

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ**

Ш. ШОДМОНОВА

**МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ
ПЕДАГОГИКАСИ**

(Ўқув-методик иўланма)

ТОШКЕНТ-2008

Ш.Шодмонова. Мактабгача таълим педагогикаси. Т., «Ғап уа 4ехпо1о§1уа», 2008, 160 бет.

Мазкур кўлланма педагогика олий ўқув юртларининг мактабгача ва оилавий тарбия ихтисослиги бўйича таълим олаётган талабалари учун мўлжалланган. Унда мактабгача тарбия педагогикасига оид муаммолар бугунги кун талабларини ҳисобга олган ҳолда баён этилади.

Масъул муҳаррир: О.ҲАСАНБОЕВА - профессор

Такризчилар: Ф.Р.ҚОДИРОВА - пед фанлари доктори;
Д.ХОЛИҚОВ- пел. фанлари номзоди, доцент.

Низомий номидаги ТДПУ Илмий кенгашининг 2007 йил 31 октябрдаги 3-сонли қарори билан нашрга тавсия этилган.

•V УРҚТЗ'

ISBN 978-9943-10-139-5

© «Ғап уа 1ехпо1о§1уа» нашриёти, 2008.

**/ боб. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ПЕДАГОГИКАСИ
ФАНИНИНГ МАВЗУСИ, УСЛУБИЯТИ ВА
БАРКАМОЛ ИНСОННИ ТАРБИЯЛАШДАГИ ЎРНИ**

Режа:

1. Мактабгача таълим педагогикаси фанининг мавзуси ва баҳси.
2. Мактабгача таълим педагогикаси фанининг мақсади ва вазифаси.
3. Мактабгача таълим педагогикаси фанининг илмий тадқиқот методлари.
4. Мактабгача таълим педагогикаси фанининг ёш авлодни баркамол инсон қилиб тарбиялашдаги ўрни.

Инсон тарбияси инсоннинг ўзи каби қадимий ва кенг қамровлидир. Шу сабабли, инсонни ҳар томонлама тарбиялаш инсониятнинг азалий орзуси бўлиб, аждодларимиз маърифат ва маданиятни ёш авлодга ўргатиш, уларни қомилликка етаклаш йўллари, қонунқоидаларини излаганлар. Дарҳақиқат, инсоннинг маърифатлилиги ва маънавий қомиллигига эришиш ишлари педагогика фани етакчилигида амалга оширилади.

Демак, педагогика фани кишига ҳар томонлама тарбия бериш, ҳар бир шахсни ҳамма ёш даврларида уйғун ривожлантириш қонуниятлари тўғрисидаги фандир. Шу боис, педагогика фани инсонни ҳар томонлама тарбиялаш ҳақидаги фан бўлиб, тарбия соҳасидаги жамият талабларини амалга ошириш йўлида хизмат қилади.

Мактабгача педагогика эса болага тугилганидан то етти ёшигача ҳар томонлама тарбия бериш қонуниятларини ўрганати ва боғча шароитида таълим-тарбия ишини ташкил этишнинг мазмуни, методи ва шакллари ишлаб чиқади.

Инсон тарбиясига оид қонунлар дастлаб халқ оғзаки ижодида: эртақ, қисса, панднома, мақол ва матал каби-ларда, кейинроқ ёзма ёдгорликларда, ҳадисларда асослаб берилган.

Таълим-тарбия ишларининг такомиллашиб бориши-да Шарқ ва Ғарбнинг қомусий олим ва педагоглари-нинг ўрни каттадир. Марказий Осиёлик машхур алломалар: Мухаммад ал-Хоразмий, Абу Наср Форобий, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Сино, Юсуф Хос Ҳожиб, Кайковус, Алишер Навоий, Ахмад Дониш, Фуркат, Абдулла Авлоний каби жаҳон тан олган мутафаккирлар ўзларининг қатор асарларида таълим-тарбияга катта эътибор билан қараганлар.

Файласуф олим Форобий ўзининг «Фозил шаҳар кишиларининг қарашлари» асарида тарбия орқали - инсонга бериладиган 12 фазилатни шарҳдаб беради.

Абдулла Авлоний эса тарбия ҳақида ғоят ибратли фикрларни билдиради. «Педагогика — Абдулла Авлонийнинг ёзишича, — бола тарбиясининг фани, демакдир». «Даре ила тарбия ... иккиси жон ила тан кабидир», «Даре олувчи—билувчи, тарбия олувчи—амал килувчидир». Бу ерда педагогика фанига қисқа ва лўнда таъриф бериб, таълим билан тарбияни эса жон билан танга ўхшатиб, уларни бир-биридан ажратиб тушуниш мумкин эмаслигини ёрқин ифодалаб берган. Авлонийнинг таъкидлашича, тарбияни ёшлиқдан бериш ниҳоятда зарур. Болага аввало, кичик ёшдан бошлаб, ота-она тарбия беради, кейин тарбия билан бутун жамоатчилик шуғулланади, чунки бунда инсон тақдири хал этилади дейди.

Демак, педагогиканинг бош масаласи тарбия саналади. Тарбия жараёнида эса боланинг онги, ҳис-туйғулари шаклланади. Энг муҳими ижтимоий ҳаёт учун зарур бўлган ва ижтимоий муносабатларга хизмат қиладиган хулқий одатлар ҳосил бўлади.

Мактабгача таълим педагогикаси болаларнинг, ёш ва индивидуал хусусиятларини эътиборга олган ҳолда

уларнинг ҳар томонлама ривожланишини таъминлашга хизмат қилади.

Мактабгача тарбия муассасалари ҳам болаларни ҳар томонлама тарбиялайди. Бола ҳаётидаги илк ёш энг муҳим давр бўлиб, худди мана шу даврда боланинг жисмоний, ахлоқий, меҳнат, эстетик ривожланишига пойдевор бўлади.

«Мактабгача таълим педагогикаси» фани «Педагогика» фанининг бир қисми бўлиб, ўзининг назарий, илмий ва амалий асосларига эга.

Мактабгача таълим педагогикаси фанининг назарий асослари: ёш авлодни барқамол шаҳе қилиб тарбиялашга қаратилган, таълим-тарбия борасида яратилган тажрибаларга назарий ва методик манбаларга, Ўрта Осиё ва жаҳон тан олган буюк мутафаккир олимларнинг асарлари ва таълим-тарбиянинг умумий қонуниятларига асосланади.

Мактабгача таълим педагогикаси фанининг миллий асослари: таълим-тарбия муаммоларини, муайян миллатнинг миллий қадриятларини умумбашарий ва умуминсоний қадриятлар билан боғлаган ҳолда хал этиш, ҳар бир миллатнинг маънавий мероси ва миллий қадриятларига таянган ҳолда миллий тарбия масалаларини ёш авлод онгига етказиш мазмуни, усул, метод ва тамойилларини миллийлаштиришдан иборат.

Ўсиб келаётган ёш авлодни муайян мақсад йўлида ҳар томонлама қамол топтириш, унинг онги, дунёқараши, эътиқодини ўстириш, хулқ-атворини таркиб топтириш мактабгача педагогика фанининг долзарб муаммоларидан саналади. Ҳозирги даврда ҳар томонлама ривожланган барқамол инсонни тарбиялашнинг мақсад ва вазифалари маънавий бойлик, ахлоқий поклик, жисмоний мукамалликни ўзида мужассамлаштирган ижтимоий фаолликни тарбиялашни тақозо этади.

Мактабгача таълим педагогикаси фанининг мақсади тарбиячи мураббийларнинг ўз олдига аниқ мақсад

қўйиши, ёш авлодни ҳар томонлама ривожланган етук,, шахе қилиб тарбиялаш учун ўз устида ишлаши, интилиши, изланиши, аёлларни замон талаблари асосида тарбиялаш учун тарбиянинг янги усул ва воситаларидан кенг фойдалана олиш каби тарбиячилик маҳоратини шакллантиришга қаратилади.

Ўсиб келаётган ёш авлодни баркамол инсон қилиб тарбиялаш борасидаги мавжуд муаммоларни ҳал этиш, таълим ва тарбия самарадорлигини замон талаблари асосида таъминлаш, уни дунё талаблари даражасига олиб чиқишга эришиш, ёш авлодга таълим-тарбия беришда миллий ва умуминсоний кадрятларга таяниш орқали таълим-тарбиянинг моҳияти, мазмунини шакллантириш ва такомиллаштириш, мактабгача таълим педагогикаси фанининг қоида ва қонунларини халқ-мизнинг бой тажрибалари асосида бойитиб бориш ва унинг янги қирраларини излаш бугунги куннинг долзарб муаммоларидир.

Шунингдек, мустақиллик шароитида узлуксиз таълим тизимини янада ривожлантириш муаммоларини ҳал этиш мактабгача таълим педагогикаси фани олдига қатор вазифаларни қўймоқда.

Мактабгача ёшдаги болаларни тарбиялаш вазифалари эса шахени тарбиялаш мақсадлари асосида уларнинг ёшига ва хусусиятларига қараб белгиланади.

Мактабгача тарбия ёшидаги бола шахени ҳар томонлама камол топтириш жисмоний, ақлий, ахлоқий, меҳнат ва эстетик тарбия мажмуасидан иборатдир.

Бу соҳада Шарқ ва Ғарб халқлари яратган оғзаки ижодиёт, буюк мутафаккир, педагог ва олимларнинг таълим-тарбияга дойр илғор фикрларини ўрганиб, таҳлил қилиб, баркамол инсонни тарбиялаш жараёнини ўрганиш биз учун жуда қимматлидир:

- таълим-тарбия тўғрисидаги қонун-қоида тамойил, метод ва усулларни болалар боғчатари амаёи ҳаёти билан боғлаб, бўлажак тарбиячи — ўқитувчиларга ўргатиш ҳамда хатқ таълимини бошқариш ва раҳбарлик масапа-

ларини чуқур ўрганиб, бўлажак тарбиячиларни қандай тайёрлаш муаммоларини ҳал қилиш;

— мактабгача тарбия муассасаларида оила билан узвий ҳамкорликда болаларни ҳар томонлама ривожлантириш ишини амалга ошириш.

Бундай вазифаларда тадқиқ этиш:

— биринчидан, болалар соғлигини сақлайди ва мустаҳкамлайди, жисмоний ривожланишини таъминлайди;

— иккинчидан, илмга қизиқиш ва қобилиятларини ривожлантиради;

— учинчидан, Ватанга, табиатга, жонажон ўлкага муҳаббах, катталарга ҳурматни, ўртоқдик ва жамоатчилик, хайрихоқлик, ҳулқ маданияти, мустақиллик, уюшқоқлик ва интизом, меҳнатсеварлик каби ижобий фазилатларни тарбиялайди;

— тўртинчидан, эстетик тарбияни амалга оширади.

Кейинги йилларда жисмоний, ақлий, ахлоқий, меҳнат ва эстетик тарбия бўйича олиб борилган илмий-педагогик тадқиқотлар мактабгача ёшдаги болаларни тарбиялаш вазифаларини уларнинг психик-физиологик имкониятларини эътиборга олган ҳолда белгилаш зарурлигини кўрсатиб берди. Улар болалар боғчасининг «Учинчи мингйилликнинг боласи» таянч дастурида ўз аксини топган.

Илмий тадқиқот ишлари таълим-тарбия самарадорлигини ошириш билан боғлиқ вазифаларни халқ таъминининг ҳамма бўғинларидаги ўқув-тарбиявий ишларни келгусида янада яхшилаш йўлларини топиш учун амалга оширилади.

Илмий тадқиқот методлари (метод — лотинча йўл деган маънони англатади) орқали амалга оширилади. Илмий тадқиқот ишида олимлар педагогика, мактабгача таълим педагогикаси ва психология фанининг вакиллари, мактаб ўқитувчилари, болалар боғчалари тарбиячилари ва шунингдек, тарбия бериш амалиёти билан бево-сита боғлиқ бўлган кишилар қатнашадилар.

Педагогик воқеа-ҳодисаларнинг қонуниятларини очиш ҳар хил йўллар билан амалга оширилиши мумкин.

Тадқиқотнинг эмпирик даражасида ҳар хил фактик материаллар йиғилади, улар тўлиқ ёритиб борилади, шунингдек, воқеалар ўртасидаги объектив боғлиқликлар аниқланади, тадқиқ этилаётган воқеа ҳар томонлама пухта ўрганилади.

Тадқиқотнинг назарий даражаси ўрганилаётган воқеанинг моҳиятини аниқлашга йўналтирилган махсус тизимлаштириш ва таҳлил усулидир.

Илмий тадқиқот ишини олиб боришда қўлланиладиган мактабгача таълим педагогикаси фанининг ривожланишини таъминлайдиган илмий тадқиқот методларига қуйидагилар киради.

Адабиётларни ўрганиш методи. Адабиётларни ўрганиш жараёнида миллий ва умуминсоний қадриятларни акс эттирувчи бую к мутафаккир педагогик олимларнинг асарлари, Ўзбекистон Республикаси Президентга И.А. Каримов асарлари таълим - тарбия борасида қабул қилинган қарорлар тадқиқот мавзусига оид дарслик, рисола ва мақолалар, педагогик, психологик тадқиқотлар, диссертациялар ўрганилади.

Кузатиш методи. Кузатиш — адабиётларни ўрганишдан кейин бошланадиган жараён. Кузатишда тадқиқотчи маълум педагогик ҳодисани, мақсадни кўзлаб ташкил этади.

Тадқиқотчи кузатишга олдиндан пухта тайёрланади, кузатишдан кўзда тутилган мақсадни аниқлайди, унинг дастури режалари тузилади, кузатиш манзили, муддати белгиланади.

Кузатиш икки турга ажратилади: қисқа ва узоқ муддатли кузатиш.

Қисқа кузатиш деганда — объектнинг кундалик фаолиятидаги ўзгаришлардан маълум хулосага келиш тушунилади.

Узоқ муддатли кузатиш эса мақсад - режа ва дастур

асосида олиб борилади ва маълум илмий, яқуний хулосага келиш тушунилади. Кузатиш яқунларини қайд қилишда кино, видео ёзуви, телевидение ва бошқа техникавий воситалардан фойдаланиш мумкин.

Сухбат методи. Сухбат аниқланиши керак бўлган масалаларни ойдинлаштириб олиш мақсадида, олдиндан тузилган режа асосида ўтказилади.

Сухбат яқка тартибда ҳамда жамоа тарзида олиб борилади. Сухбат болалар ҳаётининг у ёки бу воқеа-ҳодисалари тўғрисидаги қизиқишлари, тасаввурлари, мулоҳаза ва муҳокамаларни аниқлаб олишга бевосита ёрдам беради. Сухбатдан метод сифатида фойдаланишда, албатта, унинг мақсади ва режасини аниқлаб олиш керак бўлади. Сухбат методи жараёнида интервью олиш ҳам муҳим саналади.

Ўринли, мантқан юксак жавоблар ёки ноаниқ жавоблар-магнит тасмасига ёзиб олинади ва таҳлил этилади.

Ҳужжатларни ва болаларнинг ишларини ўрганиш

Болалар ишларини ўрганиш илмий тадқиқотнинг асосини ташкил этади.

Тадқиқотчи педагогик ҳужжатларни ўрганиш орқали ўрганилаётган объект тўғрисидаги ҳар хил маълумотларни билиб олади. Бунга мактабгача тарбия муассасалари мудирлари, тарбиячиларнинг режалари ва ҳисоботлари, болалар боғчаси тарбияланувчиларнинг расмлари, лой ва пластилиндан ясалган буюмлар ва шу кабилар киради.

Масалан, болалар анча илгари чизган расмларини қараб чиқиш, таҳлил қилиш, болаларга берилган топшириқларнинг қай даражада мураккаблашиб борганини аниқлаш ҳамда улар билан кейинги олиб бориладиган ишларни белгилашга ёрдам беради.

Педагогик эксперимент таълим жараёнига педагогик янгиликларни киритишдир. Педагогик эксперимент ёрдамида илмий фаразларнинг ишончилиги текширилади. Табиий эксперимент ва лаборатория эксперимента

педагогик экспериментнинг асосий турлари бўлиб, улар кўпгина ишларни ўз ичига олади.

Табиий эксперимент шароитида янги иш режалари, дастурлари, дарсликлар адабиётлар ва одатдаги иш режаларини бузмай туриб текширилади. Педагогик эксперимент — бу ҳам кузатиш, лекин у педагогик жараённинг ўтиш шароитларини мунтазам ўзгартириш муносабати билан махсус ташкил этил ад и.

Лаборатория шли ҳам илмий тадқиқотнинг анча қатъий шакли ҳисобланади. Қуйидагилар педагогик экспериментнинг босқичлари ҳисобланади: экспериментни режалаштириш — эксперимент ўтказиш ва натижаларни шархлаш.

Экспериментни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби белгиланган режага қатъий амал қилган ҳолда олиб борилиши керак. Шархлаш босқичида маълумотлар йиғилади ва қайта ишланади.

Тажриба урганиш ва умумлаштириш методи. Педагогик тажриба тушунчаси кўп кирралидир. Педагогик тажрибанинг кенг маъноси таълим ва тарбия амалиётидир.

Педагогик тажрибанинг асосий мақсади — мактабгача муассасаларда олиб бориладиган таълим-тарбия ишлари қай даражада амалга оширилаётганини ўрганишдир.

Педагогикадаги мавжуд муаммоларни ҳал этиш учун таълим-тарбия жараёнини ўрганиш, амалий ходимларнинг ижодий нашрларини назарий асосда идрок этиш ва қайта ишлаб чиқиш, яъни ил гор тажрибани умумлаштириш, ёйиш катта аҳамиятга эгадир.

Мактабгача таълим педагогикасининг асосий тушунча (категория)лари

Мактабгача таълим педагогикаси фанида бир-бири билан узвий боғланган қуйидаги тушунчалар мавжуд: тарбия, таълим, маълумот.

Тарбия—кишилиқ жамиятининг барча босқичларида шаклланиб, ривожланиб, ўсиб, авлоддан-авлодга ворислик вазифасини бажариб келган бўлса-да, аммо ҳар бир жамиятда тарбиянинг мазмуни мақсади, вазифалари, ўзига хослиги билан фаркланади.

Тарбия ижтимоий ҳаёт учун зарур ходиса бўлиб, ёш авлодга илмий билимлар тизимини, малака ва кўникмаларини махсус метод ва воситалар орқали режали равишда сингдириб бериш ҳамда ёш авлодни ҳар томонлама шаклланган етук инсон қилиб тарбиялашни мақсад қилиб қўяди.

Ёш авлодни ком ил инсон қилиб тарбиялаш муаммолари дастлаб халқ оғзаки ижоди, педагогикаси, ёзма ёдгорликларда, пандномаларда мутафаккир ҳамда маърифатпарварлар асарларининг бош мавзусини ташкил этган.

Абдулла Авлоний тарбия ҳақида гапирар экан, ҳақди равишда шундай деган эди: «Тарбия бизлар учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот-ё халокат, ё садокат — ё фалокат масаласидир».

Демак, тарбия ва одоб Ватанга чексиз муҳаббат, имон-этиқод, меҳр-мурувват, ростгўйлик, адолатгўйлик, самимийлик, меҳнатсеварлик ва билимдонлик каби гоюлар воситасида шаклланиб боради.

Таълим — болаларга билимни тартибли баён қилиш жараёни бўлиб, муайян кўникма ва малакаларни сингдириш, уларнинг онги ва хулкига таъсир этиш, аклини, онгини, идрокини, дунёқаришини, эътиқодини ва билиш фаоллигини ривожлантиришдир.

Таълим бериш жараёнида тарбия ва маълумотнинг мақсади амалга оширилади.

Таълим икки томонлама жараён бўлиб ва ўқитишни ўз ичига олади.

Ўқитиш — педагогик фаолият бўлиб, билим малака, кўникмаларни болаларга сингдириш, уларнинг билиш ва амалий фаолиятига раҳбарлик қилишдир.

Ўқиш — ўқувчининг билим, малака кўникмаларини

эгаллашдаги амалий фаолиятidir. У ўқувчиларнинг ҳар томонлама ривожланишини таъминлайди.

Маълумот — асосий педагогик тушунча бўлиб, у ижтимоий ҳаёт воқеаларни объектив акс эттиради. Бу жараён кишининг табиат, жамият ва киши тафаккури тўғрисидаги умумлаштирган ижтимоий зарур билим, малака, кўникмалар тизимининг эгаллаб олиниши натижасидир.

Маълумот кишининг бил иш га бўлган талабини таъминлаб, ундаги қобилиятларни маълум даражага кўтарди ва амалий фаолиятга тайёрлайди.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Мактабгача таълим педагогикаси фанининг яратилиши.
2. Мактабгача таълим педагогикаси фанининг мақсад ва вазифаларини изоҳланг.
3. Мактабгача таълим педагогикасининг асосий тушунчалари ва уларнинг моҳияти нимада?
4. Илмий тадқиқот методлари ва уларнинг аҳамияти.
5. Мактабгача таълим педагогикасига дойр адабиётлар рўйхатини тузинг.

Ибоб. КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШНИНГ МИЛЛИЙ МОДЕЛИ. ТАРБИЯЧИ ВА УНГА КЎЙИЛГАН ҲОЗИРГИ ЗАМОН ТАЛАБЛАРИ

Режа:

1. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг яратилиши ва зарурияти.
2. Миллий дастурнинг мақсади ва вазифаси, уни амалга ошириш бошқичлари.
3. Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели.
4. Миллий моделнинг таркибий қисмлари ва унинг аҳамияти.

Мустақил республикамиз учун ёш авлодни ҳар томонлама етук инсон қилиб тарбиялаш ҳаётининг муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Чунки ҳар қандай жамиятнинг равнақи, ижтимоий, сиёсий, иқтисодий фаровонлиги фуқароларнинг акдий ва ахлоқий салоҳияти ҳамда уларнинг маънавий даражада юксак ривожланишига боғлиқ.

Дарҳақиқат, жамиятимизнинг тараққий этиши, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантириш, жаҳон ҳамжамиятига қўшилишни таъминлайдиган ҳуқуқий демократик давлат қуришни етук ва малакали кадрларсиз ҳап этиб бўлмайди. Шу боис, республикада амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий мақсад ва вазифаси инсон ҳамда унинг ҳар томонлама усиб улгайиши, камол топиши ва фаровонлиги, шахе манфаатларини рўёбга чиқаришнинг шароитларини ва уларнинг таъсирчан механизмларини яратиш ҳамда эскирган тафаккур ва ижтимоий ҳулк - атворнинг андозаларини ўзгартиришга қаратилди.

Шунингдек, халқимизнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий кадриятлар асосида замонавий фан, техника ва технологиялар, иктисодиёт ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизимини шакллантириш масаласига ҳам кенг эътибор қаратилмоқда. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигига эришгач, иктисодий ҳамда ижтимоий ривожланишнинг ўзига хос йўлини танлади ва кадрлар тайёрлаш масаласига алоҳида аҳамият қаратилди. Бу борада эса қатор чора-тадбирлар қўрилди ва амалда қўлланилди.

Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» талаблари асосида мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия беришнинг асосий мақсади ёш авлодни истикдол мафкураси руҳида соғлом, ҳар томонлама ривожланган шахс сифатида тарбиялаш ва мактаб таълимига тайёрлашдан иборат.

Маълумки, 1992 йил июл ойида Мустақил Ўзбекистоннинг илк «Таълим тўғрисида»ги Қонуни қабул қилинди. Мазкур қонун мазмунида Республика таълим тизими унинг асосий йўналишлари, мақсад вазифалари, таълим босқичлари ва уларнинг моҳияти каби масалалар ўз ифодасини топди.

1997 йил январ ойига келиб, «Таълим» тўғрисидаги қонун ва унда илгари сурилган ғояларнинг амалиётга татбиқи, мавжуд аҳвол, ютуқ ва камчиликлар ўрганилди ва таҳлил этилди.

Ўтказилган таҳлил натижаларига кўра, таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар аксарият ўринларда чуқур илмий асосга эга бўлмаганлиги маълум бўлди. Шу боис, Ўзбекистон Республикаси Президентининг махсус фармонида асосан Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги қонуннинг янги таҳрири ҳамда «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурини» ишлаб чиқувчи махсус комиссия таркиби тайинланди. 1997 йилнинг июл ойида ҳар икки меъёрий ҳужжат мазмуни ўрганиб чиқилди ва умумхалқ эътиборига хавола этилди.

Умумхалқ муҳокамасидан ўтган «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида қабул қилинди.

«Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури», «Таълим тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни талабларига мувофиқ ҳолда тайёрланган бўлиб, миллий тарбияни, таълим тизимида жаҳон миқёсидаги ютуқлар асосида юксак умумий ва касб-хунар маданиятига, ижодий ва ижтимоий сиёсий ҳаётга мустақил равишда мўлжални тўғри ола билиш қобилиятига эга бўлган, истикбол вазифачарини илгари суриш ва ҳал этишга қодир бўлган кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўналтирилгандир.

Мазкур дастур кадрлар тайёрлаш миллий моделини рўёбга чиқариш, таълим ва касб-хунар дастурини онгли равишда танлаш ва кейинчалик пухта ўзлаштириш учун ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий, психологик-педагогик ва бошқа шароитларни яратиш, жамият, давлат ва оила олдидан ўз жавобгарлигини ҳис этадиган фуқароларни тарбиялашни назарда тутди.

Таълим муассасалари халқ хўжатиғининг турли соҳалари учун тайёрлаётган кадрларнинг касбий маҳорати, ақлий сатоҳияти, ижодий қобилияти ҳамда маънавий баркам ол и гига караб мустақил Ўзбекистонни келажакни кўриш мумкин деган ғоя «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»нинг яратилиши учун асос бўлди. Шу боис, мазкур ҳужжат республика таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотлар мазмунини очиқ беради. Унда таълим соҳасидаги ислохотларнинг асосий мақсади — инсон, унинг ҳар томонлама уйғун камол топиши ва фаровонлигини таъминлаш муҳим эканлиги алоҳида қайд этиб ўтилди.

1992 йилда Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни қабул қилингандан сўнг ўтган давр мобайнида янги ўқув режалари, дастурлари, дарслик ва Қўлланмалар яратилди, замонавий дидактик талаблар асосида таълимни ташкил этиш йўллари, метод ва во-

ситаларини аниқлаш ва ўқув муассасаларини аттестациядан ўтказиш ва аккредитациялаш ишлари амалга оширилди. Республика меҳнат бозорини шакллантиришнинг ҳудудий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда касб-хунара таълими қайта ташкил этилди.

Мактабгача тарбия соҳасида янги ташкил этилган болатар боғчалари ҳамда «Болалар боғчаси - мактаб мажмуи», «Хусусий боғчалар», «Интернат боғчалар» тармоғи ривожланиб бормокда. Болатарга чет тилини, хо-реография, тасвирий ва мусиқа санъати, компьютер саводхонлиги асосларини ва турли спорт турларини ўргатувчи 1000 дан ортиқ гуруҳлар очилган.

Ҳозирги кунда 238 лицей ва 136 гимназия ишлаб турибди. «Соғлом авлод учун», «Маънавият ва маърифат», «Иқтисодий таълим», «Қишлоқ мактаби», «Ривожланишда нуқсонли бўлган болаларни тиклаш» ва бошқа тармоқ дастурлари амалга оширилмокда. Республика умумтаълим мактабларида 435 мингдан ортиқ ўқитувчи меҳнат қилмокда, уларнинг 73 %и олий маълумотли. Ўзбекистон олий мактаби тизими 50 дан зиёд олий ўқув юртини, шу жумладан, 16 университет ва 42 институтни ўз ичига олади, уларда 164 минг талаба таътим оломқца. 16 университетнинг 12 таси Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг университет мақомини олди. Олий таълим истикбол вазифаларини илгари суриш ва ҳат этишга қодир кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўнаттирилган.

Ушбу мақсадни рўёбга чиқариш қуйидаги вазифаларни ҳал этишни талаб этади:

- *биринчидан*, таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини республикада амалга ошириладиган ўзгаришлар ва янгиланиш жараёнларига мослаш;
- *иккинчидан*, кадрлар тайёрлаш тизими муассасаларини юқори матқати мутахассислар билан таъминлаш ҳамда педагогик фаолиятнинг нуфузи ва ижтимоий мақомини ошириш;
- *учинчидан*, таълим ва кадрлар тайёрлаш тизими

муассасаларини аттестациядан ўтказиш ва аккредитация дилиш;

- *тўртинчидан*, таълим ва кадрлар тайёрлаш юҳасида ўзаро ҳамкорликни ривожлантириш.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг мақсад ва вазифалари босқичма-босқич амалга оширилиб борилади. Ҳар бир босқич муайян вазифаларни ҳал этишнинг назарда тутати. 1-босқич (1997-2001) - мавжуд кадрлар тайёрлаш тизимининг ижобий сатоҳиятини гакдаб қолиш асосида ушбу тизимни ислоҳ қилиш ва ривожлантириш учун ҳуқуқий, илмий-услубий, молиявий- моддий шарт-шароитлар яратиш. 2-босқич (2001—2005) - миллий дастурни тўлиқ рўёбга чиқариш, меҳнат бозорининг ривожланиши ва реал ижтимоий-иқтисодий шароитларни ҳисобга олган ҳолда ўта аниқликлар киритиш. 3-босқич (2005 ва ундан кейинги йиллар) тўпланган тажрибани таҳдил этиш ва умумлаштириш асосида мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш истикболларига мувофиқ кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш ва янада ривожлантириш.

Миллий дастур асосини Ўзбекистоннинг таракқиётини таъминлай оладиган, уни жаҳондаги илғор мамлакатлар даражасига кўтаришга ҳисса қўшувчи, дидил, мустақил фикрли, билимли малакали мутахассис, айна пайтда ижобий инсоний сифатларга эга бўлган кадрларни тарбиялаб вояга етказиш жараёнини ташкил этади.

Комил инсон ҳамда етук малакали мутахассис миллий модел моҳиятини ифода этади.

Кадрлар тайёрлаш миллий модели фақат таълим-тарбиядангина иборат бўлиб қолмай, балки бир-бирига боғлиқ бўлган кўпгина ҳаётий босқичларни ҳам ўз ичига олади. Миллий модел бу шахе, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг ўзаро узвий бирлиги ва ҳамкорлиги, уларнинг бир-бирига алоқасини акс эттиради.

Айниқса, узлуксиз таълим тизимининг фаолият олиб бориши давлат таълим стандартлари асосида турли даражалардаги таълим дастурларининг изчиллиги асосида таъминланади. Чунки узлуксиз таълим-малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асоси бўлиб, таълимнинг барча турларини давлат таълим стандартларини, кадрлар тайёрлаш тизими тузилмаси ва унинг фаолият кўрсатиш муҳитини ўз ичига олади.

Узлуксиз таълим жараёни шахснинг ҳар томонлама қарор топиши учун энг қулай давр ҳисобланади. Мазкур даврда шахе фан асослари ҳамда касб-ҳунар маълумотларини ўзлаштиради, комил инсон ва етук малакали мутахассис қиёфасида акс этиши лозим бўлган сифатларга эга бўлиб боради. Демак, узлуксиз таълим миллий моделнинг асосий таркибий қисмларидан биридир. Узлуксиз таълим қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Мактабгача таълим.
- Умумий ўрта таълим.
- Урта махсус касб-ҳунар таълими.
- Олий таълим.
- Олий ўқув юртидан кейинги таълим-
- Кадрлар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш.
- Мактабдан ташқари таълим.

Мактабгача таълим турли ёшдаги болаларни мактабга тайёрлаш билан бирга, уларни соғлом. ҳар томонлама етук қилиб тарбиялаш учун зарур ташкилий, услубий психологик, педагогик шарт-шароитлар яратди, болштарни мактабда мунтазам равишда таълим олишга тайёрлашда ота-оналарга ёрдам беради, унда ўқишга интилиш хиссини уйғотади.

Мактабгача таълим бола 6—7 ёшга етгунча оилада ҳамда давлат ва давлатга қарашли бўлмаган мактабгача болалар муассасаларида амалга оширилади.

Мактабгача таълим бола шахеини мактабгача болалар таълим-тарбияе ига қўйиладиган давлат талабларига мувофиқ соғлом ва етук, мактабда ўқишга тайёр тарзда шакллантириш мақсадини кўзлайди.

Мактабгача таълимнинг вазифалари:

- Болаларни халқнинг бой миллий маданий-тарихий мероси ва умумбашарий кадриятлар асосида акдий ва маънавий ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш.

- Болаларда миллий ғурур, ватанпарварлик ҳисларини шакллантириш.

- Мактабгача ёшдаги болаларнинг билим олиш эҳтиёжини, ўқишга интилишини шакллантириш, уларни мунтазам равишдаги таълим жараёнига тайёрлаш.

- Болалар тафаккурини ривожлантириш ўзининг фикрини мустақил ва эркин ифодалаш малакаларини шакллантириш.

» Болаларнинг жисмоний ва руҳий соғлигини таъминлаш.

Мактабгача таълим муассасалари худудларнинг демографик, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади. Мактабгача таълим муассасаларини ташкил этиш ва тугатиш қонунга мувофиқ равишда амалга оширилади.

Мактабгача таълим муассасалари уларнинг йўналишларига кўра қуйидаги турларга бўлинади:

— болалар яслиси, болалар боғчаси, болалар ясли боғчаси, хонадон болалар боғчаси, (ҳам мустақил муассаса сифатида, ҳам филиал сифатида);

— боғча мактаб мажмуаси;

— тарбияланувчиларни бир ёки бир неча устувор йўналишларда ривожлантирадиган (тил ўрганиш, бадиий-эстетик, спорт ва бошқа йўналишлар бўйича) мактабгача таълим муассасаси.

Тарбияланувчиларнинг жисмоний ва руҳий ривожланишидаги камчиликларини бартараф этишни устувор равишда амалга оширувчи махсус мактабгача таълим муассасаси.

Санитария-гигиена, профилактика ва соғломлаштириш тадбирлари ва муолажалари устувор равишда амалга ошириладиган соғломлаштирувчи болалар боғчаси.

Аралаш турдаги мактабгача таълим муассаси (аралаш турдаги муассаса таркибига соғломлаштирувчи гуруҳдар турлича миқдорда бўлиши мумкин).

Мактабгача таълимнинг турлари ота-оналар (уларнинг ўрнини босувчи шахслар) томонидан танланади.

Хул оса килиб айтганда, Ўзбекистоннинг ўзига хос бўлган, такрорланмас, буюк урф-одат ва анъаналаримизга асосланган энг асосийси — давр талабларига жавоб бера оладиган Кадрлар тайёрлаш миллий модели яратилди.

Кадрлар тайёрлаш бўйича миллий модел ўз илмий салоҳияти ва аҳамияти чуқур фалсафий-маънавий асосга эга эканлиги билан халқаро миқёсида тан олинди ва ўз эътиборини топди.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»нинг мақсади ва вазифалари.
2. «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»нинг ғояси нимадан иборат?
3. «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»ни амалга ошириш боскичлари.

III боб. МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ МАФКУРА РУҲИДА ТАРБИЯЛАШ УСУЛЛАРИ

Режа:

1. Ғоя ва мафкура тушунчалари.
2. Миллий мафкуранинг мазмун - моҳияти.
3. Миллий мафкурамизнинг бош ғояси.
4. Мафкурамизнинг асосий ғоялари:

Миллий истиқлол ғоясини ёшларимиз онгига сингдириш ҳозирги даврнинг муҳим вазифаси сифатида кун тартибига қўйилган. Чунки миллий ғоя халқимизнинг туб манфаатларини, уларнинг асрий орзу-умидлари, эзгу-ният-лари, буюк мақсадларини ифода этиб, халқнинг ўз мақсад-муддаоларига эришиш учун маънавий-руҳий, куч-қувват бағишлайди. Миллий истиқлол ғояси ёшларнинг ҳаётида ғоявий бўшлиққа йўл қўймаслик, ёд ва зарарли мафкура хуружига қарши зарба беришга, огоҳлик асосида яшашга ҳамда уларда янгича дунёқарашни ва тафаккурни шакллантириш ҳамда тарбиялашга хизмат қилади. Президентимиз таъкидлаганларидек, замон «ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат» билан курашишни талаб этмоқда. Бу эса ўз-ўзидан республикамизни ҳар томонлама юксалтириш, ёшларни маънавий-маърифий камолотга эришишини таъминлаш, мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш борасидаги саъй-ҳаракатларни янада юксалишига олиб келади. Миллий ғоя жамиятимизнинг барча жабҳаларида ўз таъсирини кўрсатиб, халқимизни орзу-умидлари ва истакларини рўёбга чиқаришга хизмат қилади.

Истиклол йилларида шаклланаётган янгича тафаккур ва дунёқараш ёшларда Ватанга садоқатни, миллий қадрият ва анъаналарга муҳаббатни, ўз яқинларига, халқига меҳрибонликни, танлаган касби, эътиқодига содиқликни, юртим ва элим деб яшашга ўргатишни назарда тутди. Янгича тафаккур ва янгича фикрлаш айнан мустақиллик мафқураси руҳида тарбия топиб сайқаллашган онг, дунёқараш ва эътиқод маҳсулидир.

Демак, мустақиллик йўлида жамиятимизнинг барча жабҳаларида катта ўзгаришлар содир бўлмоқда. Айниқса, таълим-тарбия соҳасида катта ишлар амалга оширилмоқда. Шу боис, инсонларнинг тафаккури, онги ва ҳаётга муносабати, қизиқиши ортиб бормоқда. Мустабит тузимдан воз кечган жамиятимиз аъзолари ҳаётдаги ўз ўрнини янгича тасаввур этмоқда. Ўз кучка ишончи ортиб бормоқда. Кишиларнинг онгида демократик қадриятлар мустаҳкамланмоқда. Айниқса, миллий ғоя, миллий онг, миллий мафкура, миллий тарбияга бўлган кишиларнинг муносабати тамомила бошқача.

Маълумки, инсоният тарихи — ғоялар тарихи деб бежиз айтилмаган. Чунки ғоя инсон тафаккурининг маҳсули саналади. Шунга кўра, миллий ғоя миллат тафаккурининг маҳсулидир. Демак, миллий ғоя — инсон ва жамият ҳаётига маъно-мазмун бахш этадиган, уни эзгу мақсадлар сари етаклайдиган фикрлар, қарашлар мажмуидир.

Мафкура эса муайян ижтимоий гуруҳ, ижтимоий қатлам, миллат, давлат, халқ ва жамиятнинг эҳтиёжлари, мақсад-муаммолари, манфаатлари, орзу-интилишлари ҳамда уларни амалга ошириш тамойилларини ўзида муассас этадиган ғоялар тизимидир.

Миллий мафкура халқнинг мақсад-муддаоларини ифодалайди, тарих синовларидан ўтишда унинг руҳини кўтариб, суянч ва таянч бўлади, шу миллат, шу жамият дуч келадиган кўплаб ҳаётий ва маънавий муаммоларга жавоб излайди. Миллий мафкура инсонга фақат моддий бойликлар ва неъматлар учун эмас, аввало, Аллоҳ таол-

ло ато этган ақл-заковат, имон-эътиқод туфайли юксак маънавиятга эришиш учун интилиб яшаш лозимлигини англатади.

Миллий мафкура кўп миллатли Ўзбекистон халқининг эзгу ғоя — озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги асрий орзу-интилишлари, ҳаётий идеалларини ўзида акс эттиради. Бу мафкура халқни-халқ, миллатни-миллат этадиган, унинг шаъни, шарафи, ор-номуси ишонч-эътиқодини ифодалайдиган, жамиятимизнинг ўзига хос таракқиёт йўли, турмуш тарзи, туб манфаатларига таянган ҳолда муттасил ривожланиб, такомиллашиб борадиган ғоялар тизимидир.

Шундай экан фикр ва қараш миллий ғоя бўла олмайди. Чунки шахсий фикр ўзига хос бир қарашдир, ижтимоий фикр эса воқеликка нисбатан ўзгариш ёки ҳаракатни тақозо этадиган фаол муносабатни ифодалайди. Ғоя ана шу муносабатни ҳаракатга, жараёнга, зарурат туғилганда эса бутун бир давр тарихига айлантиради. Жаҳон тажрибасига назар ташласак, бутун дунё таракқиётига улкан таъсир кўрсатган назария, таълимот ва мафкураларни яратиш учун инсоният тарихининг турли даврларида улкан ақл-заковат, истеъдод ва теран тафаккур эгалари мислсиз заҳмат чекканини кўраемиз. Сократ, Платон, Конфуций ва Нажмиддин Кубро, Алишер Навоий ҳамда Махатма Ганди каби буюк мутафаккирлар фаолияти бунинг яққол тимсолидир.

Тарих тажрибаси шундан далолат берадики, дунёда икки хил ғоя шаклланган бўлиб, бири бунёдкорлик бўлса, иккинчиси бузғунчиликдир. Бу ғоялар доимо ўзаро курашиб келган.

Бунёдкорлик ғояси инсонни эзгулик сари етаклайди, уни улуглайди, инсоннинг руҳига қанот бағишлайди.

Бузғунчилик юяси эса халқлар бошига сонсиз қул-фатлар келтиради.

Ўзбекистон жамиятининг миллий истикдол мафқураси ўз моҳиятига кўра, халқимизнинг асосий мақсад ва муддаоларини ифодалайдиган, унинг ўтмиш ва келажак-

гини бир-бири билан боғлайдиган, асрий орзу - истакларини амалга оширишга хизмат қиладиган ғоялар тизимидир.

Миллий мафкура:

— Ўзбекистон Республикаси Конституцияси миллий ва умуминсоний кадриятлар, демократия тамойилларига асосланади;

— халқнинг асрлар давомида шаклланган юксак маънавияти, анъана ва удумлари улуғ бобокалонларимизнинг ўлмас меросидан озикданади;

— адолат ва ҳақиқат, эркинлик ва мустақиллик ғоялари ҳамда халқимизнинг ишонч ва эътиқодини акс эттиради;

— юрт тинчлиги, Ватан равнақи ва халқ фаровонлигини таъминлашга хизмат қилади;

— жамият аъзоларини, аҳолининг барча катламларини Ўзбекистоннинг буюк келажагини яратишга сафарбар этади;

— миллати, тили ва динидан қатъи назар, мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси қалбида она Ватанга муҳаббат, мустақиллик ғояларига садоқат ва ўзаро ҳурмат туйғусини қарор топтиради.

Миллий мафкура факат бугун эмас, балки ҳамма замонларда ҳам энг долзарб сиёсий-ижтимоий масала, жамиятни соғлом, эзгу мақсадлар сари бирлаштириб, унинг ўз муддаоларига эришиш учун маънавий-руҳий куч-қувват берадиган пойдевор бўлиб келган.

Миллий мафкураимизнинг бош ғояси — Ўзбекистон халқининг миллий тараққиёт йўлидаги бош ғояси бўлиб, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишдир.

Бу ғоя халқимизнинг азалий эзгу интилишларини ва бунёдкорлик фаолиятининг маъно-мазмунини белгилайди. Ҳар бир инсон учун муқаддас бўлган юксак олий кадриятларни ўзида мужассам этади.

Миллий мафкуранинг бош ғоясида озодлик тушунчасининг устувор ва етакчи ўринда туриши Ватан мус-

тақиллиги йўлида барча орзу-интилишаримиз, амалий фаолиятимиз ёруғ келажагимизнинг асоси эканидан далолат беради.

Миллий мафкуранинг асосий ғоялари халқимизнинг мустақил тараққиёт йўлидаги бош ғоясидан келиб чиқади ва ўзининг мазмун-моҳияти, фалсафаси, тажрибаси билан уни халқимизнинг қалби ва онгига янада чуқурроқ сингдиришга хизмат қилади.

Ватан равнақи. Ватан инсоннинг киндик қони тўқилган тупроқ, уни камол топтирадиган, ҳаётига мазмун бахш этадиган табаррук маскандир. Ватан равнақи, аввало, фарзандларига — унинг аҳолисига боғлиқ. Бу эса ҳар бир юртдошимиз ўзининг маънавий камолоти учун юксак масъулият ҳис этиши, ўз манфаатини шу юрт, шу халқ манфаатлари билан уйғунлаштириб яшаши керак деганидир.

Миллий ғоя ҳеч қачон Ватандан ташқарида илдиэ отмайди ва ривожланмайди. Ватаннинг равнақига хизмат қилмайдиган ғоя ҳеч қачон миллий ғоя бўла олмайди. Бугунги кунда жамиятимизда тадбиркорлик, эркин иктисодий фаолият кенг ривожланаётганлига, давлатимизнинг иктисодий қудрати ортаётганлиги, халқимизнинг маънавияти бойиб, илмий салоҳияти юксалаётганлиги Ватан равнақига муҳим ҳисса бўлиб қўшилмоқда.

Юрт тинчлиги — бебаҳо неъмат, улуғ саодатдир. Юрт тинчлиги — барқарор тараққиёт гаровидир.

Ўзбек халқи тинчликни юксак кадрлайди, уни ўз орзу интилишлари, мақсадлари рўёбга чиқишининг кафолати, деб билади.

Юрт тинчлиги Ватан озодлиги ва мустақиллиги билан чамбарчас боғлиқдир. Бировга қарам бўлган халқ ҳеч қачон эркин ва фаровон яшай олмайди. Шунинг учун ҳам мустақиллик ҳамда тинчликни асраш борасида мамлакатимизни тажовузкор кучлардан ҳимоя қилишга тайёр туришимиз лозим. Юксак маънавият, сиёсий маданият, миллатнинг ғоявий ва мафкуравий етуқлиги юрт

тинчилигини саклашнинг муҳим омилидир.

Халқ фаровонлиги. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг олий мақсади халқимиз учун муносиб турмуш шароити яратишдир. Яъни ислохот ислохот учун эмас, инсон учун, унинг фаровон ҳаёти учун хизмат қилиши керак. Жамиятимиздаги ҳар қандай янгиланиш, ҳар қандай ўзгариш моҳиятида ана шу эзгу мақсад мужассамдир. Миллий истиклол мафқураси фуқароларимизда ҳар қайси инсон ва оила бадавлат бўлса, жамият ва давлат ҳам кучли ҳамда қудратли бўлади, деган тушунчани тарбиялашга хизмат қилмоғи лозим.

Комил инсон. Эркин фуқаролик жамиятини маънавий баркамол, эзгу ғояси, ҳаётий эътиқоди бўлган инсонларгина бунёд эта олади. Шунинг учун янгиланаётган жамиятимизда соғлом авлодни тарбиялаш, эркин фуқаро маънавиятини шакллантириш, маънавий-маърифий ишларни юксак даражага кўтариш орқали баркамол инсонларни вояга етказишга катта аҳамият берилмоқда.

Миллатлараро тотувлик. Бугунги кунда мамлакатимизда 130 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари истиқомат қилади. Миллатлараро тотувлик ғояси— умумбашарий кадрият бўлиб, турли хил халқлар биргалликда яшайдиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётини белгилайди, шу жойдаги тинчлик ва барқарорликнинг кафолати бўлиб хизмат қилади.

Бу ғоя бир жамиятда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасидаги ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжихатликнинг маънавий асосидир. Бугунги кунда мамлакатимизда яшаб келаётган миллатларни ўзаро ҳамжихатлик руҳида тарбиялаш миллий мафқурамининг асосий мақсадларидан биридир.

Умуман олганда, миллий мафқура халқнинг, жамиятнинг ўз олдига қўйган эзгу мақсадлари амалга ошгани ва тараққиёт тажрибалари ортгани сари бойийди ва такомиллашавради.

Бундай мафқура эркин фуқаролик жамияти ва фаровон ҳаёт барпо этишга киришган, бу йўлдан собитқадамлик билан олға бораётган халқ мафқурасидир.

Демак, мафқура — инсон руҳияти, тафаккури ҳамда дунёқарашини ўзгартирадиган кучли воситадир. Шунинг учун миллий мафқурани боланинг онгига илк ёшидан бошлаб сингдириб бориш мақсадга мувофиқдир. Шундагина болаларнинг онги, акди ва тасавури миллий руҳда шаклланиб, Ватанига, она юртига, миллатига, элатига нисбатан ижобий муносабати ва ҳурмати ортиб боради. Бундай жиҳатларни тарбиялашда нафақат ота-она, балки тарбиячи--мураббийларнинг ўзлари ана шундай юксак ижобий сифатлар билан қуролланган бўлиши, ёшларнинг таълим-тарбиясига эътибори чексиз бўлиши, уларнинг ҳар бир хатти-ҳаракатини назоратсиз қолдирмаслиги муҳимдир. Бундай ютуқни қўлга киритиш тарбиячидан, энг аввало, юксак маҳоратни, ақдий салоҳиятни, меҳр-муҳаббатни, тинимсиз меҳнатни талаб этади.

Ўзбек халқининг энг мўътабар ва масъулятли машғулотларидан бири тарбиядир. Зотан, халқни-халқ, миллатни-миллат қилиб кўрсатувчи рангго-ранг нарса ва ҳодисалар тарбия туфайлидир. Миллий тафаккурни шакллантиришга, маънавият ва маърифатни юксак поғонага кўтаришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу муҳим муаммолар фақат тарбия туфайли ҳал қилиниши мумкин. Дарҳақиқат, тарбия ҳикмати-истикбол қудратидир. Истикбол қудрати деганда, инсон ақд-заковатининг юксаклигини, шу инсонлар яшаётган жамият ва давлатнинг равнақи, нурли уфқларини, жаҳон миқёсидаги обрў-эътиборини англамоқ лозим. Бу улўғворликка шубҳасиз, тарбия туфайли эришилади.

Худди шунинг учун аждодларимиз биринчи галда тарбияга жуда катта аҳамият беришган. Инсон маънавияти, маърифати, ақл-заковати, юксак ахлоқ-одоби ва шу қабилар тарбия маҳсулидир. Тарбияни бир қолипга ёхуд рамкага жойлаб бўлмайди.

Инсон, асосан, икки йўл билан тарбияланиши мумкин: бировларнинг бевосита таъсири, яъни ўргатиши, шунингдек, донолар фикрлари, ўғитлари ва асарларини ўқиш орқали; инсон ўзининг фикрлаши, одамлар хатти-ҳаракатидан, қилган ва қилаётган ишларидан тегишли хулосалар чиқариб олиши; энг кудратлиси—тафаккури воситасида тарбияланиши мумкин.

Мустақиллик шарофати билан қадимги урф-одатлар, анъаналар ва маросимларга алоҳида эътибор берилмоқда. Зеро, келажак авлодни янгича руҳда тарбиялашда, улар онгида илмий дунёқарашни шакллантиришда янгича анъана ва маросимлар таъсирчан воситалардан бири бўлиб қолади.

Ҳар бир жамиятда кишиларнинг муайян урф-одат ва маросимлари шаклланади. Улар муайян ғоялар, қарашлар, ахлоқ меъёрларини ҳам ифодалайди. Ватанимиз мустақиллиги туфайли янгича анъаналар, маросимлар ва урф-одатлар қарор топди. Улар тарихга айланиб борар экан, содир бўлган буюк воқеаларни, халқимиз турмушидаги унутилмас ходисаларни ўз негизида мужассамлаштиради.

Шунингдек, Президентимиз И.А.Каримов янгича урф-одатларни турмушда кенг жорий қилиш масалаларига, уни ҳаётимизнинг муҳим йўналиши бўлиб қолишига доимо аҳамият бермоқда. Бу эса ўсиб келаётган ёш авлодни Ватанга муносиб, элим деб, юртим деб ёниб яшайдиган инсонлар қилиб тарбиялаш омили бўлиб хизмат қил ади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Миллий ғоя нима?
2. Миллий мафкура нима?
3. Миллий истикдол мафкураси ва унинг асосий ғоялари.
4. Миллий мафкурани тарбиялаш воситалари.

IV боб. МАКТАБГАЧА ТАРБИЯ МУАССАСАСИ ТАРБИЯЧИСИ

Режа:

1. Тарбиячи ва унинг жамиятда тутган ўрни.
2. Педагог олимларнинг тарбиячи шахси тўғрисидаги фикрлари."
3. Тарбиячи ва унинг шахсига қўйиладиган талаблар.
4. Мактабгача таълим муассасалари ходимларини тайёрлаш тизими.

Таянч тушунчалари

Тарбиячи, тарбиячининг жамиятда тутган ўрни, шарқ мутафаккирлари тарбиячи тўғрисидаги фикрлари' тарбиячи шахсига қўйиладиган талаблар, тарбиячи шахсини тайёрлаш тизими.

Тарбиячи ёш авлодимизни халқимизнинг муносиб фарзандлари қилиб тайёрлашдек муҳим, фахрли ва иш билан бирга масъулятли вазифани бажаради.

Тарбиячининг сиёсий етуклиги болаларни тарбиялаш сифати учун халқ ҳамда жамият олдидаги ўз масъулиятини англашга, таълим-тарбия вазифаларини ижодий ёндашишга, ўз маҳоратини доимо такомиллаштириб бориш ва ишдаги ўртоқларини ўсишига ёрдам беради.

Демак, тарбиячи аввало, билимли бўлиши, ўзи яшаб турган улкан ҳаётини билиши, табиат ва жамиятнинг қонунларини тушуниши, ижтимоий фаол бўлиши, умумий ва мактабгача тарбия педагогикасини, болалар руҳияти ва физиологиясини эгаллаши ва болаларнинг ёш хусусиятларини билиши керак. Шунингдек, педагогик тарбиячининг ходисаларни таҳлил қилишга

илмий нуктаи назардан ёндашуви болани ҳар томонлама ривожлантириш муваффақиятини амалга оширишга имкон беради.

Мустақиллик муносабати билан республикамиз раҳбарияти ўқитувчилар ва тарбиячиларнинг фаолиятини юқори баҳоламоқда. Ёш авлодни комил инсон қилиб, камолот сари етаклашдаги эришган ютуқлари учун ўқитувчи ва тарбиячилар, /методист ўқитувчи/, /катта ўқитувчи/, /методист тарбиячи/ ва бошқа шунга ўхшаш унвонлар билан тақдирланадилар. Уларга республика миқёсидаги унвонлар берилади. Халқ таълими ходимлари орасидан республика, вилоят, туман кенгашларига депутатлар сайланиш, уларга бўлган чуқур ҳурмат ва эҳтиромни билдиради.

Республикамизда амалга оширилаётган тўб ислохотлар бугунги кунда боғчада, академик лицей ва касб-хунар коллеж ҳамда олий ўқув юртларида шаклланаётган авлод ижобий хулқ-атвор меъёрлари ва қоидаларини, илмий билим асосларини, касб-хунар малака ва кўникмаларини ҳар томонлама пухта эгаллаб боришини талаб қилади. Бунинг учун ўсиб келаётган ёш авлодни билимлар билан қуроллантириш миллий кадриятларимиз, маънавиятимизни тиклаш жаҳон маданияти, миллий маданиятимиз дурдоналари билан таништириш, уларни жисмоний соғлом маънавий етук қилиб тарбиялашдек вазифатар қўйилди. Давлат аҳамиятига мўлик бундай вазифани амалга оширишда умумтаълим мактаблари билан бир қаторда хатк таълимнинг бошланғич бўлими бўлган болатар боғчатари муҳим роль ўйнайди. Бунинг учун ҳар бир тарбиячи ўзини татаб ва назорат қила билиши давлатимиз мактабгача тарбия муассасалари олдига қўйган талабларни амалга оширишнинг гаровидир.

Бунга қуйидагилар қиради:

1. Боланинг соғлиғини сақдаш ва мустаҳкамлаш.
2. Ақдий қобилиятини ўстириш.
3. Миллий кадриятимиз ва маънавиятимизнинг ғоя-

вий-ақдий тамойилларига мў келувчи эътиқод ва қарашларини таркиб топтириш.

4. Она ватанга муҳаббатини, ижтимоий фаолликни шакллантириш.

5. Ёш авлодда ўртоқдик, дўстлик хиссини ҳалоллик ва меҳнатсеварликни таркиб топтириш.

Демак, юқорида келтирилган сифатларни таркиб топтириш ўсиб келаётган ёш авлодни тарбиялаш вази-фасининг ҳамма томонларини қамраб ололмайди. Лекин тарбиячи ишларга асосланиб, болаларни мустақил ҳаётга ва меҳнатга тайёрлаш ишини маълум бир мақсад билан самаратироқ амалга ошириш мумкин. Мустақиллик муносабати билан ўқитувчи ва тарбиячиларнинг маънавий ўсишларига ва моддий аҳамият берилмоқда. Масатан, Республикамизда 1992 йил 1 октябрни ўқитувчи мураббийлар куни деб номланиши ҳамда хатк маорифи ходимларнинг маошлари оширилиб турмушлари яхшиланиб бормоқда.

Приздендимиз И. А. Каримов ўзининг «Буюк келажакимизнинг ҳуқуқий қафолати» номли рисоласида шундай ёзади: Тарбиячи — устоз бўлиши учун бошқаларнинг ақд-идроқини ўстириш, маърифат зиёсидан баҳраманд қилиш, ҳақиқий ватанпарвар, ҳақиқий фуқаро этиб етиштириш учун авваю, тарбиячининг ўзи ана шундай юксак татабларга жавоб бериш ана шундай буюк фазилатларга эга бўлиш керак.

Демак, бола шахсини шакллантиришда тарбиячи адоҳида аҳамият касб этади. Айниқса, ҳар бир боланинг шахе сифатида шаклланишида жавобгар эканлигини гақозо этади. Шунга кўра тарбиячи болаларга кундатик ҳаётда, ўйинларда, машғулотларда, биргатиқдаги меҳнат фаолиятида, улар билан бўладиган муомалада, мулоқотда ибрат, намуна бўлиши болани ҳар томонлама яққат билан ўрганиши, унинг шахсий хусусиятларини, қобилиятларини билиши, педогогик назокатини намоён қилиши, болатарнинг хулқ-атвори иш натижатарини Ҳаққоний баҳолаши ва уларга ўз вақтида ёрдам кўрсата

олиши ҳамда оилавий ахволи билан кизиқиши зарур ҳисобланади.

Демак, «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» ғояларни амалиётга татбиқ этиш республика таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар муваффақиятини таъминлаш таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган тарбиячи мураббийларнинг маънавий киёфаси ҳамда касбий маҳоратларига ҳам боғлиқдир. Болани тарбиялаш ниҳоятда қийин ва мураккаб жараён бўлиб, жуда қадимдан ушбу фаолиятга жамиятнинг етук кишилари жалб этилгандир. Хусусан, қадимги Греция ва Рим тарихидан яхши биламизки, милоддан аввалги даврларда ҳам ёш авлод тарбияси ўзининг маънавий киёфаси ва ақлий қобилияти билан жамият аъзолари ўртасида юксак ҳурмат эҳтиромга сазовор бўлган кишилар, яъни донишмандлар зиммасига ишониб топширилгандир. Ушбу ҳолат ёш авлод тарбияси унинг ташкил этилиши мазмунини фақат шахе камолотини эмас, балки жамият тараққиётини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга эканлигини англатади.

Ўзбекистон Республикасида ҳам тарбиячи-мураббий кадрларни маънавий киёфаси, ақли саюҳияти ҳамда касбий маҳоратига нисбатан жиддий талаблар қўйилмоқда. Айниқса, бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентга И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 9-сессиясида (1997 йил 29 август) сўзлаган нутқида шундай фикрларни билдиради, уларга, албатта, диққатни қаратиш мақсадга мувофиқдир.

«Тарбиячиларнинг ўзига замонавий билим бериш, уларнинг маълумотини ошириш каби пайсалга солиб бўлмайдиган долзарб масалага дуч келмоқцамиз... Ўқитувчи-тарбиячи болаларимизга замонавий билим бериши учун аввало, мураббийнинг ана шундай билимга эга бўлиши керак».

Юқоридаги қайд этилган фикрлардан бугунги кун тарбиячиси шахсига нисбатан қўйилаётган талабларнинг нақадар муҳимлигини англаш лозим.

Демак, тарбиячи-маҳсул педагогик, психологик ва мутахассислиги бўйича етук билимли ва юксак фазилатли шахе саналади.

Шунинг учун замонавий тарбиячи мураббий киёфасида куйидаги фазилатларни намоеён эта олиши керак. Замонавий мураббий ўзини мутахассислиги бўйича чуқур пухта билимга эга бўлиш, ўз устида тинимсиз ишлаши керак.

Тарбиячи мактабгача тарбия педагогикаси ва психология-физиология фанларининг асосларини билиш, таълим-тарбия жараёнида болаларнинг ёши ва психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда фаолиятни ташкил этиши керак.

Тарбиячи таълим-тарбия жараёнида самарали шакл, метод ва воситаларидан унумли фойдатана олиш имкониятига эга бўлиши керак. Тарбиячи юксак даражадаги педагогик маҳоратга, чунончи коммуникативлик лаёқатига эга бўлиш, педагогик техника, нутқ, юз, қўл, оёқ ва гавда ҳаракатлари, мимика, жест, пантомимика) қонуниятларини чуқур ўзлаштириб олиш лозим. Тарбиячи болаларни кузата оладиган, уларни хулқи, хатти-ҳаракати сабабларини тўғри таҳлил қилиб, унга таъсир этувчи воситаларни қўллай оладиган бўлиши керак. Ёш авлодни керакли билим, малака, қўникмалардан хабардор қилиш учун тарбиячи нутқ маданиятига эга бўлиши ва унинг нутқи куйидаги хусусиятларда акс эттира олиши керак.

- Нутқнинг аниқлиги.
- Нутқнинг иродавийлиги.
- Нутқнинг софлиги (унинг турли шева сўзларидан холи бўлиб, фақат адабий тилда ифода этиш, жаргон, (муайян касб ёки соҳа мутахассисларга хос сўзлар) варваризм (муайян миллат тилида баён этиладиган нутқда ўзга миллатларга хос сўзларнинг ўринсиз қўлланилиши) вульгаризм (ҳаракат қилиш, сўқишда қўлланиладиган сўзлар) ҳамда концеляризм (ўринли бўлмаган вазиятларда расмий нутқда сўзлаш) сўзларидан холи бўлиши ва педагогнинг нутқи содда, раво ва тушунарли бўлиши керак.

- Нутқнинг равонлиги.
- Нутқнинг бойлиги (сўзлаш жараёнида мақсадга мувофиқ тарзда ҳикматли сўзлар, мақоллар, кўчирма гаплардан фойдалана олиш).

Тарбиячи ўзига юкланган вазифани бажариш учун болаларда ўша фаолиятига нисбатан кизиқиш уйғота олиши, уларнинг диққатини жалб қилиб фаоллигини ўстириш болаларни хулқини хатти-ҳаракатини реал баҳолай олиши керак. Ҳар бир фаолият учун керакли материални олдиндан тайёрлаб қўйиши янги билимни эгаллаган билимлари билан боғлай олиши ҳамда болалар эгаллаб олиши лозим бўлган билим, малака ва кўникмалар уларнинг ёш имкониятларига мўъноси бўлиши ва уларни аста-секин мураккаблаштириб бориши керак.*

Тарбиячи кун тартибини тўғри ташкил эта билиши, болалар жамоасига ундаги ҳар бир аъзони эътиборга олган ҳолда раҳбарлик қила билиши уларнинг фаолияти (ўқув, ўйин, меҳнат) мазмунли бўлиши учун керакли материаллар билан таъминлаши зарур.

Болаларни руҳий ва жисмоний ҳолатини аниқдай билиши ва уни болалар билан амалга оширадиган таълим-тарбиявий ишларида эътиборга олиши лозим.

Тарбиячи кун давомида олиб борадиган таълим-тарбия ишини таҳдил қила билиши ва уни ривожлантириш йўллари топа олиши керак.

Тарбиячи ота-оналар билан мунтазам равишда суҳбатлар уюштириши, учрашувлар ўтказиши, уларни болаларга таълим-тарбия бериш бўйича амалга ошириладиган ишининг мазмуни, метсслари билан таништириб бориш, оила тарбиясидаги ижобий намуналардан ўзининг таълим-тарбиявий ишларида фойдаланиши мумкин.

Тарбиячи болаларга нисбатан хайрихоҳ муносабатда бўлиш, ҳар бир бола учун қулай руқий шароит яратиш, хафа бўлса овунтира олиш, хурсандчилик ва хафагарчилигига шерик бўла олиш, айниқса, кичик гуруҳ болаларига нисбатан мулоқим эътиборли, қатъий, сабр-

тоқатли юмшоқ озгина ҳазилкаш, боланинг қуч имкониятларига ишонч билан қарайдиган бўлиши керак.

Агар тарбиячи болага меҳрибон бўлса, болалар билан унинг ўртасида меҳр-оқибат, ғамхўрлик муносабатлари юзага келади.

Болалар тарбиясининг шахсий еифатларини билими, малакаси болаларга муносабати талабчанлигини қуйидагича бел гил айдил ар, кичик гуруҳ болалари тарбиячининг уларга бўлган меҳр-муҳаббатига қараб (у мени қўзичоғим «деб қақиради, мани яхши кўрадилар») 4-5 ёшли болалар тарбиячинини болалар ҳаётини яхши ташкил этидишига қараб «Наргиза опамиз бизга эртақлар ўқиб берадилар» биз билан бирга ўйнайдилар шунинг учун мен уларни яхши кўраман. Катта гуруҳ болалари тарбиячинини ҳамма болаларга адолатлилик билан яхши муносабатда бўлиш. яхши ишларни ўргатишга, хулқига, ахлоқига қараб баҳо берадилар (у кўп нарсаларни ўргатади, машғулотларни яхши ўтади).

Энг муҳими тарбиячи болаларга ишонч билан қараши, уларнинг меҳнатсеварлиги, мустақиллиги, ташаббускорлиги тўғри тақдирлаши ва мустақил фаолият кўрсатишлари учун имконият яратиш керак. Буни болалар юқори баҳолайди.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Тарбиячи ва унинг жамиятда тутган ўрнини қандай тушунаси?
2. Тарбиячи-мураббий тўғрисида мутафаккирларимизнинг қарашларини ёритиб беринг.
3. Тарбиячи шахсига қандай талаблар қўйилган?
4. Мактабгача таълим муассасалари ходимларини касбий малакасини лўшунтириб беринг.

Убоб. МАКТАБГАЧА ТАРБИЯ ЁШИДАГИ БОЛАЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА ТАРБИЯСИ

Режа:

1. Бола шахснинг ривожланиши ҳақида тушунча.
2. Болани ривожланишига таъсир этувчи омиллар.
3. Болани ривожланишида фаолиятлар (ўйин, машғулот, меҳнат)нинг аҳамияти,
4. Бола психик тараққиётининг ёш босқичлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари.

Таянч тушунчалар

Индивид шахе, ривожланиш муҳити, фаолият, биогинетик, ёш босқичлари, илк ёшдаги болалар, ясли даври мактабгача даври дунёга келган гўдак маълум давргача индивид саналади. Индивид-лотинча сўздан келиб чиққан бўлиб «бўлинмас», «айрим шахе», «ягона», маъноларни англатади. Индивид биологик турга кирувчи алоҳида тирик мавжудотдир. Болани ривожланишида ҳаракат ўзига хос ҳисобланади. Илк ёшдаги бола ҳам турли ҳаракатларни ташкил этади, бу ҳаракатлар кейинчалик шартли рефлекслар, онгли равишда эмас, балки шартсиз ва шартли кўзғовчиларга жавоб тарзида юз беради.

Илк ёшдаги болада нутқ ҳосил бўлиши ҳамда бола томонидан ташкил этилаётган ҳаракатлар онгли равишда содир бўла бошлаши ва ижтимоий муносабатлар жараёнида унинг иштирок этишини боланинг шахе сифатида ривожланишининг дастлабки босқичи санатади. Демак, ривожланиш кишидаги жисмоний, рухий ва ижтимоий жараён бўлиб у барча тўғри эгалланган микдор

ва сифат ўзгаришларни ўз ичига олади. Жисмоний ривожланиш бўйнинг ўсиши ва вазн, мускул кучининг ортиши, сезги аъзоларининг мукаммаллашиши ҳаракатларни тўғри бошқара билиш ва шунга ўхшашлар билан боғлиқдир. Рухий ривожланишда эса киши шахсидаги психик сифат ва белгиларнинг шаклланиши, эмоционал (ҳиссий) иродавий, бўлиш жараёнида муҳим ўзгаришлар юз беради.

Боланинг ижтимоий ривожланиши ижтимоий ҳаётда катнаша бошлаганда, унинг хулқида, теварак-атрофга бўлган муносабатида, айниқса, жамоа ишларида катнашишида напоён бўлади.

Боладаги мана шундай жисмоний ва рухий ўзгаришларнинг юз беришида боланинг ривожланиши, яъни шахснинг шаклланишида биологик ва ижтимоий омил етакчи роль ўйнайди.

«Шахе» деганда муайян жамиятнинг аъзоси тушунилади. Шахе бўлмоғи учун рухий жихатдан тараққий этган ўз хусусияти ва сифатлари билан бошқалардан фарқ қилиши лозим. Ҳар бир одам шахе сифатида турлича намоён бўлади. У ўзининг характери, қизиқиши, қобиляти, аклий ривожланганлик даражаси, эҳтиёжи ва меҳнат фаолиятига нисбатан шахеий муносабати билан бошқалардан фарқ қилади. Булар шахснинг ўзига хос хусусиятлари бўлиб мазкур хусусиятлар ривожланиб маълум бир босқичга етсагина, у камол топган шахе сифатида намоён бўлади.

Демак, инсон ижтимоий мавжуд от унга ижтимоий - иктисодий ҳаёт шароитлари (муҳит) тарбия муҳим саналади. Муҳит ҳамда тарбия такомиллашиб бориши одамнинг ривожланиб, шахе сифатида намоён бўлишини таъминлайди.

Бола шахенининг шаклланиши бир қатор омиллар билан боғлиқ, бу омиллар куйидаги раемда акс этирилган.

Физиология ва психология фанлари бўйича олиб борилган тадқиқот натижаларининг кўрсатишича, инсон

боласи тайёр қобилият билан эмас, балки бирор бир қобилиятнинг рўёбга чиқиши ва ривожланиши учун манба бўлган лаёқат билан туғилади. Лаёқат гўё «мудроқ» ҳолатда бўлиб, унинг уйғотиш ва ривожланиши учун қулай шароит ҳамда муҳит керак бўлади. Инсон муайян ижтимоий тузумининг махсулидир. Бу тузум ўзгариши билан инсонда ҳам ўзгаришлар фаолияти содир бўладиган ҳаётий муҳит унга ижобий ёки салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Муҳит деганда, бола шахсининг шакллантиришга таъсир этувчи ташқи олам мажмуи тушунилади. Шахсининг шаклланиши кишилик жамияти томонидан яратилган ижтимоий-тарихий тажрибани ўзлаштириш ва тарбия бериш орқали амалга оширилади. Таълим-тарбия натижасида бола ўзи яшаб турган жамиятдаги ижтимоий система билан алоқага киришади ёки муносабатда бўла бошлайди.

Тарбия боланинг «ривожланиш олди зонасига» қараб ўзгаради, яъни болада мураккаброқ, мазмундаги билимларни ўзлаштириб олиш имконияти пайдо бўлишига қараб белгиланади. Масалан, гўдак эмаклашни ўзлаштириб олгандан кейин юришга утиши, айрим бўғинларни айтишни ўргангандан кейин фаол нутққа утиши, буюмлар билан ҳаракатларни ўзлаштириб олгандан кейин ўйин, меҳнат фаолиятининг пайдо бўлиши ва хоказо.

Бола шахсининг шаклланишида таълим-тарбия, бу ишни амалга оширишда педагог етакчи роль ўйнайди. Бу эса ҳар бир бола шахсининг шаклланишида уларнинг жавобгарлигини оширади. Тарбия ижтимоий муҳит орқали келадиган тарбиявий таъсирларнинг барчаси билан боғлиқ ҳолда таъсир қилади. Бунда қулай самараш омиллардан фойдаланилади, салбий таъсирларнинг кучини маълум даражада камайтиради. Таълим-тарбия жараёнида қуйидаги ҳолатлар юзага келади.

Таълим-тарбия жараёнида киши организми ривожланади ҳамда муҳитни стихияли таъминлай олмайдиган нарсалар таълим-тарбия орқали ўрганилади. Масалан,

бола ўз она тили атрофий ўраб олган муҳитнинг таъсирида ўрганиб олиши мумкин. Аммо ўқиш ва ёзишни махсус таълим орқали ўрганади. Маълум билим, кўникма малакалар таълим-тарбия жараёнида эгалланади.

Таълим-тарбия ёрдамида боланинг баъзи бир туғма камчиликларини керакли томонга ўзгартириш мумкин. Масалан, баъзи бир болалар айрим камчиликлар билан туғилади. (кар, соқов, кўр в.х).

Таълим-тарбия ёрдамида муҳитни салбий таъсири натижасида юз берган баъзи бир камчиликларни тугатиш мумкин.

Тарбия жараёнидаги фаоллик асосида фаолиятни ҳар хил турлари шаклланади. Уларнинг асосийлари муносабатда бўлиш фаолияти, билиш, буюм билан бўладиган фаолият, ўйин, оддий меҳнат ва ўқув фаолиятларидан таълим ва тарбия орқали амалга ошириладиган фаолиятларни болалар ўзлари мустақил ўзлаштира ололмайдилар. Уларни болалар тарбиячи раҳбарлигида аста-секин ўзлаштириб борадилар. Болаларнинг ҳар хил фаолиятларни муваффақиятли эгаллаб олишлари асосан болалар боғчасида таълим-тарбия ишининг ташкил этилишига боғлиқдир.

Киши ҳаётининг дастлабки фаолиятидаги энг оддий тури ундаги шахсий қобилиятлар, хусусиятлар асосида маълум бир муносабатни шаклланишида асос бўлиб хизмат қилади. Ҳаракат усулларини эгаллаб бориш' орқали фаоллик ривожланиб боради. Фаолликдан эса қай даражада ривожланиб бориш кўпроқ ирсиялга ҳамда тақлидчанлик қобилиятига боғлиқ. Боланинг нарса ва буюмлар билан бўладиган фаолияти орқаш болага дастлабки ёшдан бошлаб оилада ва мактабгача тарбия муассасачарида тарбия ва таълим бериш асосий вазифалардан бири ҳисобланади.

Мактабгача тарбия даври учун муҳим бўлган ўсиш фаолиятига болалар тарбиячининг раҳбарлиги асосида нарса ва буюмлар тўғрисидаги билимлар уларнинг сифат

ва хусусиятларини билиб оладилар. Биргаликда бажариладиган ҳаракатли ўйинлар орқали болалар кишилар ҳаётидаги, улар ўртасидаги муносабатларни, келишиб ҳаракат қилишни билиб оладилар. Шу орқали болаларда теварак-атроф ҳақидаги тасаввурлари кенгайиб боради. Демак, болани тарбиялашда ва унинг ривожланишида фаолият етакчи роль ўйнайди. Шунинг учун таълим-тарбия муассасаларида ва оилада боланинг ҳаётини турли-туман фаолиятлар билан шуғуллана оладиган қилиб, ташкил этиш муҳим саналади.

Инсон ҳаётида мактабгача ёш, мактаб ёши даври ҳамда ижтимоий етуклик ва катта ёш даври бўлади. Бу даврларнинг ҳар бири ичида қисқароқ ёш босқичлари бўлиб, улар инсон камол топишида муайян ўзига хос жиҳатлари билан ажралиб туради. Масалан, илк ёшдаги болалар билан олиб бориладиган таълим-тарбия ишининг вазифаси, мазмуни восита ва методлари бу ёшдаги болаларнинг нозиклиги, ёрдамга муҳтожчилиги, ҳаётга мослашганлигини эътиборга олган ҳолда ишлаб чиқилади. Бошқа ёшга келганда болаларда мустиқлик ҳаётга мослашувчанлик анча ўсган бўлади. Шунга қўра, бу ёшдаги болалар билан олиб бориладиган таълим-тарбия ишини амалга ошириш усуллари ўзгаради. Боғча ёшининг охирига келганда болаларнинг ривожланиш даражалари улар билан олиб бориладиган таълим, тарбия ишларини бир-мунча мураккаблаштиришни тақозо этади.

Таълим-тарбия ишининг вазифаси мазмуни ва методини белгилаш киши ёш босқичларига асосланади. Илк ёшдаги болалар ўзининг тез ҳаракатланиши, ночорлиги, касалликка тез чалиниши, ёрдамга муҳтожлиги билан ажралиб туради.

Уч ёшгача бўлган болаларнинг нутқини ривожлантириш шу даврга хос бўлган белгилардан биридир. Уч ёшга тўлган болалар она тилининг ҳамма томонларини эгаллаб оладилар ҳамда ўз тенгдошлари катталар билан бўладиган мулоқотда ундан восита сифатида фойдаланадилар.

Илк ёшдаги болаларни тарбиялаш тизими ёш авлод-

ни тарбиялашнинг ажралмас қисмидир. Физиолог, психолог, педагог олимлар дунёдаги болаларнинг ижтимоий тарбиясига ҳисса қўшадилар. Боғча ёшига келганда бола организмни етилиши давом этади.

Уч ёшгача болаларда ўсиш бир оз секинлашади, 5—8 ёшгача эса ўсиш яна тезлашади. Боғча ёшидаги болалар билан олиб бориладиган жисмоний тарбия асосий ўринни эгаллайди.

Болани имкони етишини ҳисобга олган ҳолда оилада ва боғчада тарбиявий таъсирлар системаси белгиланади: кун тартиби, овқатланиш, гимнастик машқлар ва ҳаракатли ўйинлар ҳамда чиниктириш тартиблари боғча ёши даврида болаларга муайян мақсад билан тўғри тарбия бериб борилса, уларнинг эшитиш, идрок этиш сезгилари улардаги кўрғазмалли, образли тафаккур иродавий, ҳиссий ва касб жараёнлари ривожланиб боради.

Боғча ёшидаги болалар уз и га қўйилган талаблар моҳиятини тушуна бошлайди. Нотўғри хулқи ва ёмон иши учун катталар танбеҳидан ташқари ўзи ҳам мустиқлик ва тўғри хулосалар чиқаришга ҳаракат қилади.

Демак, тарбиянинг вазифаси боладага иқтидор ва қобилиятни ўз вақтида аниқлаб уларни янада ривожланишига ёрдам беришдир. Таълим-тарбия бериш жараёнида ҳар бир болани ўзига хос хусусиятларини эътиборга олган ҳолда тарбия мақсадларига эришиш мумкин.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Ривожланиш ҳақида умумий тушунча беринг.
2. Бола шахсини ривожланишининг ўзига хос хусусиятларини ёритиб беринг.
3. Бола ривожланишида ўйин, машгулот ва меҳнат фаолиятининг аҳамиятини қандай тушунасан?

VI боб. МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯЛАШ МУАММОЛАРИ

Режа:

1. Жисмоний тарбиянинг мазмуни ва моҳияти.
2. Жисмоний тарбиянинг мақсади ва вазифалари.
1. Жисмоний тарбиянинг болалар тарбиясидаги аҳамияти.
2. Жисмоний тарбиянинг воситалари.

Кичик ёшдаги болаларнинг жисмоний тарбияси мактабгача таълим педагогикасининг муҳим бир бўлими саналиб, мактабгача тарбия ёшидаги болаларни уйғун ривожлантириш, уларни ҳар томонлама жисмоний тарбиялашни назарда тутди. Жисмоний тарбиянинг вазифаси, бола соғлиғини сақлаш, жисмоний сифатларини ўстириш, ёш авлодни ақлий ва жисмоний меҳнатга ва Ватан ҳимоясига тайёрлашдир. Бу ғоя азал-азалдан ота-боболаримиз маънавиятида акс этиб келмоқда. Жумладан, халқ ижодида «Алпомиш», «Гўрўғли» каби достонларда ҳам ўз ифодасини топган. «Алпомиш» достонида Ҳакимбекнинг (Алпомишнинг) жисмоний машқ қилиш, табиат қўйнида вояга етгани, унинг алплиги куйидагича тасвирланади.

«Алпинбийниш бобосидан қолган ўн тўрт ботмон парли ёйи бор эди. Ана шунда етти яшар бола Ҳакимбек шу ўн тўрт ботмон ёйни қўлида кўтариб, уни тортиб қўйиб юборди. Ёйнинг учи яшиндай бўлиб кетди. Аскар тоғининг катта чўққисини юлиб келди. Овозаси оламга ёйилди. Шунда барча халойиқлар йиғилиб айтди: Дунёда бир кам тўқсон алп эди, алпларнинг

бошлиғи Рустам достон, охири бу Алпомиш алп бўлсин». Юқоридаги фикрлардан кўриниб турибдики, шахснинг жисмоний камолоти кишилар тарихий тарққиётининг барча жабҳаларида улугланган ва кадрланган.

Жисмоний тарбия тўғрисидаги таълимот педагогиканинг таркибий қисмидир. Педагогика фанининг бу соҳасига тааллуқди баъзи бир ходисаларни таърифлашда «жисмоний маданият», «жисмоний ривожланиш» сингари асосий тушунчалардан ҳам фойдаланилади.

«Жисмоний маданият» тушунчасига халқ маданиятининг бир қисми сифатида қаралади. Жисмоний маданият кишилик жамияти томонидан тўпланган моддий ва маънавий бойликлар йиғиндиси, ундан кишиларнинг жисмоний камолоти учун фойдаланилади.

Жисмоний маданият тушунчасига куйидагилар кирди:

- меҳнат ва турмушдаги озодалик;
- кийим, бино ва хоналарнинг тозаллиги;
- шахсий гигиена ва кун тартибига одатланиш, кун давомида тўғри фаолият ва дам олиш, уйку, овқатланиш шунга ўхшашлар;
- табиий шароитда организмни чиниктириш: ҳаво, Куёш ва сув ёрдамида;
- жисмоний машқлар.

Жисмоний ривожланиш — одам организмидаги шакл ва вазифаларнинг ўзгариши, мускулларнинг ортиши, бўйнинг ўсишини ифодалайдиган биологик жараён дир.

Жисмоний ривожланиш ҳаёт қонунлари муҳит ва организмнинг бирлиги асосида амалга ошади.

Жисмоний тарбия — киши организмни морфологик ва функционал такомиллаштириши, унинг жисмоний сифатлари ва қобилиятларини ривожлантириш, ҳаракат малакалари ва кўникмаларини шакллантириш ҳамда улар билан боғлиқ бўлган билимларни ҳосил қилиш ва мустаҳкамлашга йўнаттирилган педагогик жараён дир.

Жисмоний тарбия бола организмнинг функционал имкониятларини ошириб, унинг аклий фаолиятини муваффақият билан бажаришга кўмаклашади, кўл панжаларининг ҳаракатланиши, нуткни ҳаракатга келтирувчи марказнинг ривожланишига ижобий таъсир этади.

Кун тартибидаги гигиеник ва чиниқтирувчи муолажаларни бажариш оркали боланинг билим доираси кенгайди, аклий фаоллиги ортади, у жасурлик, ҳалоллик, батартиблик, қатъийлик, мустақиллик ва шунга ўхшаш ижобий хулқ меъёрлари ва қоидаларини ҳам эгаллаб олади. Жисмоний тарбия машқдари аксарият ҳолларда бутун гуруҳ билан бажарилади. Жисмоний тарбияга оид машғулотларда, ҳаракатли ўйинларда болаларда жамоатчилик, уюшқокдик интизомлилик каби хислатлар шаклланади. Жисмоний тарбия эстетик тарбия билан ҳам чамбарчас боғлиқдир. Жисмоний машқлар оркали болалар энгил, чиройли, ифодали ҳаракат қилишга ўрганадилар, бу сўзсиз, болаларда эстетик хисни тарбиялайди.

Боланинг соғлом ва жисмонан бақувват ва чидамли бўлиши унинг иш қобилиятини ўстиради.

Жисмоний тарбиянинг мақсад ва вазифалари жамият эҳтиёжлари билан белгиланади. Бу эҳтиёж ижтимоий тарбиянинг умумий мақсадидан келиб чиқади. Бу мақсад ўзида маънавий бойликни, ахлокий покликни, интеллектуал сағоҳиятни, жисмоний баркамолликни мужассамлаштирган, ҳар томонлама етук ривожланган шахсни шакллантиришдан иборат.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг жисмоний тарбияси вазифаларини ҳал этишда, уларнинг ёш хусусиятлари ҳисобга олинади. Жадал ўсиш ва ривожланиш мактабгача ёшдаги бола организмнинг ўзига хос хусусиятидир. Аммо система ва вазифаларнинг шаклланиши ҳали тугатяанмаган бўлади. Шунинг учун мактабгача ёшдаги бола жуда нозик бўлади. Демак, болаларни жисмоний тарбиялаш жараёнида куйидаги вазифалар биринчи даражали ҳисобланади.

Соғломлаштирувчи вазифалар: болалар соғлигини мустаҳкамлаш, организмнинг шакл ва функцияларини уйғун ривожлантириш, иш қобилиятини ошириш, ҳар хил ташқи таъсирларга чидамлилигини кучайтириш, узоқ умр кўришини таъминлаш.

Таълимий вазифалар. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга хос бўлган ўта қабул қилувчанликни, шароитнинг ўзгаришига энгил мосланиш қобилияти бир қатор таълимий вазифаларни ҳам амалга ошириш имкониятини яратади, чунончи, керакли кўникма ва малакаларни шакллантириш, жисмоний сифатлар (чаққонлик кучлилик, мувозанат, кўз билан чамалаш кўникмалар)ни тарбиялаш, жисмоний тарбия ҳақидаги билимларни ўзлаштириш. Боладаги ҳаракат кўникмалари: юриш, югуриш, велосипед учиш ва х.к. нисбатан энгил шаклланади ва улар боланинг муҳит билан алоқасини осонлаштиради.

Тарбиявий вазифалар. Мактабгача ёшдаги болаларда жисмоний муҳитга спорт машғулотларга муҳаббат, уларнинг натижаларига, спортчиларнинг ютуқларига қизиқишни тарбиялаш лозим. Жисмоний машқларни бажаришда характер хусусиятлари (уюшқоклик, камтарлик, кўнгилчанлик ва х.к.) ва аклий вазиятлар (ҳалоллик, ҳаққонийлик, ўртоқдик хисси, ўзаро ёрдам), жамоада шуғулланиш малакаси, физкультура асбобларини эҳтиёт қилиш, топширикни масъулият билан бажаришларини тарбиялаш, шунингдек, иродавий фазилатлар (ботирлик, қатъийлик, ўз кучига ишонч, қийинчиликларни энгишда саботлилик, дадиллик ва бошқалар)ни намоёиш қилиш учун жуда қулай шароит яратилади.

Бизнинг жамиятимизда жисмоний тарбия давлатнинг она ва бола тўғрисидаги ғамхўрлигига, меҳнатқашлар яшаш шароитларининг доимо яхшиланиб бориши, моддий фаровонлигининг ўсишига асосланади.

Гигиеник шароитлар. Болаларнинг жисмоний тўғри ривожланиши учун гигиеник шароит (бино, майдонча,

жихозлар, кийим-бош, пойабзал) яратиш, болалар ҳаётининг илмий асосланган режимини (булар оқилона овқатланиш, ҳаракатларни ривожлантириш ва организмни чиниктиришни ўз ичига олади) албатта, бажариш зарур. Шу билан бирга тиббиёт ходимларининг доимий назорати, зарурий профилактик ва даволаш ишларини олиб бориш талаб этилади.

Боғчада ҳар бир гуруҳдар учун хоналар ажратилади. Гуруҳ хоналари болаларнинг эркин ҳаракат қила олиши ва соф ҳаводан нафас олиши имконини берадиган даражада катта, ёруғ, қуруқ ва иссиқ, деразалари жануби - шарққа қараган бўлиши керак.

Гуруҳ хонасининг баландлиги 3—3,5 м бўлиб, ҳар бир болага бино сатҳидан 0,5 м² жой, тахминан 3 м³ ҳаво тўғри келиши хона беағи гигиенага хос, тез тоза бўладиган, ёқимли, юмшоқ рангда бўлиши керак. Гуруҳда тартиб бўлишига риоя қилиш керак. Хона ёруғлигини тўсадиган оғир ва қалин пардалар, гиламлар, юмшоқ мебел, умуман, ортиқча нарсалар бўлмаслиги керак. Ҳамма жихозлар таълим-тарбия талабига, болаларнинг бўйларига ва гавда тузилишига мос бўлиши ва Халқ таълими вазирлиги томонидан қўйилган махсус меъёрга жавоб бериши лозим.

Болаларнинг стол, стуллари анча мустаҳкам ва енгил, тузилиши содда ҳамда осон ювиладиган бўлиши керак. Столлар ёруғлик чап томондан тушадиган қилиб, жойлаштирилиши лозим. Юмшоқ ва кўргазмали қуроллар ҳам гигиеник талабларга жавоб берадиган, пишиқ, зарарсиз рангда ташқи кўриниши силлик бўлиши керак. Тарбиячи ўз гуруҳининг гигиеник шароити учун жавобгардир. Хонани болалар сайрга, муסיқа машғулотига чиқиб кетгандан кейин шамоллатиш, дерижа ва зал форточкалари эса йил фаслларида қатъи назар, доимо очик бўлиши керак.

Боғча майдончаси. Ҳар бир ёш гуруҳи учун ажратилган алоҳида майдонча бўлиши керак. Майдончада болаларни ҳаракатланиш учун жой (текис майдонча)

қум, сув, қурилиш материаллари, айнан ўйналадиган ўйинлар учун жой, ижодий ўйинлар ва турли ўйинчоқлар билан ўйналадиган ўйинлар учун жой ажратилади. Майдончада ҳаракатларни ривожлантирувчи жихозлар, тирмашиб чиқиш учун деворчалар (уч, тўрт ва олти бурчакли), мувозанат сақдаш учун хода, тепаликка сақраш, улоктириш машқлари учун жихозлар бўлиши керак.

Ёмғир ва қуёшдан сақдаш учун ёпиқ ойналар бўлади. Майдонча ҳар доим озода, тартибли бўлиши зарур. Болаларнинг овқатланиши (нонушта, тушлик, кечки овқат) "осойишта ўтиши керак. Оқилона ташкил этилган овқатланиш болаларнинг ўсиб бораётган организмни учун айниқса, муҳим аҳамиятга эга, у барча тўқималарнинг меъёрли ўсиши ва ривожланишини таъминлайди.

Овқатланишда меъёрдан ҳар қандай четга чиқиш болалар организмни, ҳаётини фаолиятига тезда таъсир қилади ва бола қанчалик кичик бўлса, у энг кичик бузилишга ҳам шунчалик кучли таъсир қўрсатади.

Болаларни илк ёшлигидан бошлаб овқатни мустақил ейишга ўргатиш уларга овқатни иштаҳа билан ейишга, овқатга ижобий муносабат уйғотишга ёрдам беради. 2 ёшдан бошлаб қошиқдан фойдаланишга ўргатиш, 4 ёшдан санчиқдан, 5 ёшдан пичокдан фойдаланиш маъналарини тарбиялаб бориш зарур.

Овқатланиш вақтида болаларга тарбия бериш, уларни қойиш ярамайди. Бу ҳолат болаларнинг асабини бузиши, иштаҳасини бўғайди. Бир болага берилган танбех бошқа болалар диққатини тортмаслиги лозим.

Уйқу. Мактабгача ёшдаги болаларни жисмоний томондан тарбиялашдаги муҳим вазифа асаб системаси гигиенасидир. Бу вазифани ҳал этишда уйқу катта аҳамиятга эга. Уйқу мия катта ярим шарларининг меъёрли ишлаши учун зарур бўлган куч-қувватни тиклайди.

Яхши ва узоқ давом этган уйқу асаб системаси толиқшининг олдини олувчи асосий воситадир.

Болаларни яхши ухлатиш учун уларга кучли кўзғатадиган аклий ва жисмоний иш қилдирмаслик, уйқудан олдин салбий ҳисларни уйғотмаслик лозим, бундай муомала натижасида боланинг мия ярим шарларида юқори кўзғалиш ўчоғи ҳосил бўлади.

Сайр. Болаларнинг узоқ вақт очик ҳавода бўлиши уларнинг соғлиги ва жисмоний ривожланишига ҳар томонлама ижобий таъсир этади. Боланинг очик ҳавода бўлиши натижасида қон айланиши яхшиланади. Ҳароратнинг ўзгариб туриши ҳавонинг нам лиги шамол таъсири терморегуляцион аппаратни машқ қилдиради. Организмнинг фаоллиги янада ортади, ҳаракатлар, жисмоний сифатлар такомиллашади.

Чиниктириш. Бола организмни чиниктириш деганда, чидамлилиқ, зарарли таъсирларга қаршиллик кўрсатиш, ҳаётини шароитларнинг ўзгаришига тез мослашиш қобилиятини ривожлантиришга қаратилган тадбирлар тизими тушунилади.

Чиниктиришнинг асосий тамойиллари системаллик, доимийлик ва шахснинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олишдир. Чиниктиришнинг асосий воситалари табиат инъомлари: ҳаво, сув ва Қуёш ваннаси.

Кун тартиби ва уни ўтказиш методикаси. Кун тартиби жисмоний тарбиянинг муҳим шартидир. Кун тартиби хилма-хил фаолият ҳамда дам олишнинг вақт жиҳатдан мувофиқ тақсимланишидир.

Кун тартибини ташкил этувчи барча қисмларни (овқатланиш, уйқу, ўйин, машғулот, сайр) бир меъёردа такрорлаш натижасида болаларда фаолиятнинг бир туридан иккинчи турига ўтишни енгиллаштирувчи мустаҳкам кўникма ҳосил бўлади.

Кун тартибига қўйилган асосий талаблар. Кун тартибини ташкил этиш гигиеник омил, яъни болалар соғлиғини сақдаш, ўзини яхши ҳис этиши ҳам санитария-гигиена талабларига риоя қилиш каби вазифалар билан чекланади.

Кун тартибини тузишда йил фасллари ҳам эътиборга

олинади. Кун тартибига қўйиладиган яна бир талаб болаларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олишдир.

Шундай қилиб, жисмоний тарбия муаммосини ҳал этишда, аввало, санитария - гигиена омилларига, табиатнинг соғломлаштирувчи кучлари Қуёш, ҳаво ва сув, гимнастика, ўйин каби воситаларга катта аҳамият бериш кўзланган мақсадларга эришишнинг муҳим омили ҳисобланади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Жисмоний тарбиянинг мазмуни.
2. Жисмоний тарбиянинг мақсад ва вазифалари.
3. Жисмоний тарбиянинг болаларни бақувват, чиникқан қилиб тарбиялашдаги аҳамияти.
3. Жисмоний тарбиянинг асосий воситалари нималардан иборат?

***VII* боб. БОЛАЛАР ЖАМОАСИ. БОЛА ШАХСИНИ ШАКЛЛАНТАРИШНИНГ МУҲИМПИАРТ-ШАРОИТЛАРИ**

Режа:

1. Болалар жамоаси ҳақида тушунча.
2. Бола шахсини тарбиялашнинг шарт - шароитлари.
3. Болалар жамоасининг шаклланишига ёрдам берувчи омиллар.
4. Жамоатчиликни тарбиялаш жараёнида ахлоқий сифатларни такомиллаштириш.

Жамоа ижтимоий жамоанинг бир қисми ҳисобланиб, кишидан маълум бир мақсад асосида интилади-ган, ҳаракат қиладиган ва ўзи ҳамма куч-ғайратини ижтимоий фаолият, меҳнатга сарф қиладиган бўлишини талаб этади. Жамоани тушуниш, уни ҳис этиш ҳамда шахсни шакллантиришдаги ўрни ва ролини тўғри баҳолай олиш, инсон фикрини ҳурматлаш, жамоанинг муносиб аъзоси бўлишга интилиш ҳар бир шахс учун муҳимдир. Болалар жамоасини шакллантириш узок, вақтни талаб этадиган мураккаб жараёндир. Дастлаб биргаликдаги фаолият кўпинча дунё билан боғлиқ бўлган фаолиятга бирлашади. Бу бирлашиш бекарор, қисқа муддатли бўлиб, тез бузилади. Бундай дастлабки бирлашишнинг биринчи ташкилотчиси тарбиячидир. Чунки у болаларга биргаликда ўйнашни таклиф этади. Болалардан биттаси ўинчоқларни юкласа, иккинчиси ташийди, учинчиси юкни туширади. 4-5 қиз кўғирчоқ билан «Оила» ўйинини ўйнайди, тарбиячи эса уларга ролларни тақсимлашда ёрдам беради ва х.к.

Тарбиячи болаларни бир гуруҳга бирлаштиришда уларнинг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олади, чунончи, битта гуруҳга серҳаракат ва бошқасига пассивроқ болаларни бирлаштиради.

Иккинчи хусусияти: болалар жамоасининг барқарор бўлишини таъминлашдир. Бу даврга келиб болатар анча мустакил ҳамда ташкилотчилик қобилиятини эгаллаган бўладилар. Жамоада қатнашувчилар сони 8-10 кишига етиб қолади.

Биргаликдаги фаолият жараёнида ўйин ва меҳнатдан кенг фойдаланилади. Бу босқичда тарбиячининг вазифаси ҳамма болаларда ташкилотчилик қобилиятини шакллантиришдир. Машғулот ўтказётган жараёнда унинг ўзи ҳаммага кўришиб туриши, овози баландроқ ва ҳамма учун тушунарли бўлиши керак. Тарбиячи шундай машғулот жараёнида ўртоқларининг ишини таҳлил қилишга жалб этиш орқали болаларни изланувчанликка, ҳақиқатгўйликка ўргатади ҳамда болаларнинг ўз тенгдошларига хайрихоҳ муносабатда бўлишини таъминлайди.

Болалар жамоасини шакллантириш ахлоқий тарбия билан чамбарчас боғлиқдир. Болалар ўз хулқларининг жамоа манфаати билан боғлиқдиги ҳақидаги баҳони эшитадилар. Бола жамоа фикри ва баҳси билан ҳисоблашса, ўзининг жамоа учун зарурлигини сезса, у билан ғурурланса, умумий ҳаётнинг ёқимли ва қувончли бўлиши учун интилса, бу жамоанинг етарли даражада шаклланганлигидан далолат беради.

Бола келиши билан болалар жамоасининг аъзоси бўлиб қолади, у бошқа болалар билан ўйнаши меҳнат қилиши, керак бўлса ён бос и ш ни ўрганиб олади.

Тарбиячи ҳар бир боланинг қобилиятини алоҳида баҳолаб бориши керак.

Кейинчалик жамоада ҳаёт тажрибасининг тўпланиши натижасида «мен», «меники» тушунчасининг ўрнини «биз», «бизники» деган тушунчалар эгаллайди. Бу эса болаларнинг ўзини жамоа аъзоси деб тушуниб

олганидан ва ўз шахси манфаатини умумий мақсадга бўйсундира оладиган давридан бошланади.

Яхши ўртоқ бўлиш — бу бошқалар билан ўзини бир қаторда тутиш, улар тўғрисида ғамхўрлик қилиш, шу билан бирга сен ёлғиз эмассан, сен тўғрингда бошқалар ҳам ўйлайди, сенга бошқалар ҳам ғамхўрлик қилади деган маънони англатади.

Болалар жамоасини шакллантириш учун маълум шарт-шароитлар зарур ҳисобланади. Булар:

- боғча ходимларининг ўзаро ҳамжиҳат бўлиши;
- болалар ҳаётини ташкил этиш;
- ўйинчоқларнинг болалар ёшига, қизиқишига мос келиши ҳамда миқдор жиҳатдан ҳам болалар сонига тўғри келиши;
- болаларда ўзаро аҳиллик, ғамхўрлик, жамоатчилик, инсонийликни тарбиялашга ёрдам берувчи машғулотлар;
- болаюр учун ҳар хил қизиқарли фаолиятларни ташкил этиб бориш;
- оила билан мустаҳкам алоқа ўрнатиш;
- болаларга хулқ-атвор меъёрлари ва қоидаларини ўргатиб бориш;
- болалар ўртасида ижобий хайрихоҳдик муҳитини яратиш.

Демак, мактабгача тарбия ёшидаги болалар жамоасига ҳар доим катта одам раҳбарлик қилади. Бунда болаларнинг ҳаракатлари маълум томонга йўнаттирилади, бошқарилади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларда жамоатчилик муносабатларининг бошланғич белгилари ахлоқий сифатларнинг мураккаб гуруҳидир.

Бунга болаларнинг дўстлашиш, бирга ўйнаш ва меҳнат қилиш хоҳиши, қобилияти, бошқаларнинг хоҳиши қизиқиши билан ҳисоблашиши, бир-бирига ёрдам бера олиши, топширикни виждонан бажариши, нарса ва буюмларни асраши каби ахлоқий сифатлар мажмуаси қиради.

Бундай хис-туйғу, тасаввур, тушунчалар бола шахсининг ижтимоий йўнаттирилган ҳолда шаклланишига ёрдам беради, болада инсонпарварликнинг дастлабки намуналари шаклланишига таъсир этади.

Болаларда тарбияланадиган ахлоқий хусусиятлар, хулқ-атвор қоидалари орасида инсонпарварлик муҳим ўрин тутди. Инсонпарварлик ҳисси ахлоқ меъёрлари ва қоидаларини ўргатиш асосида ривожланади. Бунинг учун болаларни яхши ишларни қилишга ўргатиб бориш зарур. Тарбиячи кичкина болаларга айрим хатти - ҳаракатларни сюжетли ўйинчоқлар билан ўйнаш орқали кўрсатади. Шунингдек, тарбиячи болаларни тенгдошлари билан саломлашишга, ҳаммаларини янги келган кишининг саломига жавоб беришига одатлантиради, касал болага хат ёзишни, унга расмлар юборишни ёки телефон қилишни таклиф этади.

Боғчада болаларнинг тугилган кунларини нишонлаш анъанаси ўзаро муносабатларга самимийлик киритади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларда характернинг иродавий хусусиятлари — ўз олдига мақсад қўйиб, унга эришиш учун эса ҳар қандай қийинчиликни енгиб, бошланган ишни охирига елказа олиш, бирор ишдан ўзини тия билиш, ишда далилликни тарбиялаш зарурдир.

Болаларнинг кайфияти кўп жиҳатдан боғча ва уйда улар ҳаётининг ташкил этилиши ва мазмунига боғлиқ. Соғлом бола катталар сингари ўзининг жисмоний кучига ва умумий ривожланиши даражасига қараб тўлақонли яшашга ҳаракат қилади. У хилма-хил кечинмалар, янги тушунча ва тасаввурларга ташна бўлади. Бунинг учун тарбиячи болаларни сира ишеиз ва машғулотсиз қолдирмаслиги керак.

Боғча ёши даврида таълим-тарбия иши тўғри амалга ошириб борилса, болаларда аввало, интизомликни шакллантиришга ёрдам беради.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларда интизомликни ва хулқ маданиятини тарбиялашда куйидаги шарт-шароитлар муҳим:

— тарбиячи ота-оналарнинг хулқ маданияти, маънавий етуклиги, обрў-эътибори ҳамда уларнинг ўзаро муносабатлари;

— болалар яшайдиган хона асбоб-анжомларнинг тўғри жойлаштирилиши;

— болалар гуруҳида, уларнинг ривожланиши, ёш хусусиятига мўъвожа бўлган ўйинчоқларнинг етарли бўлиши, тарбиялашда боланинг онглилигига асосланиш;

— тарбиячининг болалар гуруҳида илтифотлилик ҳолатини шакллантириш, уларни тозалик ҳамда озодаликка ўргатиб бориши.

Демак, таълим-тарбия ишини тўғри амалга ошириб борилса, болаларда бундай сифатларнинг ҳаммаси муваффақиятли шакллантирилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Бола шахсини тарбиялашнинг шарт-шароитлари.
2. Бола жамоасини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари.
3. Болалар жамоасини тарбиялаш жараёнида қандай сифатлар такомиллашади?
4. Интизомлилик ва хулқ маданиятини шакллантириш деганда нимани тушунаси?

VIII боб. БОЛАЛАР ЖАМОАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА БОЛА ШАХСИДАГИ АХЛОҚИЙ СИФАТЛАРНИ ТАРБИЯЛАШ. ШАХС ВА ЖАМОА

Режа:

1. Болалар жамоасини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари.
2. Жамоани шакллантириш босқичлари.
4. Болалар жамоасини шакллантиришнинг моҳияти ва ахлоқий тарбия вазифалари.

Жамоа сўзи латинча «коллективус» сўзининг таржимаси бўлиб, йиғилма, омма, биргаликдаги мажлис, бирлашма, гуруҳ маъноларини англатади. Ёки жамоа деганда кишилардан иборат гуруҳ тушунилади.

Жамоа ва жамоа орқали тарбиялаш тарбия тизимида алоҳида аҳамият касб этадиган тамойиллардан биридир. Боланинг ҳар томонлама ривожланиши ва шахс сифатида шаклланишида жамоанинг етакчи ўрин тутиши ҳақидаги фикр педагогика фанининг ривожланиш давларидаёқ билдирилган.

Шунинг учун ҳам болалар жамоасининг ривожланиш педагогик жиҳатдан бошқариладиган жараёндир. Жамоага раҳбарлик қилишнинг асосий вазифаси педагогик ёндашишнинг илмий асосланган тизими ёрдамида жамоа аъзоларини тарбиялаб, вояга етказишдан иборат. Жамоанинг тарбиявий вазифалари унинг аъзолари олиб борадиган мазмунли билиш, алоқа фаолияти жараёнида амалга оширилади.

Жамоада болалар, энг аввало, муомала меъёрларини амалда ўзлаштирадилар, ўз хатти-ҳаракатларини бошқа

одамлар манфаатларига мувофиқ тарзда қуришни, режалар ва адолатли бўлишни ўрганадилар.

Болалар жамоаси турли ёш босқичларида муайян хусусиятларга эга бўлган ҳолда тобора ривожланиб борувчи тизимдир.

Мактабгача тарбия ёшда жамоанинг дастлабки асослари шаклланади. Мактабгача ёшдаги болалар жамоаси бу болалар боғчасидаги жамоа, турмуш тарзи биргашкадаги фаолият асосида бир-бирига боғлиқ мақсад, манфаат ва кечинмалар билан тарбиячи раҳбарлигида бирлашган ва уюшган болалар гуруҳидир.

Мактабгача тарбия ёшдаги болалар жамоасида тарбиячи бош ташкилотчи ролини ўйнайди ва болаларда аста-секин жамоанинг аҳамияти ҳақида умумий натижаларга эришишда биргаликда куч-гайрат сарфлаш қувончи ҳақида ҳар бир боланинг жамоа ҳаётидаги роли ҳақида тасаввур ҳосил қилади. Мактабгача ёшдаги болаларнинг умумий қувончли кечинмалари, биргаликда қилинган марокди фаолият болалар жамоаси ривожланишининг асосидир.

Мактабгача тарбия ёши охирига борганда, мактабгача ёшдаги болалар гуруҳида тарбия тўғри йўлга қўйилган бўлса, ҳамкорлик, ўзаро ёрдам, масъулиятлик каби хусусиятлар намоён бўлади.

Шундай қилиб, жамоа кишиларнинг муайян гуруҳи бўлиб, у ижтимоий аҳамиятга эга бўлган мақсад ҳамда мазкур мақсадни амалга ошириш учун йўналтирилган фаолиятни ташкил этади. Ушбу гуруҳ аъзолари ўзаро бирлик, аъзоларининг муносабатлар жараёнидаги тенглик асосида унга раҳбарлик қилиш ва бир-бирига бўйсунуш, шунингдек, жамоа олдидаги жавобгарлик асосида муайян фаолиятни олиб борадилар, Жамоа ва уни шакллантириш педагогик фаолиятнинг мақсади ҳисобланади. Жамоанинг етакчи тарбиявий вазифаси шахсни ҳар томонлама тарбиялаш унда ижобий сифатларини ҳосил қилиш мустаҳкам ҳаётий вазиятни қарор топтиришдан иборат.

Болалар жамоаси тарбиячи педагог ҳамда болалардан иборат жамоанинг мураккаб бирлашмаси ўз-ўзини назорат, ўз-ўзини бошқарув жараёнини ташкил этувчи мустақил тизим, шунингдек, ўзининг психологик муҳитига ва анъанатарига эга гуруҳ ҳисобланади. Бугунги кунда педагог олимлар (Л.И. Новиков ва бошқ.) болалар жамоаси ривожланиш жараёнини таҳлил қилар экан, уни қуйидаги уч жиҳатига эътибор берадилар:

а) жамоани дастлабки шакллантириш;

б) жамоани шакллантириш, унинг ҳар бир аъзосини индивидуат ривожлантириш;

в) тарбияланувчилар аматий фаолиятининг доимий равишда мураккаблашиб бориши.

Тарбиячи жамоа аъзоларининг биргаликдаги фаолиятини ташкил этар экан, жамоа аъзоларининг ижобий тажрибага қўшиш имконини берадиган ўзаро муносабатларини шакллантиришга таъсир этадиган шакл ва методлардан фойдаланади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар жамоаси машғулотларнинг умумийлиги ва ўзаро муносабатларнинг муайян тизими туфайли бирлашган болалар гуруҳидир. Унинг шаклланиши бутун тарбиявий жараённинг натижаси бўлиб, тарбияланувчилар ҳаёти ва фаолиятини тўғри ташкил этишга боғлиқ бўлади.

Демак, инсон ҳулқидаги ижобий сифатлардан бири кишилар жамоасига қўшила олиш ва ўша жамоа аъзолари орасидан муносиб ўрин олишдир. Бу ҳар бир кишидан юқори савия ва одоб-ахлоқни татаб этади.

Кишининг одоби, билими, жисмоний камоли, жамоа ичида тез кўрина бошлайди.

Бола ёшлигидан бошлаб ўзида бошқатар билан, болалар жамоаси билан мулоқотга эҳтиёж сезади. Аммо кичкина бола жамоани ўзи танлай олмайди. У бирон жамоага шароит тақозоси билан келиб қрлади.

Бола яшаётган жамоа жозибали этиб ташкил қилинса, бола бундай жамоада ўзини эркин сезиши мумкин. Бунинг учун эса жамоа мазмунан бой, ундаги

ўзаро муносабатлар инсонпарварликка асосланган бўлиши муҳим. Жамоани шакллантиришда жамоа аъзолари ва уларнинг фаолиятларига қўйиладиган ягона талаблар муҳим аҳамият касб этади.

Айниқса, болалар томонидан ўз-ўзини бошқариш жамоа аъзоларидан айримлари бошқасидан устун келишига йўл қўймаслиги керак.

Шу боис, тарбиячи болаларни мақсадга мувофиқ фаолият юритишини назорат қилиб бориши лозим.

Демак, тарбиячи бола билан амалга оширадиган якка тарбиядаги ишларни уюштиришда маълум шарт-шароитларга риоя қилиши лозим. Масалан, якка тарбиядаги суҳбатлар, машғулотлар, раем ва китобларни кўриш, дидактик ўйинлар эрталабки соатларда, сайрда кечки соатларда ўтилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Болалар билан қандай ишлар олиб бориш тарбиячининг умумий режасида кўрсатилиши керак. Олиб борган кузатишлари натижа ва хусусиятларини тарбиячи ўзининг кундалик дафтариغا ёзиб боради.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Болалар жамоаси деганда нимани тушунаси?
2. Жамоанинг ўзига хос хусусиятларини тушунтиринг.
3. Болаларни мактабга тайёрлашда жамоанинг ўрни.
4. Жамоани шакллантириш босқичлари ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари қайсилар?

IX боб. АҚЛИЙ ТАРБИЯ ВА ТАЪЛИМ

Режа:

1. Ақлий тарбия ва ақлий ривожтаниш тушунчасининг мазмуни.
2. Ақлий тарбиянинг мақсад ва вазифалари.
3. Ақлий тарбия ва таълимнинг назарий асослари.

Ёш авлодни ҳар тамонлама етук шахе қилиб тарбиялаш жамият эҳтиёжтаридан келиб чиқадиган объектив заруратдир. Ақлий тарбия ижтимоий тарбиянинг энг муҳим жиҳатларидан бири.

Ақлий тарбия бу акдни ривожлантириш мақсадида ёш авлодга мунтазам ва мақсад асосида педагогик таъсир кўрсатишдир. Демак, ақл кенг маънода сезиш ва идрок этишдан бошлаб то тафаккур ва хаёлни ўз ичига оладиган билиш жараёнлари йиғиндиси бўлиб, у ёш авлоднинг инсоният тўплаган билимлар, кўникма ва малакалар, меъёрлар, қоидалар ва бошқаларда рўй беради.

Бу ҳолат катталар томонидан амалга оширилади ва болаларнинг ақлий ривожланишини таъминловчи хилма-хил воситалар, методларни, керакли шарт-шароитларни яратиш ни ўз ичига олади. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ақлий тарбиялаш болаларнинг фикрлаш фаолиятини ривожлантиришга қаратилган катталарнинг маълум мақсад асосидаги таъсир этишдир. У болаларга теvarак-атрофдаги олам ҳақида билимлар беришни, уларни тизимлаштиришни, болаларда билишга қизиқиш уйғотиш, ақлий малака ва кўникмаларни таркиб топтиришни, билим қобилиятларини ривожлантиришни ўз ичига олади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни мактабга

тайёрлашда акдий тарбиянинг роли, айникса, каттадир. Чунки акд хис-туйғулар ва идрок этишдан тортиб, фикрлаш ва тасаввур этишгача бўлган жараёнлар йиғиндисиدير.

Аклий ривожланиш фикрнинг кенглигида воқеаларни хар хил боғланишларда, муносабатларда кўра билиш, умумийлаштириш қобилиятида намоён бўлади. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг аклий ривожланиши фаолият жараёнида, дастлаб муомалада бўлиш, нарсалар билан бажариладиган фаолият натижасида, кейин эса ўқув, меҳнат, самарали фаолиятлар: раем чизиш, лой ва пластилиндан буюмлар яшаш, аппликация, куриш - яшаш жараёнида амалга ошириб борилади. Боланинг аклий ривожланишга таълим ва тарбия самарали таъсир кўрсатади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга аклий тарбия беришни тўғри ташкил этиш учун уларнинг аклий ривожланиш қонуниятлари ва имкониятларини билиш керак. Аклий тарбиянинг вазифаси унинг мазмуни, методи ва ташкил этилишига қараб белгиланади. Педагогика ва психология фани аклий тарбия бериш вазифаларини самарали ҳал этишда, бир томондан, боланинг имкониятларидан унумли фойдаланиш, иккинчи томондан, бола организмнинг умумий чарчашига сабаб бўлиши мумкин бўлган ортиқча толиқтириш бўлмаслиги йўллари топиш учун мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг аклий ривожланиши қонуниятлари ва имкониятларини ўрганиш билан шугулланади.

Кейинги йилларда олиб борилган психологик-педагогик тадқиқотларнинг натижалари мактабгача тарбия ёши даврида болаларнинг аклий ривожланишида жуда катта имкониятлар мавжудлигини кўрсатди. Буларнинг ҳаммаси мактабгача тарбия ёшидаги болаларга бериладиган билим малака ва қўникмалар мазмуни янада чуқурлаштириш, ҳажмини кенгайтириш мақсадга мувофиқ эканлигидан далолатдир.

Мактабгача тарбия ёшининг охирига келиб, болалар

теварак-атроф тўғрисида каттагина ҳажмдаги энг оддий билим ва тушунчаларга эга бўладилар, асосий фикрлаш жараёнларини эгаллаб оладилар. Факат яхши ташкил этилган фаолият жараёнидагина тўлақонли аклий ривожланиш рўй беради, шунинг учун ўқитувчи ва тарбиячиларнинг асосий вазифаси — болага муайян мақсадни кўзлаб тарбиявий таъсир кўрсатиш учун керакли шароит яратишдир. Бола хар доим буюмлар ҳамда ходисалар орасида бўлади. Бола доимо бирор нарса билан танишади, ниманидир билиб олади, ушлаб кўради, ҳидлайди, тортиб кўради, нимагадир кулоқ солади. Шу тарика аста-секин дунёни билиб боради. Теварак-атрофдаги буюмлар, табиат боланинг сезги органлари — анализаторларига таъсир этади ва сезги ҳосил қилади. Сезги болаларга буюмларнинг айрим хоссаларини: сову^ иссиқ, ғадир-будур, силлиқ-ялтирок, хушбўй ва ҳ.к. ни билим олишда ёрдам беради. Сезги атрофдаги муҳитни билишнинг дастлабки босқичи саналади. Бола сезги туфайлигина теварак-атрофдаги нарсалар тўғрисида билим, тажриба тўплаб боради.

Идрок эса анча мураккаб жараён бўлиб, сезгилар асосида ҳосил бўлади. Бола олмани кўлида ушлаб кўриб, қараб чиқиб ва еб кўриб, уни яхлит бир буюм, айни бир вақтда думалоқ, қизарган, хушбўй, мазали ва ҳ.к. тарзда идрок қилади. Бола олмани яхлит бир буюм тарзида тасаввур қилиши учун бирданига бир нечта анализатор: кўриш, сезиш ва хид билиш анализаторларидан фойдаланади.

Анализаторлар бир вақтнинг ўзида бирданига ишлаши буюмнинг хоссаси ва белгиларини аниқроқ ҳамда тўлароқ билиш имконини беради. Шунинг учун катта ёшдаги кишилар болани илк ёшлик чоғидан бошлабоқ аклий жиҳатдан тўғри тарбиялаш мақсадида буюмларни кўпроқ анализаторлар ёрдамида идрок қилишга имкон тугдиришлари, анализаторларнинг ривожланишига, яъни боланинг сенсор маданиятига алоҳида эътибор беришлари керак.

Болада нутқ пайдо бўлишидан анча олдин (бола бир ёшга тўла бошлаганда биринчи бор гапира бошлайди) у теварак-атрофдаги одамлар ва буюмлар дунёсини катта ёшдаги кишилар ёрдамида билиб олади.

Бола 3 ёшга тўлганда унинг сўз захираси 1200—1500 тага етади. Бола катта ёшдаги кишилар унга нима ҳақида гапираётганларини яхши тушунади. Бу катта ёшдаги кишилар нутқидан ҳар томонлама тарбияланишнинг кучли воситаси тарзида фойдаланиш имкониятини беради. Болаларнинг аклий жиҳатдан ўсишида хотира катта аҳамиятга эга.

Бола туғилганда ҳеч нарсани билмайди ва ҳеч нарса килолмайди. У ривожланишнинг бирмунча юқорирок даражасига кўтарилиб бирор бир фойдали иш учун кўпгина билим ва малакаларини эслаб қолиши керак.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг хотираси кўпинча беихтиёр тарзда бўлади. Шунингдек, мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг аклий ривожланишида хаёл муҳим роль ўйнайди. Хаёл боланинг ҳаёти жараёнида, унинг фаолиятида таълим ва тарбия таъсирида таркиб топади. Боланинг ҳаёли у сюжетли ўйинлар ўйнай бошлаганида, катталар қизиқарли эртақлар айтиб берганида, ўша эртақларга қизиқиш орқали дастлабки аломатлари пайдо бўлади. Аммо боладаги хаёл кўпроқ аниқ вазиятга боғлиқ бўлади (масалан, қўғирчоқ кўриниб қолса, уни ухлатади, машина бўлса, бирор нарсани ташийди ва ҳ.к.).

Катта боғча ёшига келганда, боланинг тажрибаси ортиб, фаолияти мураккаблашади ва бунинг натижасида бола ҳаёлида сезиларли ўзгариш юз беради.

Мактабгача тарбия педагогикаси ёш авлодни аклий тарбиялаш вазифаларини жамиятимизнинг ижтимоий талабларига ва инсоннинг акдий ривожланиш моҳияти ва табиатига асосланиб ишлаб чиқади. Акдий тарбиянинг асосий вазифалари:

1. Болаларда табиат ва жамият тўғрисидаги билимлар тизимини, илмий дунёқарашни шакллантириш.

2. Акдий фаолият, билиш жараёнлари ва қобилиятларни, акдий жараённинг хилма-хил усулларини ривожлантириш.

3. Мустақил билиш қобилиятларини, акдий меҳнат маданиятини ривожлантириш.

4. Акдий билим, кўникма ва малакаларини ривожлантириш.

Билимни тасаввурлар ва тушунчалар, қоидалар, қонуниятлар, системалар шаклидаги турли фанларнинг мазмуни ташкил этади.

Акдий тарбиянинг вазифаси болаларда воқеа ва ҳодисатарни тўла акс эттирадиган юксак даражадаги умумлаштирилган билимлар тизимини шакллантиришдан иборатдир. Билим дунёқарашнинг асосини ташкил этади. Демак, бола теварак-атрофдаги нарсалар, уларнинг вазифаси сифати ва хоссалари (синади, пачок бўлади, йиртилади, тўкилади) ҳақида, қайси материалдан тайёрланганлиги тўғрисида аниқ тасаввурга эга бўлади. У табиат ҳодисалари, уларнинг ўзаро боғлиқдиги ва қонуниятлари (йил фаслларининг ўзига хос белгилари, улар ўртасидаги боғланишлар, ҳайвонлар, уларнинг ҳаёти ва яшаш тарзининг ташкил қилинишига, ҳулқиға, яшаш шароитига мослиги ва ҳ.к.) ни билиб оладилар. Жонсиз табиат, ўсимликлар, ҳашарот ва ҳайвонларни кузатиши жараёнида тарбиячи болаларда борлик тўғрисидаги материалистик тасаввурларни шакллантириб боради.

Билимларни эгаллаб бориш натижасида боланинг шахси ҳам шаклланиб боради. Бола санъатнинг ҳар хил турлари тўғрисидаги тасаввур ва тушунчаларни эгаллаб олади.

Билим инсоннинг меҳнатга муносабатини шакллантиради. Акдий фаолиятни ривожлантириш билим ҳажми ва хусусиятига боғлиқ. Акдий фаолиятни ривожлантириш эса психик жараёнларни сезги ва идрок этиш, таассурот, хотира, фикрлаш, тасаввур ва нутқни шакллантиришни ҳам билдиради. Бунда уларга акдий

фаолиятнинг ғоят самарадорлигини таъминлайдиган хис-туйғулар нозиклиги ва аникдиги, идрок этишнинг собитқадамлиги ва тўлақонли, эсда қолишнинг мустаҳкамлиги ҳамда онглиги, тафаккур мантиқи ва унинг мослашувчанлиги, ижодий хусусият ва мустакилликка хос бўлиши керак. Мактабгача тарбия ёшидаги болалар ўзларига тушунарли бўлган ижтимоий воқеа ва ходисалар, кишиларнинг меҳнати, умумхалқ байрамлари, республикамизда яшайдиган баъзи халклар ҳаёти билан таништирилади. Бу тадбирлар уларда жамиятимиз ижтимоий ҳаётига қизиқиш уйғотиш, Ватанга муҳаббат туйғуси ва байналмилалчилик асосларини шакллантиришга ёрдам беради.

Ақлий таълим — мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг билиш қобилиятини мунтазам ва режали равишда ривожлантириб бориш, болалар боғчаси дастурида белгиланган энг оддий билимлар тизими билан куроллантириш, малака ва кўникмаларни шакллантиришдан иборат.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларда ақдий тарбия беришда таълим етакчи роль ўйнайди. Чунки таълим жараёнида ақдий тарбияга дойр ҳамма масалалар ҳал этилади. Таълим болаларга изчиллик билан билим беришни, бу билимларни аникдаш ва тизимлаштириш, билиш жараёнлари, тафаккур фаоллигини ривожлантиришни назарда тутди.

Таълим кузатувчанлик, қизиқувчанлик ва синчковлик, зийраклик, танқидийлик каби сифатларни ривожлантиришга ёрдам беради.

Таълим жараёнида болаларда ўқув фаолияти асослари ҳосил қилинади, мактабда муваффақиятли ўқиши учун муҳим шарт-шароитлар яратилади. Ҳаёт таълимнинг икки хил йўл билан амалга оширилишини тақозо этмокда.

Биринчи йўл — болаларнинг билим, малака кўникмаларини катталар билан ўзаро муносабатда бўлиш орқали эгаллаб боришидир. Бу муомала, меҳнат фао-

лияти ва шу кабилар билан белгиланади. Аммо бу йўл билан эгаллаган билим ва малакалар болага ҳаётнинг турли соҳаларида мустакил қатнашиш учун имконият яратмайди.

Таълимнинг иккинчи йўли - махсус тайёргарлиги бор кишиларнинг махсус ўқув муассасаларида болаларни керакли билим, малака ва кўникмалар билан режали равишда куроллантириб боришидир. Бундай йўл билан таълим беришдан мақсад ёш авлодни замонавий ишлаб чикариш, жамиятнинг ижтимоий-сиёсий, маданий ҳаётида фаол қатнашиш учун зарур бўлган фан ютуқлари билан таништиришидир.

Барча олиму фозиллар, шоиру ёзувчилар ўз даврининг нуфузли таълим масканларида ўқиш билан хурмат-этибор топганлар. Абу Наср Форобий, Махмуд Қошғарий, Абу Райҳон Беруний, Абдурахмон Жомий, Мирзо Улугбек, Алишер Навоий, Ибн Сино, Абу Абдуллох Рудакий, Абу Саидрасул Азизий, Муҳаммад Шариф Сўфизода, Абдулқодир Шокирий, Абдулла Авлоний ва бошқалар муқаммал илм эгаллаш орқали фаннинг барча соҳаларида буюк кашфиётлар ва янгиликлар яратганлар, шу билан бирга бошқаларни ҳам илм эгаллашга чақирганлар.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим бериш тизими педагогикада илк бор чех педагоги Ян Амос Коменский (1592-1670) томонидан яратилган.

Я.А. Коменский 6 ёшгача бўлган болаларга таълим ва тарбия бериш мумкинлигини кўрсатиб берди. Я.А. Коменский 19 бўлимдан иборат мактабгача таълим дастурини тузди. Масалан, у табиатшунослик (физика) сув, ер, ҳаво, олов, ёмғир, қор, муз, тош, ўт, кум ва бошқалар ҳақида билим бериш лозимлигини, астрномия, география, оптика ва бошқа соҳаларда болаларга билим бериш кераклигини асослаб берди. Болалар боғчасида бериладиган таълим болаларнинг мактабда оладиган билимлари билан узвий боғлиқ бўлиши кераклигини таъкидлади. У ўзининг «Оналар мактаби» кито-

бида кичик болаларни тарбиялаш ва уқитиш дастури ҳамда методикасини жуда синчиклаб ишлаб чиққан. Шу билан Я.А. Коменский мактабгача тарбия педагогикасининг мустақил фан сифатида шаклланишига асос солди.

Швейцар педагоги **И.Г. Песталоцци** (1746-1827) мактабгача тарбия дидактикасини тузишда мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг ривожлантириш масаласига катта эътибор беради. Г. Песталоцци томонидан ишлаб чиқилган таълимнинг асосий мазмуни мактабгача тарбия педагогикасининг ривожланишида ва болаларга кейинчалик мактабда система™ таълим беришда асосий дастур бўлиб хизмат қилди. Ҳозирги замон мактабгача таълим назариясини яратишда А.П.Усованинг хизматлари катта аҳамият касб этади.' Олима раҳбарлигида 1950 йилларда илмий тадқиқот ишлари олиб борилиб, болалар боғчаси ҳар бир ёш гуруҳининг таълим-тарбия ишлари мазмуни, метод ва усуллари ишлаб чиқилди. Бу ўтказилган ишлар таълимнинг тарбиявий ишдан фарқини аниқ белгилаб берди.

Таълимнинг назарий жиҳатлари ишланиши «Болалар боғчаси тарбия дастури»да «Машғулот» бўлимини ажратиш имконини берди ва дастурнинг кейинги нашрларида бу бўлим такомиллаштирилиб борилди.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Акдий тарбия ва таълимнинг мазмунини айтинг.
2. Аклий ривожланиш деб, нимага айтилади.
3. Акдий тарбиянинг мақсад ва вазифалари.
4. Акдий тарбиянинг методологик асослари.

Ҳоб. АКДИЙ ТАРБИЯ ВА ТАЪЛИМНИНГ МАЗМУНИ, УСЛУБЛАРИ

Режа:

1. Акдий тарбия ва таълимнинг моҳияти.
2. Болаларни баркамол инсон қилиб тарбиялашда таянч дастурининг аҳамияти.
3. «Учинчи мингйилликнинг боласи» таянч дастурида мактаб ва боғчада амалга ошириладиган ишларнинг изчиллиги ҳамда тизимлилиги.

Дастурнинг яратилиш тарихи

Болалар боғчаларига оид лажрибалар ва ўтказилган педагогик ва психологик илмий тадқиқот ишлари турли ёшдаги болаларга теварак-атроф тўғрисида бериладиган билимларнинг тахминий ҳажмини белгилаш, уларни мураккаблаштириб бориш имконини беради.

«Учинчи мингйилликнинг боласи» таянч дастурида болаларнинг «жисмоний ривожланганлик даражалари», «Нутқ ва тафаккурнинг ривожланганлик даражаси», «Болаларнинг маънавий камолотини таъминлаш»га дойр асосий бўлимлар кўрсатиб берилган. Бу бўлимларда болаларни жисмоний жиҳатдан етук, соғлом ва бакувват қилиб тарбиялаш, уларнинг нутқий тафаккурини ривожлантириш, сўз бойлигини ошириш уларнинг мантикий тафаккурини ва ҳисоблаш малакасини ўстириш ҳамда болаларда нафосат ва орасталикни шакллантириш каби жиҳатларига кенг эътибор қаратилади. Шунингдек, табиат билан ҳар хил касбдаги кишилар меҳнати билан, баъзи бир ижтимоий воқеалар, нарсалар, уларнинг сифал ва хусусиятлари билан таништиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилган.

Мактабгача ёшдаги болалар бу билимларини фақат машғулот жараёнида эмас, балки ўзларининг кундалик ҳаётларида, ўйинларда сайр вақтида эгаллашлари дас турда кўрсатиб ўтилган.

Бу дастурнинг асосий йўналишлари қуйидагилар:

- болаларни жисмоний ривожлантириш;
- болаларни нутқи ва тафаккурини ривожлантириш;
- маънавий-маданий етуклик.

Таълим дастури қуйидаги тамойилга асосланиб тuzилган:

- болаларга етарли билим бериш;
- ҳар бир ёшга хос билим ва малакалар;
- билим ва матакаларни секин-аста мураккаблаштириб бориш;
- материалистик бир мақсадга қаратилганлиги;
- маҳаллий материаллардан фойдаланиш;
- табиатдаги воқеалар;
- таълимга дойр бўлимлар орасидаги боғлиқлик.

3 ёшгача булган болаларда теvarак-атрофдаги нарсалар, уларнинг сифати ҳар хил нарсаларнинг номи ҳамда уларни ишлатиш тўғрисида тўғри тушунча бўлиши керак. Болаларни уй жиҳазлари ва буюмлари (мебель, идиш-товоқ, кийим, ўйинчоқ машғулотлар учун материал) билан таништириш, уларнинг ривожланишида катта аҳамиятга эгадир.

Бу нарса уларнинг нутқини бойитади, мустикалик, гўзаллик ҳақидаги тасавурларни тарбиялашга ёрдам беради (чиройли кийим, ҳар хил буюмларнинг шакллари). Теvarак-атроф билан таништириш дастури ҳар бир ёш гуруҳи учун муайян билимларни эгаллаб олишни назарга тутди.

Масалан, биринчи гуруҳ тарбиячиси болаларни буюмларнинг жойлашини билиб олишга ўргатади. Кейинчалик болалар бошқа хоналарда нималар борлигини, у ерда болалар ва катталар нима иш билан шуғулланишни билиб борадилар. Масалан, мусика хонасида мусика машғулотлари, байрамлар ўтказилади, ошхонада овқат пиширилади ва ҳ.к.

Шунингдек, тарбиячи, болаларни яқин атроф, кўчаларни, ўз ўйин майдончасини билиб олишга ўргатади. Айниқса, катта гуруҳ болалари ўз уйлари манзилени, боғчадан уйга кетадиган йўлни яқин орадаги майдон ёки хиёбонларга бориш йўлини билишлари керак.

Болаларни табиат билан бевосита алоқада бўлишлари уларнинг ҳар томонлама ривожланишида муҳим аҳамиятга эгадир. Бу ҳол уларнинг акдий қобилиятларини тарбиялашда ахлоқий ҳамда эстетик ҳисларини ривожлантиришда қувнокдик, тетиклик, жисмоний ҳамда рухий томондан бардошли бўлишларида асосий манба бўлиб хизмат қилади.

Болаларнинг табиат билан бевосита алоқада бўлиши уларнинг сенсор тарбиясига катта ҳисса қўшади. Табиат ўзининг мўл-кўл бўёқлари, шакллари, товушлари билан анализаторларини кўзғатади.

Табиат билан алоқада бўлиш эстетик тарбия вазифаларини ҳал этишга катта ёрдам беради. Чиройли манзаралар, ҳар хил капалаклар болаларда қувонч ҳиссини уйғотади. Тарбиячининг вазифаси болаларда табиат гўзаллигига, унинг ранг-баранглигига қизиқиш уйғолишидир. Табиат ўз гўзаллиги ҳамда ранг-баранглиги билан болаларнинг ҳиссига ва ҳаёлига таъсир этиб, ижодий фаолиятининг ривожланишига ёрдам беради. Табиат болаларда ватанпарварлик ҳиссини уйғотишда ҳам катта таъсир кўрсатади. Болаларнинг ёшлигида табиат бойлигидан олган таассуротлари Ватан тўғрисидаги тушунчаларни аниқ мазмун билан бойитади.

Болаларнинг катта ёшдагилар билан ўзаро мулоқоти уларни ҳар хил касбдаги кишилар меҳнати билан таништиришда муҳим аҳамият касб этади. Бу ўринда тарбиячининг асосий вазифаси болаларда катталар меҳнатига хурматни тарбиялаш, уларнинг меҳнат фаолияти ни болаларга тушунтириш ва меҳнат қилиш эҳтиёжини уйғотишидир.

Болаларнинг меҳнат тўғрисидаги тушунчалари қандай қилиб қенгайиб ва чуқурлашиб бориши бо-

лалар боғчаси дастурида кўрсатиб берилган. Кичик гуруҳдаги болалар боғчада ишлайдиган кишиларнинг меҳнати, онанинг уйдаги юмушлари^ кўчадаги транспорт воситалари билан таништирилади. Ўрта гуруҳ болаларнинг меҳнат турлари ва меҳнат жараёнидаги изчиллик, меҳнатда керак бўладиган буюмларнинг номлари билан таништирилади.

Катта ёшдаги болалар меҳнатининг аҳамияти, яъни ҳамма кишилар жамият учун меҳнат қиладилар, деган хулоса чиқаришга ўргатилади. Болаларнинг ўйинлари, расмлари ҳам уларда техника ва меҳнатга қизиқиш уйғотади. Катталарнинг меҳнати болалар ўйинининг асосий мазмунини ташкил этади. Болатар ўз ўйинларида оналари ва тарбиячилари меҳнатидан бошлаб то янги шаҳарлар ҳамда космик кемалар курилишигача акс эттирадилар.

Мақтабгача тарбия ёшидаги болалардаги ахлокий сифатларни: кишиларга, жамоага муносабатни тарбиялашда каттатар меҳнати билан таништириш муҳим аҳамият касб этади.

Айниқса, меҳнаткашлар ва уларнинг меҳнатлари билан танишиш болаларда ўз юртига, халқига ва бошқа халқларга нисбатан ҳурмат ва меҳр уйғотади.

Демак, каттатар меҳнати ва табиатни қузатиш болаларда эстетик ҳисларни, шакллантиришга ёрдамлашади, ижодий фаолият учун материал беради.

Ҳамма оилаларда умумхатқ байрамлари — «Наврўз», «Ҳайит», «Янги йил», «Мустақиллик» куни ва бошқалар кенг нишонланади. Болатар бу байрамларда қатнашадилар. Катта ёшдаги боғча болаларига ҳар бир байрам ва тантананинг аҳамиятини уларнинг ёшларига мўъносида тушунтиришади. Бу ўринда тарбиячининг вазифаси — болаларнинг ҳиссиётларга таъсир этиб, уларда ўз хатқидан ҳамда унинг кадриятларидан ғурурланиш ҳиссини шакллантиришдан иборатдир.

Шундай қилиб, боғча болатарини табиат, ҳозирги давр воқеалари билан таништириш орқали уларнинг

акдий қобилияти, ахлокий ва эстетик ҳислари шаклланиб боради.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Болалар билимларни қандай жараёнларда эгаллайдилар?
2. Болатар боғчасида таълим-тарбия дастури ва аҳамияти.
3. Болатарда табиатга бўлган муносабатни шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари ниматардан иборат?
4. Болаларга меҳнат тўғрисидаги тушунчалар қандай сингдириб борилади.

XI боб. СЕНСОР ТАРБИЯСИ

Режа:

1. Сенсор тарбияси ҳақида тушунча.
2. Сенсор тарбиясининг вазифаси ва мазмуни.
3. Сенсор тарбиясининг усуллари.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни тарбиялашда ҳамда уларда «туйғу, сезги, идрок, сезиш» каби қобилиятларини шакллантиришда сенсор тарбия муҳим ўрин тутаяди. Сенсор тарбияси теварак-атрофдаги борликни билиш сезги ва идрокка асосланади. Демак, бола тасаввурининг асосини бевосита сезиш орқали идрок қилиш мумкин. Бундай тасаввурларнинг аниқдиги, тўлалиги, сенсор жараёнларнинг ривожланиш даражаси билан белгиланади.

Сенсор тарбияси сезги ва идрокни бирор мақсад асосида ривожлантиришидир.

«Сенсор» сўзи лотинча сўздан олинган бўлиб «зешиз»- «туйғу», «сезги», «идрок», «сезиш қобилияти» маъноларини англатади.

Демак, борликни билиш аввало, сезиш, идрок қилишдан бошланади. Инсон кўриш, сезиш, англаш, ҳис қилиш ёрдамида теварак-атрофдаги нарса ва ҳодисалар тўғрисида билимга эга бўлади. Инсонда фақат шулар асосидагина хотира, тафаккур, хаёл каби жараёнлар ҳосил бўлади.

Мактабгача тарбия ёшидаги ва кичик мактаб ёшидаги болалар акдий билимининг 9/10 қисмини сезиш орқали идрок этилган таассуротлар ташкил этади, Сезги ва идрок канчалик бой бўлса, инсоннинг атрофдаги олам ҳақидаги тасаввурлари шунчалик кенг бўлади.

Болаларнинг сенсор' маданияти, унда сезги ва идрокнинг муваффақияти учун муҳим шарт-шароит ҳисобланади.

Болаларнинг акдий эстетик жисмоний ва меҳнат тарбиясини шаклланишида сенсор тарбия муҳим ўрин тутаяди.

Айниқса, мактабгача ёш даври сенсор жараёнларни ривожлантириш даври саналади. Шунинг учун бу даврда сенсор тарбия муҳим ўрин тутаяди. Сенсор тарбия болаларда ҳиссий билиш қобилиятларини шакллантиришга сезги идрокни такомиллаштиришга қаратилган педагогик жараёндир.

Сенсор тарбиянинг мазмуни ва методи рухшунослик фанида идрок ва сезгини ривожлантириш муаммоси қандай талқин қилиниши билан белгиланади. Фанда бу муаммони ҳал этиш турлича ёритилган. Педагогика тарихида эса сенсор тарбиясининг ҳар хил системаси кўрсатилган.

Ўтмишдаги педагоглар Фрибел, М.Монтессери, О.Декроли ва бошқалар томонидан яратилган система болаларнинг қўлидаги майда мускулларини ривожлантиришга, ранг ва унинг турлари, шакл ва ҳажми юксак даражада фарз бўлишга эришишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

Мактессорининг дидактик материаллари ўз-ўзини назорат қилиш принципига мувофиқ яратилган бўлиб, болаларга педагогнинг иштирокисиз, мустақил шугулланиш имконини берар эди. Аммо сезги аъзоларининг ривожланиши, нутқнинг ўсиши, самарали фаолият билан боғланмас эди дейди. Юқоридаги алломалар томонидан илгари сурилган таълимот, айниқса, ҳозирги таълим-тарбия жараёнида кенг қўлланилмоқда. Бу усуллардан фойдаланиш болаларни ҳар томонлама ҳам акдий ҳам жисмоний ривожланишига уларнинг онги, ақли ва ҳиссий туйғуларини шаклланишига ижобий таъсир кўрсатади. Шу боис, ҳозирги кунда барча мактабгача тарбия муассасаларида ушбу методлардан кенг

қўлланишга эришилмоқца. Бунинг учун барча тарбиячи лар мазкур методлардан кенг қўллаш мақсадида ҳар бир гуруҳ хоналарида алоҳида-алоҳида бурчақлар ташкил этганлар.

Шунингдек, педагог ва рухшунос олимлар сенсор тарбиянинг хилма-хил фаолият турлари жараёнида фаолиятнинг тасвирий-амалий, муסיқали ҳаракат турларида болаларни теварак-атроф билан таништиришда амалга ошириш муҳимлиги тўғрисидаги янги тизимни яратдилар. Улар бундай тизимнинг мазмуни, метод ва назариясини ишлаб чиқдилар. Истикдолни қўлга киритилиши барча соҳалар сингари мактабгача тарбия муассасалари олдида ҳам қатор вазифаларни белгилаб берди. Айниқса, юқорида қайд этилган, олимларимиз томонидан ўрганилган усул ва методлар мактабгача ёш даврдаги болаларнинг ривожланишига қанчалик таъсирчанлиги юқори эканлигига шак-шубҳасиз алоҳида эътибор талаб қилинмоқда. Таълим-тарбия жараёнида эса «Мантессорин», «Трикс» каби методлардан қўллаш катта самара бермоқда.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни тарбиялашда ҳамда уларда «туйғу, сезги, идрок, сезиш» қобилиятларини шакллантиришда сенсор тарбия муҳим ўрин тутади. Бундай тарбияни қўллашдан мақсад мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг қобилиятларини шакллантириш, ўстириш ва ривожлантиришга қаратилган. Сенсор тарбия қобилиятларни ривожлантириш учун болалар буюмнинг фақат нимага ишлатилишини номинигина билиши етарли бўлиб қолмай, балки буюмларни чуқурроқ идрок этиши, уларни ушлаш, улар билан муомалада бўлганда хилма-хил сезгилар иштирок этиши ҳам жуда муҳимдир деб билади. Шунинг учун тарбиячи сенсор тарбиянинг ана шу томонларига алоҳида эътибор бериши лозим бўлади. Тарбиячи болаларга бирор топшириқ берганида, масалан, буюмларни бир жойдан иккинчи жойга олиб қўйишда уларни оғирлигини хис қилиш, буюмни қўлга олиб унинг сиртини се-

зиш ва сифатини силлиқ ёки ғадир-будурлигини, иссиқ ёки совуқлигини ва шунга ўхшашларни аниқдаши керак.

Болаларнинг ёши улғайиб, ҳаёт тажрибалари ортиши, шароитларнинг ўзгариши билан идрок этиш жараёни ва унга қўйиладиган талаб ҳам мураккаблашади.

Навбатчилар ётоқдарнинг катта-кичиклиги, чуқур ёки юзалигини, пиёла ва чинни идишларнинг оғирлигини, сиртининг силлиқдигини, ушлаганда совуқроқлигини, пластмасса буюмларининг енгиллигини хис қиладилар.

Сенсор тарбиянинг мазмуни ўз ичига теварак-атрофдаги ҳамма сенсор белгиларни қамраб олади. Булар болаларнинг ҳамма фаолиятлари орқали амалга оширилади.

Бу ёшдаги болаларга рангларни фарқ қилиш ва уларнинг номини айтиш ўргатилади, ранг туслари буюклар ҳақида тасаввурлар шакллантирилади.

Сезги ва идрок бирор мақсадга қаратилган мазмунли фаолият жараёнида муваффақиятли ривожланади.

Самарали фаолият (раем чизиш, лой ва пластилиндан буюмлар, апликациялар ясаш) сезги ҳамда идрокнинг ривожланиши учун қулай шароит яратиш билан бирга буюмнинг, шаклини, рангини, жойини билиб олишга ҳам эҳтиёж пайдо қилади. Мактабгача тарбия муассасаларида болалар бутун йил давомида табиат билан таништириб борилади, уларга ўсимликларни, Қушларни, хайвонларни парвариш қилиш топширилади. Бу эса ер, кўёш иссиқдигининг хусусиятларини сезиб билиб олиш учун катта имкониятлар яратади. «олдинга», «орқага», «тепада-пастда», узок-яқини, «чапда-Ўнгда» каби фазовий тасаввурларни ўзлаштириб оладилар.

Болалар кўпроқ табиат билан алоқада бўлишлари туфайли таассуротлари, эшитиб таъсирланиши хусусиятлари ортиб боради. Болаларни қушларнинг сайраши, баргларнинг шитирлаши, шамолнинг гувиллаши, ём-

ғирнинг шатур-шутури ва момақалдирикнинг гумбурлашини диққат билан тинглашга ўргатиш зарур.

Сенсор тарбиянинг асосий усулларидан бири-текширишдир.

Текшириш - буюмларни махсус равишда ташкил этилган идрок қилишдан иборат бўлиб, унинг натижаларидан керакли жараёнларда фойдаланилади. Буюмларнинг хусусиятларини, номини ва таърифини аниқлаш, уларни маълум бир хоссаларига кўра таққослаш учун дидактик ўйин ёки қўлланмалардан фойдаланиш мумкин.

Улардан болалар билан олиб бориладиган хилма-хил машғулотларда меҳнат, кузатишлар ва болаларнинг мустақил ишларида кенг фойдаланиш мумкин.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Сенсор тарбияси деганда нимани тушунаси?
2. Сенсор тарбиясининг мазмуни ва мохиятини ёритинг.
3. Сенсор тарбиясининг мақсадини айтинг?
4. Сенсор тарбия усулларини айтинг?

XII боб. АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ

Режа:

1. Ахлоқий тарбиялашнинг назарий асослари.
2. Ахлоқий тарбиянинг вазифаси ва тамойиллари.
3. Болалар боғчасида ахлоқий тарбия воситалари.

«Ахлоқ» ижтимоий тушунчалардан бири бўлиб, унинг МОҲИЯТИ шахе хатти-харакатлари, юриш-туриши, турмуш тарзи, ҳаёт кечириш тамойиллари, қоидалари, шунингдек, ижтимоий муносабатлар мазмунини ифода-лайди. Шунинг учун ҳам ахлоқ ижтимоий ҳодиса сифатида жамият маънавий - рухий ҳаётида муҳим аҳамият касб этади.

«Ахлоқ» тушунчаси оила фикри асосида тартибга солинувчи фаолият тарзида кишилиқ жамиятининг илк босқичида шаклланган. Демак, «ахлоқ» тушунчаси қадим-қадимдан ижтимоий фалсафий, психологик, педагогик, тарихий, бадиий, этнографик ва маданият-шунбеликка оид асарларда ушбу тушунча турли қўламларда ишлатиб келинган. Ахлоқ (хулқ-атвор демақдир)— ижтимоий онг шаклларида бири бўлиб, ижтимоий тартиб қоида бўлиб, бу тартиб қоида ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида кишиларнинг хатти-харакатини тартибга солиш вазифасини бажаради.

Ахлоқ шахс тараққиётининг юқори босқичи бўлган маънавий мойилликни асосини, пойдеворини ташкил этади.

Ахлоқ кишиларнинг хулқ-атвор меъёрлари ва қоидаларини, уларнинг ўз-ўзига, бошқа кишиларга, меҳнатга, жамиятга муносабати каби ахлоқий тушунчаларни ўз ичига олувчи ижтимоий онгнинг алоҳида шак-

лидир. Ахлоқ тарихий хусусиятга эга, чунки у кишилик жамиятда авлоддар томонидан тўпланган ахлоқий тажрибалар ва муносабатларни акс эттиради. Зеро, ахлоқсиз, ахлоқий талаб ҳамда уларда ифода этилган ғояларсиз шахснинг рухан ва жисмонан етуклигининг асоси бўлган маънавий комиллик шаклланади. Демак, инсоннинг баркамоллиги, аввало, унинг маънавий жихатдан етуклиги билан белгиланади.

Бизнинг назаримизда, шахе маънавияти унинг онгида кечадиган ижобий мазмунга эга ўй фикрлари, ниятлар, ғоялар, назария ва таълимотлар мазмунининг амалий фаолиятидаги татбикида намоён бўлувчи рухий жараёндинр. Шуни алохида таъкидлаш жоизки, шахе маънавияти асосида ижобий мазмунга эга бўлган ўй фикрлар, ниятлар, ғоялар, назариянинг ва таълимотлар мазмунини тушуниб етишишини эътиборга олиш лозим. Демак, узбек халкининг маънавияти хақиқатгўй ва адолатли бўлиш, жаҳолат ва қабиҳлик йўлини тўсиш, инсонийлик, меҳр-шафқат, маърифат, дўстлик, мардлик, биродарлик, меҳмондўстлик, поклик, хуш хулклилик, инсоф, ватанпарварлик каби инсоний фазилатларни сингдиришга чакиради.

Қадим-қадимдан ўзбек ва шарқ классиклари ижодида ахлоқ-одоб масаласи марказий ўрин эгаллаб келган. Кайковуснинг «Қобусномаси»дан тортиб, Ал-Хоразмий, Абу Наср Форобий, Абу Райхон Беруний, Абу Алн ибн Синоларнинг назмий ва насрий асарларида Юсуф Хос Ҳожибнинг «Кутадғу билик», Аҳмад Югнакийнинг «Ҳибатул хақойик» (Ҳақиқат совғалари), Имом Исмоил ал-Бухорийнинг «Ал адаб Ач-Муфрат каби» жаҳонга машхур асарларида Алишер Навоийнинг ўлмас шеъриятида, Мунис, Хоразмий каби шоирлар асарларида ахлоқ-одоб масалалари ёритилган.

Кошифийнинг асарларидаги таълим-тарбия, ахлоқ масалалари кўпчилик учун андоза, намуна, одоб меъёри сифатида қисқа асосли, лўнда қилиб ёзилган. Кошифийнинг фикрича, инсон фазилати унинг эгаллаган

таълим-тарбиясига боғлиқ. Шундагина у одобли хисобланиши мумкин. «Одоб - бу қалбни ёмон сўзлардан ва ножўя хулқдан сакдай олиш, ўзини ва ўзгаларни хурмат қила билишдир», - дейди олим.

Навоий эса «Одобли инсон барча одамларнинг яхшисидир ва барча одамлар ичида ёкимлироғидир» - дейди. Бу билан эса у кишиларнинг инсонийлик белгиси унинг одобли, ахлоқди эканлиги билан ўлчанади, деб таъкиддади ва барча инсонларни яхши хулқди бўлишта чакиради.

Шунингдек, Навоийнинг «Махбубул қулуб» асарида одоб, ахлоққа оид ғоялар илгари сурилган. Унинг бирдан-бир орзу-умиди, идеали инсонга бўлган меҳрмухаббат, самимийлик эди: «Донишмандлар айтибдурларким, одобли инсон барча одамларнинг яхшилиги ва барча халқдар учун ёкимлидир. У мансабдор кишилардан гўзалроқ ва бадавлат одамлардан хурматлироқдир. Ёшларни кўзга улуғ қилиб кўрсатадиган нарса одобдир».

Қошғарий: «Инсонларда оқ кўнгиллилик, бағрикенглик, меҳнатсеварлик, софдиллик, ростгўйлик, сахийлик, виждонлилик, иродалилик, қатъиятлилик каби фазилатлар, бўлиши шарт ва булар инсоннинг баркамоллигидан далолат беради, - дейди, аммо хасислик, олғирлик, очкўзлик, ғирромлик, пасткашлик, тухматчилик, хоинлик, ёлғончилик кишиларни бебурд, ахлоқсиз қилиб қўяди. Бундай салбий хислатлар уларни обрўсизлантиради, хаётини издан чиқаради, нотўғри йўлга бошлайди. Пасткаш, бахил одамдан яхшилик кутиш мевасиз дарахтдан мева кутишга ўхшайди». Одобли бўлишнинг фазилати тўғрисида шеър ва дostonлардан, адабий манбалардан жуда кўплаб парчалар, шеърий мисралар келтириш мумкин. Одобли, яхши хулқди бўлиш тўғрисида доно халқимиз тўкиган кўплаб мақол маталлар асрлар оша оғиздан-оғизга ўтиб келмоқда: Одобинг-обрўйинг. Одоб-кишининг зебу зийнати. Олтин олма — одоб ол. Яхшиликка яхшилик ҳар кишининг ишидир, ёмонликка яхшилик эр кишининг ишидир.

Мактабгача тарбия ёшининг ўзига хос томони шундаки, бу ёшда болалар ахлокий тушунча ёки хулқни сўз билан аниқ таърифлаб беролмайдилар. Пекин болалар боғчасидаги тўғри талқин воқеаларнинг умумий маъносини англаб олишга ёрдам беради. Агар болалар бошқаларда яхши хулқ намуналарини кўрсалар ўзлари ҳам уларга ўхшашга ҳаракат қиладилар. Ахлокий тарбиянинг ғоявий асоси унинг мақсади вазифаси ва тамойилларини белгилайди, руҳий педагогик асоси эса болалар боғчасида ахлокий тарбия беришнинг вазифаси ва мазмуни воситалари ва методини ҳамда педагогик шарт-шароитини белгилаб беради. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ахлокий жиҳатдан тарбиялаш вазифаси ва мазмуни боланинг маънавий дунёсини, унинг онгини, ахлокий ҳисларини, шахсий сифатлари ва хулқини тарбиялаш ва ривожлантиришни тақозо этади.

Ахлокий тарбия вазифаларига қуйидагилар киради:

1. Болаларда ахлокий ҳис-туйғулар, тасаввурлар ва хатти-ҳаракатларни тарбиялаш.
2. Хулқ маданиятини ва ижобий сифатларни тарбиялаш.
3. Шахсда ахлокий ҳис-туйғуларни тарбиялаш.
4. Хулқдаги салбий томонларни барҳам топтириш.

Бу тарздаги умумий вазифалар ёш гуруҳлари бўйича аниқлаштирилади ва ўқув-тарбия жараёнининг мазмунида ўз аксини топади. Ахлокий тарбиянинг асосий тамойиллари қуйидагилар:

- ғоявий ва тарбиявий ишнинг маълум мақсадга қаратилганлиги;
- таълим-тарбия ишига бола шахсини ҳурмат қилган ҳолда ёндашиш;
- ахлокий тарбия ишини ҳаёт ва замон билан ҳамнафасликда олиб бориш;
- болаларнинг фаоллиги;
- жамоада тарбиялаш;
- тарбиявий ишнинг тизимлари ва изчиллиги;

- таъсирчанлиги;
- оила, боғча ҳамда катталар тарбиявий таъсирилинг бирлиги;
- боладаги ижобий шароитларга суяниш;
- бола шахсини ҳар томонлама ривожлантиришни кўзда тутиш.

Болалар боғчасида ахлокий тарбия бериш ҳар хил воситалар ёрдамида амалга оширилади. Аввало, болаларни ҳар хил фаолиятлар воситасида катталар меҳнати билан таништириш, машғулотларда ва машғулотлардан гашқари вақтларда таълим бериш, кун давомидаги маиший, мустикал, бадиий фаолиятда, кўнгил очишларда катнаштириш орқали бу иш ҳал этилади. Ҳар хил байрамлар. Санъат воситалари, ижтимоий ҳаёт воқеалари, болалар бадиий адабиёти, мусика, ашула, гасвирий ва амалий санъат, ўйинчоқ ва ўйин материаллари, оммавий ахборот воситалари, ойнаи жаҳон ва радио, кино ва диафильмлар, диапозитивлар ва бошқалар болаларнинг ахлокий тарбиясига катта таъсир кўрсатади. Бундай воситалардан маълум бир изчиллик ва тизимлилик билан фойдаланилгандагина болаларнинг ахлокий тарбиясига ижобий таъсир кўрсатиш мумкин.

Юқоридаги айтилганлардан хулоса шуки, ахлоқ одоб ўзбек миллати ҳаётининг мазмуни ҳисобланади. Қаерда, қайси жамиятда, қайси давлатда яхши хулқ қарор топса, ўша жамиятдаги кишиларнинг ҳаёти фаровон, турмуши тинч, одамлари бой-бадавлат бўлади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. «Ахлоқ» ёки «ахлокийлик» нима ва унинг ижтимоий ҳаётдаги аҳамияти қандай?
2. Маънавият тушунчасининг мазмунзл.
3. Ахлокий тарбия вазифаси.
4. Ахлокий тарбия тамойиллари.
5. Ахлокий тарбия воситалари нималар?

XIII боб. АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ МЕТОДЛАРИ

Режа:

1. Ахлокий тарбия ҳақида тушунча.
2. Методларга қўйиладиган талаблар.
3. Ахлокий одатларни тарбиялашнинг педагогик шарт-шароитлари.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга ахлокий тарбия беришда ҳар хил метод ва усуллардан фойдаланилади.

Ахлокий тарбия методлари — болаларнинг ахлокий тасаввур ва билимларини эгаллаб олиши, уларда маданий хулқ ва ижобий муносабатларни, шахснинг ахлокий ҳис-туйғулари ва сифатларини тарбиялашга қаратилган фаолият усулидир. Ахлокий тарбия методлари қўйидаги гуруҳга бўлинади.

1-гуруҳ: ахлокий тасаввур ва билимларни, уларни бажариш хошиини шакллантиришга қаратилган методлар.

2-гуруҳ: ахлокий ҳис-туйғулар ва муносабатларни рағбатлантиришга қаратилган ёрдамчи методлар.

Ҳамма гуруҳ методлари ахлокий ҳис-туйғулар ва шахсий сифатларни тарбиялашни таъминлайди. Шунингдек, кўрсатмали, оғзаки методлар, тушунтиришни кўрсатиш билан қўшиб олиб бориш. Тарбиячининг ҳикояси, ўқиб бериш, ахлокий мавзуларда суҳбатлар (расмга қараб, тажрибага асосланиб, ўқилганлар бўйича), кузатиш, расмларни намойиш қилиш, болалар адабиёти ва ҳаётдаги ижобий мисоллардан фойдаланиш асосида олиб борилади.

Юқорида келтирилган ҳамма методлар орқали бола-

ларга ахлокий меъёр ва қоидалар, ижтимоий ҳаёт воқеалари ўргатилади, уларда ахлокий тасаввур ва тушунчалар шакллантирилади.

Бу методларга қўйидаги асосий талаблар қўйилади: болаларнинг яхшилик ва ёмонлик тўғрисидаги тасаввурларини эътиборга олиш, аклий, хулқ-атвор меъёрларини муҳокама қилиш учун махсус яратилган вазиятда болаларнинг ўзларини фаол қатнаштириш, ҳар бир боланинг ҳис-туйғусига эҳтиётлик билан муносабатда бўлиш. Болани ноўрин танқид қилиш, унинг устидан қилиш, унга нисбатан эътиборсизлик қилиш ярамайди. Ҳамма методлардан маълум изчиллик билан комплекс равишда фойдаланилади.

Ҳар бир метод ўзига хос бўлиб, маълум вазифани бажаради. Буни бир қатор мисоллар орқали кўриб чиқамиз. Тушунтириш кўпинча болаларга янги ахлокий тушунча, меъёр, қоида баён қилиб борилаётганда ишлатилади. Тушунтириш катталарнинг жонли сўзи ва намунасига асосланади. Масалан: рўпарадан келатган таниш кишига хушмуомалалик билан салом бериш учун аввало, бир оз тўхтаб, у кишининг юзига қараб қулимсираб «Ассалому алайкум» дейиш ва яна йўлида давом этиш керак. Тушунтириш ва кўрсатиш табиий ҳолда бўлиши керак. Ахлокий мавзулардаги суҳбатни мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг ҳамма гуруҳларида қўллаш мумкин. Тушунтириш ёрқин бўлиб, болаларнинг ҳис-ҳаяжонига етарлича таъсир этиши керак. Бу методнинг асосий вазифасига қўйидагилар қиради:

— болаларда ижобий-ахлокий ҳисларни уйғота олиш, эртак қахрамонларига ҳамдардлик билдириш ҳамда ютуғидан қувониш ва муваффақиятсизлигига биргалашиб ачиниш;

— болаларга тушунарсиз бўлган айрим ахлоқ қоидаларининг мазмунини очиқ бериш;

— ахлокий мавзулардаги ҳикоялардан машғулотларда, сайрларда, болаларнинг ўз ҳаёти билан боғлиқ бўлган жойларда фойдаланиш. Ахлоқ мавзулардаги суҳбатлар

орқали болалар ахлоқ меъёрлари ва қоидаларини, ижобий хулқ шаклларини эгаллабгина қолмай, шу билан бир қаторда уларда ахлоқ қоидалари ва меъёрларига нисбатан талаб юзага келади.

Болаларнинг ахлоқий тажрибаларини кенгайтириб бориш хулқнинг ахлоқий сабабларини аниқлаб бориш керак. Сухбат жараёнида болалар ўз фикр-мулоҳазаларини айтишларига кенг имкон берилади. Шунда улар ҳар бир хатти-ҳаракатини онгли равишда, ахлоқ меъёрлари ва қоидалари доирасида бажаришга уринадилар.

Шунингдек, болаларга бадиий адабиётларни ўқиб бериш, санъат асарлари ва амалий санъат буюмларини томоша қилиш, мусиқа ва ашула эшитиш болаларда эстетик хисни уйғотади ҳамда ахлоқий қоида ва меъёрларни сингдириб боради.

Амалий ва ўйин методлари — ўйин машқлар, муаммоли вазиятлар, изланувчанлик фаолияти, педагогик масалаларни ечиш, дидактик ва ҳаракатли, сахналантирилган ўйинлар, инсценировка болаларнинг ҳамма фаолиятига раҳбарликни ҳам шу гуруҳ методларига киритиш мумкин.

Методлар ахлоқий тасаввур ва тушунчаларни мустаҳкамлашга, болаларда ахлоқий тажрибани тўплашга, ахлоқ меъёрлари ва қоидаларини онгли равишда эгаллаб олишга ёрдам беради.

Ўйин кичик боғча ёшидаги болалар учун машқ ҳисобланади ва ахлоқий хулқ ва одатларни тарбиялашнинг энг таъсирли усулидир. Унга қоидаларни машқ қилдириш — фойдали одатларни қайтариш каби-лар қиради.

Муаммоли вазият ўзининг аҳамияти жиҳатидан машққа жуда яқин туради, аммо унинг ўзига хос томони болада фаоллик, ижодкорлик, мустақиллик намоён бўлиши учун шароит яратади. Дастлаб ҳикоя — вазият (туғалланмаган ҳикоя) тавсия этилади, масалан, бирорта ҳикоя маълум ерида тўхтатилади. Тарбиячи болаларга

ҳикоядаги қаҳрамонлар хулқини баҳолашни тавсия этади. Болаларнинг жавоблари муҳокама этилади ва ҳикоядаги ижобий инсоний хулқ ҳақида бир фикрга келинади.

Ахлоқий тарбия методларидан тарбиячи болаларда ижобий ахлоқий сифатларни мустаҳкамлаш бола хулқдаги салбий томонларни бартараф этиш мақсадида фойдаланилади. Бунда тушунтириш, ишонтириш, сухбат шакллари қулай бўлади. Рағбатлантириш ва жазолаш ахлоқий тарбиянинг қўшимча методи бўлиб, у асосий методларга таъсир этишнинг ўзига хос воситаси бўлиб хизмат қилади. Тарбиячи боладаги ижобий хатти-ҳаракатни фаоллаштириш ёки бўлмаса, болани ёмон қилиқлардан қайтариш учун рағбатлантиришдан фойдаланилади.

Болалар боғчасида рағбатлантириш шакллари: мақташ, маъқуллаш, болага ўйинда бош ролни бериш. Жазо шаклларига эса танбеҳ, маъқулламаслик, яхши кўрган ўйинчоғини бермаслик қиради. Жисмоний жазо қатъиян ман этилади. Жазонинг бош вазифаси юзага келган низоларни бартараф этиш, янгисининг юзага келишига йўл қўймаслик.

Ахлоқий одатларни тарбиялашнинг педагогик шарт-шароитлари қуйидагилар дан иборат:

1. Ахлоқий тарбия жараёнини инсонпарварлаштириш, яъни педагог ва болаларнинг ўзаро муносабатлари боланинг шахсига нисбатан ҳурмат билан қарашга асосланиши керак.

2. Педагогик жараённи шундай ташкил этиш керакки, унда боланинг ўзи ижобий одатларни эгаллаб бориш, салбий хусусиятларни йўқотишга интилсин.

3. Ахлоқий тарбия боланинг ижобий хулқига асосланиб амалга оширилиши зарур.

4. Болани тарбиялаш учун яхши ҳиссий муҳит яратиш керак. Жазолаш ва қўрқитиш билан ижобий ахлоқий сифатларни тарбиялаб бўлмайди.

5. Болада ахлоқий одатларни шакллантириш учун ундаги маълум одатларга асосланиш керак.

6. Ижобий одатларни юзага келтириш учун кизиқарли фаолиятларни ташкил этиш керак. Шундай қилиб, болаларнинг ахлокий тасаввур ва тушунчаларни эгаллаб олиб, уни кундалик одатга айлантиришлари учун болаларнинг катталар раҳбарлигидаги фаолиятни ташкил этиш лозим. Демак, тарбиячи бола шахсида ахлокий ҳис-туйғуларни тарбиялаш учун ҳамма восита ва методларни қўлласа, яхши хулқ намуналарини ўргатиш анча осон кечади.

НАЗОНАГ САВОЛЛАРИ

1. Ахлокий тарбия методлари деганда нимани тушунаси?
2. Ахлокий тарбия методлари неча гуруҳга бўлинади?
3. Муаммоли вазият нима?

XIV боб. БОЛАЛАРДА ВА ГАНГА МУҲАББАТ ВА БАЙНАЛМИЛАЛЛИКНИ ТАРБИЯЛАШ

Режа:

1. Ватанпарварлик тушунчасининг моҳияти.
2. Ватанпарварлик ва байналмилаллик тарбияси.
3. Болаларда ватанпарварликни тарбиялаш.

Ватан инсоннинг киндик қони тўқилган тупроқ, уни камол топтирадиган, ҳаётига мазмун бахш этадиган табаррук маскандир. У авлодлардан авлодларга қоладиган буюк мерос, энг азиз хотира. Ватан ота-боболаримизнинг ҳоқиқатлари жо бўлган, вақти соати етиб ҳар биримиз бош қўядиган муқаддас заминдир.

Ватани бор одамнинг гурури, ифтихори юсак, мақсад -муддаолари аниқ бўлади. Тоғдек таянган Ватани борлигини ҳис этган инсон ҳаётнинг ҳар қандай синовларига доимо тайёр туради.

Ватанпарварлик эса, энг аввало, киндик қони тўқилган жойга қариндош - уруғ ва маҳалла-қўйга, эл-юрт, она заминга бўлган ҳурмат-эътибор, меҳр-муҳаббатдан бошланади. Ватанпарварлик ижтимоий, тарихий ва ахлокий ҳис-туйғу сифатида инсонлар жамиятининг ижтимоий тараққиёти давомида пайдо бўлади.

Буюк узбек мутафаккирларининг фикрича, биз туғилган юртимиздан узок бўлсак, бизни тортиб келадиган қувват ўз ватанимизнинг, она тупроқнинг меҳру муҳаббатидир.

Шу ўринда савол туғилиши мумкин, ватанпарварлик ўзи нима? У қандай мақсадга хизмат қилади.

Миллий ватанпарварлик, аввало, ўз халқининг Қонига сингиб кетган имон ва инсоф, меҳр-муҳаббат,

окибат, шафқат, виждон ва андиша, ор-номус, она юртга, ўз миллатига садоқат каби азалий ахлоқий-маънавий қадриятлар ҳақидаги гоёлар, қарашлар йиғиндисиدير. Бугунги кун миллий ватанпарварлик мафқурасининг таркибий қисмлари қуйидагилар:

- мустикаллик туйғуси ва уни тўла идрок этиш;
- узбек миллий мафқураси;
- кўп миллатли Ўзбекистон халқининг ватанпарварлиги.

Ватанпарварлик жамиятдаги барча кишиларни, миллат ва элатларни ижтимоий-сиёсий куч ва гуруҳларни бирлаштирувчи муҳим омил эканлигини доимо диққат марказида сакдаш лозим.

Ватанпарварлик туйғуси, тарбиячи ва ота-онага, ўз маҳалласи, қишлоғи, тумани, шаҳри вилоятига бўлган чексиз муҳаббатдан, унинг тарихи, маданиятига хурмат ва садоқатдан бошланади. Ватан туйғуси кичкина одам кўз ўнгида кўраётган нарсадан қойил қолишдан, уни ҳайратлантирадиган ва калбида акс садо берадиган нарсалардан бошланади.

Катталарнинг вазифаси — бола оладиган кўплаб таасуротлардан унга энг тушунарли бўлганларини, энг яқин кишилари, жонажон ўлка, унинг табиати ва ҳайвонот дунёси, халқ фаровонлиги, Ватаннинг гуллаб яшнаши йўлидаги меҳнати, ўртоқдик, ўзаро ёрдам ва бошқаларни танлаб беришдан иборат.

Мактабгача тарбия ёшидаги боланинг тушунчасига нима кўпроқ мое келади ва нима уни кизиктириши, ҳаяжонлантириши мумкин?

Даставвал, у туғилган ва яшаётган жойлар. Жонажан она табиат Ватанга муҳаббатни тарбиялашнинг кучли омилларидан ҳисобланади. Унинг гўзаллигидан завқланиш, табиатига эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, инсон меҳнатининг табиатдаги ўзгартирувчанлик ролини тушуниш — буларнинг ҳаммаси жонажон ўлкага муҳаббатни шакллантириш манбаларидир.

Одам Ватанга бўлган муҳаббатини ўзи туғилиб ўсган

оиласи, болалар боғчаси ва мактаби, болалар билан ўйнаган ўйинлари ва жойлари билан боғлайди.

Ватанга муҳаббат энг чуқур ижтимоий ҳислардан биридир. Бизнинг давлатимизда Ватанга муҳаббат ҳисси байналмилалчилик билан уйғунлашиб кетади. Ватанга муҳаббат мактабгача тарбия ёшидаги болаларда катталар томонидан болаларнинг рухий ривожланишини ва улар тафаккурининг аниқ ҳамда образлилигини эътиборга олган ҳолда маълум изчиллик билан тарбиялаб борилади. Шунинг учун бу ёшдаги болаларда Ватанга муҳаббатни, уларга яқин ва таниш бўлган аниқ фактлар, ёрқин мисоллар орқали тарбиялаб борилади. Тарбиячилар*- болаларда ўз оиласига, уйига, боғчасига ва уларни ўраб турган теварак-атрофга муҳаббат ҳамда уларга содиқ бўлишни тарбиялаётиб энг муҳим ижтимоий туйғу — Ватанга муҳаббатни тарбиялаб боради. Кичик боғча ёшидаги болалар теварак-атрофдаги воқеа, ҳодисшгарнинг фақат ташқи белгиларини англаб оладилар. Улар ҳайит, Наврўз байрамини ҳамма кишилар кутиб олишларини кузатади, бундан жуда завқланади, аммо бунинг сабаби ва натижаларини билмайдилар. Уларга байрамларнинг моҳиятини тушунтириш билан ҳам ватанпарварлик тарбияси амалга оширилади.

Ўзбекистон халқининг ватанпарварлик тарбияси байналмилаллик тушунча билан йўғрилиб кетганки, ҳар бир фуқаро Ўзбекистонда истиқомат қилаётган турли миллат ва элат вакилларини ҳурмат қилади.

Байналмилал тарбия Ватан равнақи йўлида халқлар Дўстлиги, бирдамлиги, ҳамкорлиги, ҳамфикрлиги, ҳурмат каби тушунчаларни тарбиялашдир. Мамлакатимиз кўп миллатли маскан бўлиб, унда 130 дан ортиқ миллат вакиллари истиқомат қиладилар. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни байналмилалчилик руҳида тарбиялаш асосида бошқа миллат халқдарига ижобий муносабат ва дўстона ҳис-туйғулар уйғотиш мақсади ётади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни байналми-

лалчилик хис-туйғуларини асосини шакллантиришда аввалига турли миллат вакиллари билан учрашувлар ўтказиш, махсус машгулотларда уларнинг урф-одатлари, маданияти, санъати, табиати тўғрисидаги адабиётларни ўқиб бериш, суҳбат ўтказиш, расмларни кўрсатиш, диафильмлар намойиш қилиш, миллат болалари ҳаёти, шу миллат кишиларининг меҳнати ва турмуши ҳақидаги ҳикояларни ўқиб бериш фойдали бўлади.

Шунингдек, болаларда байналмилалчилик ҳиссини тарбиялашда миллий қуғирчокдар катта ўрин эгаллайди.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Ватан деб нимага айтилади?
2. Ватанга муҳаббатни тарбиялаш.
3. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларда ватанпарварлик ҳиссини тарбиялашнинг аҳамияти.
4. Байналмилал тарбияни тавсифланг.

XV боб. ЭСТЕТИК ТАРБИЯ

Режа:

1. Эстетик тарбиянинг мазмуни, моҳияти ва аҳамияти.
2. Болаларни эстетик тарбиялашнинг ўзига хос хусусиятлари ва ўрни.
3. Эстетик тарбиялашнинг вазифаси мақсади ва методи.
4. Эстетик тарбиянинг воситалари.

Эстетик тарбия кенг тушунча бўлиб, воқелиқцаги, санъатдаги, табиатдаги, ижтимоий ва меҳнат муносабатидаги, турмушдаги гўзалликни идрок қилиш, тушунишга ўргатиш, гўзалликка муҳаббат уйғотиш ва ҳаётга гўзалликни олиб кириш қобилиятларини тарбиялашдир.

Эстетик тарбия ўз навбатида болаларга ҳар томонлама тарбия беришнинг бир қисми ҳисобланади. У айниса, ахлоқий тарбия билан узвий боғлиқдир. Санъат ва ҳаёт гўзаллиги билан таништириб бориш боланинг ақлини, ҳиссини тарбиялаб қолмай, шу билан бир қаторда унинг ҳаёли ва фантазиясини ҳам ривожлантиради.

Болаларни гўзалликка ошно қилиш, уларда ҳаётий воқеаларни тўғри тушуниш, олийжаноб хис-туйғуларни ва интилишларни шакллантиришга ёрдам беради. Болаларда гўзалликни идрок қилишни тарбиялаш орқали уларда бошқа кишиларнинг кечинмаларини ҳис эта билиш, қайғусини бирга барҳам кўриш каби хусусиятлар шаклланиб боради. Эстетик ривожланиш шахсининг эстетик онги, муносабати ва эстетик фаолиятининг шаклланиши ва такомиллашувида узоқ вақтни талаб

этадиган жараёндир. Шахснинг эстетик ривожланиши ижтимоий-тарихий ва эстетик тажрибани ижодий ўлаштириш жараёнида юзага келади.

Эстетик эҳтиёж - киши борлиқни, бадиий фаолиятни, унинг ҳар хил кўринишларида эстетик идрок этишга ундовчи субъектив омилдир. Эстетик қизиқиш шахсни санъат асарларини, теварак-атрофдаги борлиқни эстетик идрок этишга ва эстетик фаолиятга йўналтиради. Эстетик қизиқиш эҳтиёжни юзага келтиради. Эстетик тарбия тушунчаси билан бир каторда бадиий тарбия тушунчаси ҳам мавжуд.

Бадиий тарбия санъат асарлари адабиёт, мусика, ашула, тасвирий санъат ва бошқа воситалар асосида тарбиялашдир. Эстетик тарбия - анча кенг, факат санъат воситасидагина эмас, балки ҳаёт, меҳнат, кишиларнинг ўзаро таъсири воситасида гўзалликни, англашни тарбиялайди. Санъатда эса эстетиканинг турли-туман масалалари намоён бўлади. Айниқса, кишининг фикриродаси мадҳ этилади, унинг тарбияловчи роли ҳам шунда намоён бўлади. Шунинг учун санъат эстетик тарбиянинг мазмуни ва воситаси ҳисобланади. Эстетик тарбия ахлоқий меҳнат ва жисмоний тарбия билан чамбарчас боғлиқдир. Эстетик ва ахлоқий тарбиянинг ўзаро боғлиқлиги шундаки, кишининг гўзалликни идрок этишдан қувониш, унинг бошқа кишиларга яхшилик қилганидан хурсанд бўлишга ўхшаб кетади. Аксинча, гўзалликни кўра билмаслик, ундан завқдана олмаслик ёмон ишларни қилишга олиб келади.

Санъатнинг тарбиявий кучи шундаки, одамни ҳаётдаги воқеаларни, ҳодисаларни чуқур ҳис-ҳаяжон билан идрок этишга мажбур этади. Эстетик тарбия меҳнат тарбияси билан ҳам боғлиқ. Меҳнат фаолияти болаларни қувонтиради. Гўзаллик қувончисиз меҳнат қувончи бўлмайди. Меҳнат қувончи бу турмуш қувончидир.

Агар инсон эстетик жиҳатдан тарбияланган бўлса, у ҳар қандай қийин ишда ҳам гўзалликни кўра олади

ва уни зўр завқ-шавқ билан бажаради. Эстетик ва жисмоний тарбия ўртасида мустаҳкам боғланиш мавжуд бўлиб кишининг мустаҳкам соғлиғи учун муҳим саналади. Инсоннинг жисмоний камолоти гўзалликни тасаввур эта олмайди. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг эстетик ривожланишида, айниқса, эстетик тарбия эмас, ҳиссий ва сенсор ривожланиши тўғрисида ўйлаш керак. Бола ялтироқ бўёқдан хурсанд бўлади, бир маромдаги товуш ва ҳаракатлардан хузур қилади. Бола ҳаётининг биринчи йилида унинг сенсор қабул қилувчанлиги такомиллашиб боради. Бу ёшдаги болада кечинмаларнинг шаклланишида катталар муҳим роль ўйнайди.

Бола ҳаётининг иккинчи йилида унинг идроки секин - аста такомиллашиб боради. Ўрта гуруҳга келганда, болалар эстетик идрокнинг ривожланишида муҳим ўзгаришлар юз беради. Уларнинг эстетик идроки анча шаклланган бўлади. Бу ёшдаги болалар бадиий образларни энг оддий эстетик баҳолай оладилар. Катта гуруҳнинг охирига келганда улар мусиқани, бадиий асарларни дикдат билан таъкидлайдилар, тасвирий санъат асарларини синчиклаб кузатадилар, улардаги ижобий қахрамонларнинг хатти-ҳаракатларидан қувонадилар, ёмонликни қоралайдилар.

Эстетик тарбиянинг вазифалари тарбиянинг умумий мақсадларидан келиб чиқиб, болаларнинг ёш ва индивидуал имкониятларига қараб белгиланади. Эстетик тарбиянинг вазифаларига қуйидагилар киради:

1. Болаларни ҳаётдаги, воқеликдаги, табиат ва турмушдаги гўзалликни тушуниш, кўра билишга ўргатиш. Уларда эстетик ҳис-туйғу, дид, эстетик муносабатни тарбиялаш.

2. Болаларни бадиий ижоднинг турли жанрларида яратилган санъат Асарларини тушуниш, севишга ўргатиш, уларда эстетик онг кирраларини шакллантириш.

3. Болани санъатнинг турли соҳаларига қизиқиши, изланишини таркиб топтириш.

Юкорида кўрсатилган вазифалар асосида мактаб-1 гача тарбия ёшидаги болаларнинг ҳар бир ёш гуруҳида! эстетик тарбия беришнинг методлари ишлаб чиқилади: I

1. Онгни фикрлаш қобилиятни ривожлантиришга! қаратилган методлар.

2. Одатлантириш ва машқ қилдириш методи (так- рорлаш, ўргатиш, мусобақалар уюштириш, ибрат, наму- 1 на, ўгит).

3. Рағбатлантириш ва жазолаш методи (маъқуллаш, кўнгил кўтариш, намуна қилиш, қаторнинг бошида тур- ғазиш, раҳматнома эълон қилиш, оғохдантириш, тушун- тириш, ота-онасига мурожаат этиш).

Болалар богчасидаги эстетик тарбиянинг асосий во- ситалари куйидагилардир:

— ижтимоий муҳит ва турмуш эстетикаси;

— санъат асарлари;

— болаларнинг ижодий фаолиятлари;

— байрамлар, кўнгилочар тадбирлар;

— маълум мақсадга қаратилган ва режа асосида амалга ошириладиган тизимли таълим.

Хулоса қилиб айтганда, эстетик тарбия болаларни ҳар томонлама барқамол тарбиялашнинг муҳим омили бўлиб, ақлий, ахлоқий, жисмоний тарбия билан чамбар- час боғланган ҳолда амалга оширилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Эстетик тарбия атамаси ва тушунчаси.
2. Эстетик тарбия шакллари.
3. Эстетик тарбияга қўйиладиган талаблар.

XVI боб. МЕХНАТ ТАРБИЯСИ

Режа:

1. Меҳнат тарбияси ҳақида тушунча.
2. Болалар меҳнатининг ўзига хос хусусиятлари ва тарбиявий аҳамияти.
3. Меҳнат тарбиясининг вазифаси ва мазмуни.
4. Шарқ мутафаккирлари меросида меҳнат тарбия- си.

Ўзбекистан Республикасида ижтимоий муносабатлар мазмуни янгиланаётган айни пайтда ўсиб келаётган ёш авлодни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялашни янгича асосларда, бир томондан, миллий педагогик кадрият- ларимиз заминидан, иккинчидан, ривожланган мамла- катлар тажрибасидан фойдаланган ҳолда олиб боришга ижтимоий зарурият сифатида қаралмоқда. Чунки меҳнат ижтимоий тараққиётнинг манбаи, барча моддий ва маънавий эҳтиётларни қондиришнинг асосий шарт- шароитидир. Демак, меҳнат инсон фаолиятининг асо- сий шакли, киши ҳаётининг мазмуни, ҳар бир жамият аъзосининг вазифаси, шаҳе тараққиётининг асосидир. Меҳнат қадимдан жамиятнинг ахлоқий тамойили ҳисобланиб келган, моддий ва маънавий маданиятнинг ҳамда ижтимоий тараққиётнинг негизи ҳамдир.

Меҳнат фақат шахеий моддий фаровонлик ман- баигина бўлиб қолмай, балки халққа хизмат қилиш, ва- тан учун қайғуриш, шахеий манфаатдан халқ манфаа- тини устун қўйишнинг асоси ҳамдир.

Таълим-тарбия жараёнида меҳнат тарбиясини бола- ларга янгича сингдириш, уларда меҳнат қилишга иш- тиёқ ўстириш, меҳнат натижасидан завқдана билиш ка-

би ҳисларни таркиб топтириш оркали уларда меҳда аҳдига хурматни, жамият фойдасига меҳнат қилиш қобилиятини, фидойилик ва меҳнатга ижодий муносабатда бўлиш каби ахлоқий сифатларни таркиб топтириш лозим.

Болаларни меҳнатга ўргатишда, энг аввало, уларни психологик ва амалий тайёрлаш: жамоада меҳнат қилиш кўникмаларини тарбиялаш муҳим роль ўйнайди. Меҳнатга рухий, акдий ва амалий тайёрлаш жараёнида ёшларда меҳнатсеварлик, шижоат, фидойилик, ҳалоллик, интизомлилик каби сифатлар шаклланиши билан бирга уларда ахлоқий-иродавий хусусиятлар ҳам шаклланиб боради. Айниқса, меҳнат маданияти кўникмаларини тарбиялай бориш муҳим аҳамият касб этади. Шундай экан, меҳнатни севмайдиган ва кадрламайдиган инсондан маданиятли киши чиқмайди. Инсоннинг онглилиги, тарбияланганлиги аввало, меҳнатга бўлган муносабатида кўринади. Меҳнат инсонни улуғлайди, гўзалликка чорлайди. Меҳнатсиз турмуш мазмунсиз, дейилади. Меҳнат қилмайдиган инсоннинг ҳаёти зерикарлидир. Ундай инсон маънавий қашшоқ ва жисмонан заиф бўлади. Узоқ умр кўришнинг сири ҳам меҳнатдир. Меҳнат қилмасанг хатто истеъдод ҳам сўнади. Меҳнат ҳар қандай қобилиятни ривожлантиради. Меҳнатга болалар дастлаб оилада, мактабгача тарбия муассасаларида ва тарбия жараёнининг бутун тизимида ўргатилиб борилади. Болалар боғчасида ва оилада бажариладиган унча мураккаб бўлмаган ҳар бир топшириқ унинг кундалик вазифасига айланиши керак.

Бола меҳнатнинг аҳамияти ва маданиятини тушуниб етиши учун педагог катталарнинг меҳнати, болаларнинг ўзлари бажарадиган меҳнат турларини кузатиш юзасидан экскурсиялар уюштиради. Болаларнинг ҳар хил меҳнат жараёнида иштирок этиши, катталар меҳнати билан танишиши, уларнинг теварак-атрофдаги ҳаёт, кишиларнинг ўзаро муносабатлари тўғрисида, нарсалар ва уларнинг хусусиятлари, материалларга ишлов

бериш усуллари, курил мал ар ва асбоблар тўғрисида муайян таассуротларга эга бўлишларига ёрдам беради.

Меҳнат болалардан диққат, ўткир зехн, топқирлик, ижодкорлик қобилиятларини эгаллашни талаб этади. Меҳнат жараёнида болалар айрим иш турларини (бир варақ қоғозни буклаш, бирор бир шаклни андозага қараб қирқиш, керакли узунликни ўлчаш каби ҳаракатларни) англлатувчи бир канча тушунча ва атамалардан фойдаланишга, бажарилган ишдаги изчилликни беришга тўғри келади. Бу бола нутқини янги сўзлар билан бойитади, фикрлаши, дунёқарашини шакллантиришга имкон беради. Меҳнат ҳар бир ёш гуруҳидаги болаларнинг ўзига хос хусусиятларни ҳисобга олган, унга тўғри назорат ёки раҳбарлик қилгандагина ижобий натижа бериши мумкин. В.И. Логиновнинг таъкидлашича, болаларга меҳнат тарбияси бериш учун улар меҳнат ва меҳнат малакалари тўғрисидаги билимлар тизимини ўзлаштириб ол ишлари керак бўлади:

1. Меҳнат мақсад ва унинг натижасини белгилаб олишдан бошланади (мақсад — меҳнат тасвири).
2. Меҳнат қилишдан кўзланган мақсад бўйича керакли материалларни танлаб ажратиб олиш.
3. Материални ишлаш учун керакли асбобларни танлаб ажратиб олиш.
4. Натижага эришиш учун меҳнат ҳаракатларини бажариш.

Шундай қилиб, мактабгача тарбия ёши даврида меҳнат фаолияти шакллантирилади. Мактабгача тарбия ёши даврининг ўзига хос томонларидан бири болалар меҳнатининг ўйин билан боғлиқлигидир. Ўйин жараёнида бирор ҳаракат доимо бирор меҳнат жараёнини акс эттиришга йўналтирилган бўлади. Иккинчи томондан, меҳнат жараёнини бажаришда уни ўйин шаклига айлантиришади.

Меҳнат тарбиясининг вазифаси хилма-хил бўлиб Уларни гуруҳдар бўйича қуйидагича туркумларга ажратилади:

1. Биринчи гуруҳ вазифалари: болаларнинг мустакил меҳнат фаолиятига педагогик ёндашув, болаларни мақсад асосида меҳнат малакалари, кўникмалари ҳамда меҳнат маданияти бўйича керакли материал ва қўлланмаларни танлашга ўргатиш.

2. Болаларда меҳнат фаолиятига кизиқишни ва меҳнатда ижобий натижаларга эришиш малакаларини шакллантириш.

3. Меҳнат фаолияти жараёнида болалар меҳнатининг ижтимоий аҳамиятли эканлигини тушуниб етишиш.

Иккинчи гуруҳ вазифалари болаларда катталар меҳнатига ижобий муносабатни шакллантиришга қаратилган:

1. Болаларда катталарнинг меҳнати орқали эришаётган ютуқлари ҳақида тушунча бериш.

2. Болаларда меҳнат аҳдига ҳурматни ва улардан ўз ёрдамини аямаслик ҳақидаги хоҳишларини тарбиялаш.

Учинчи гуруҳ вазифалари бола шахсини шакллантиришга қаратилган меҳнат фаолияти билан боғлиқ. Болаларда меҳнатсеварлик орқали меҳнатда қатнашиш, бошлаган ишини охирига етказиш, ўзининг меҳнатига нисбатан тўғри муносабатни тарбиялаш жавобгарлик, қатъийлик, сабр матонатлилик, чидамлилик, ўзи ва ўртоқдарининг меҳнатини ҳолисона баҳолаш тарбияланади.

Меҳнат ижтимоий тараққиётнинг асоси барча моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш шартли бўлиши билан бирга айни вақтда инсон ҳаётининг асосий шакли, мазмуни сифатида барча халқларнинг энг асл фарзандлари - мутафаккирлари, олиму фозилларининг диққат марказида бўлган.

Шоир Абу Шукр Балхийнинг меҳнатни улуғловчи куйидаги сатрларини келтириш мумкин:

Орзу тилак йўли меҳнат тагида,

Ҳазинанинг мўли меҳнат тагида.

Алишер Навоий, Фурқат, Муқимий, Ҳамза ва бошқалар меҳнат инсонни маънавий гўзаллаштирувчи

ролига, меҳнатсеварликни тарбиялашга ва меҳнат аҳдини кадрлашга катта ўрин берадилар.

Қадимда ота-боболаримизнинг меҳнат ҳақида айтган доно нақдлари ҳозирга қадар ҳам ўз қадрини йўқотмаган.

Меҳнат қилсанг кўксинг тоғ,

Ҳурмат қилсанг, дилинг боғ.

Меҳнатли нон - шакар,

Меҳнатсиз нон заҳар.

Меҳнат бахт келтирар,

Меҳнат қилиб топганинг,

Қанду асал тотганинг.

Бу тмақоллар орқали доно халқимиз меҳнатни улуғлайди, унинг самараси ҳақида фикр юритади. Ўзбек болалар ёзувчи ва шоирлари ҳам катталар меҳнатининг мазмунини ёртиб берганлар. Бунга Қ. Муҳаммадийнинг «Этик», «Бир ҳовуч ёнғоқ» каби шеърлари мисол бўлади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Халқимиз меҳнат ва меҳнат кишисига қандай муносабатда бўлади?

2. Болаларни меҳнат ва меҳнат аҳдига ҳурмат руҳида тарбиялашга оид мулоҳазаларингиз.

XVII боб. БОЛАЛАРНИ МЕХНАТДА ТАРБИЯЛАШ ВА УЛАР МЕХНАТИГА РАҲБАРЛИК ҚИЛИШНИНГ УСУЛВА УСЛУБИЯТЛАРИ

Режа:

1. Болалар боғчасидаги меҳнат тарбиясининг мазмуни.
2. Болаларни катталар меҳнати билан таништириш.
3. Боғчада болалар меҳнатини ташкил этиш.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар меҳнатининг мазмуни меҳнат тарбиясининг мазмуни ва болаларнинг имкониятлари билан белгиланади.

Мактабгача тарбия муассасалари иши мазмуни «Учинчи мингйилликнинг боласи» таянч дастурида ҳар бир ёш гуруҳига алоҳида кўрсатиб ўтилган. Меҳнат фаолиятида ва болаларнинг меҳнат жараёнида таркиб топадиган шахсий фазилатларига қуиладиган талабларнинг аста-секин мураккаблашиб бориши масалаларига ҳам алоҳида эътибор қаратилади.

Меҳнат тарбиясига оид билимлар болаларнинг шахсий меҳнат фаолиятининг шаклланиши, унинг ташкил этилиши, ривожлантирилиши, натижаларига таъсир этади. Болалар катталарга тақлид қилиб, меҳнат жараёнини яхшироқ ва мақсадга мувофиқ қилиб бажарилишини ўрганиб борадилар. Эгаллаган билимлари орқали меҳнатга тўғри муносабат, унга қизиқиш, меҳнат фаолиятида катталарга тақлид қилишга интилиш, буюмларга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш ҳиссини шакллантиришга асос бўлади.

Мактабгача ёшдаги болаларда меҳнат фаолиятининг шаклланишида катталарнинг меҳнат фаолияти муҳим

роль ўйнайди. Шунинг учун бола меҳнат жараёнларига киришишдан олдин меҳнатнинг асосий таркибий қисмларини ажратиб олиши ва англаб етиши, меҳнат малакаларини ўзлаштириши зарур. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни катталар меҳнати билан таништириш орқали уларга катталарнинг меҳнати ижтимоий фойдали меҳнат бўлиб, нарса ва буюмларни яратишга қаратилганлиги, улар ҳар бир инсон учун ва бутун халқ учун зарур эканлиги тўғрисида тушунча бериб борилади.

Масалан, ўсимликлар ва ҳайвонларни парвариш қилиш орқали улардан олинадиган маҳсулотлар кимлар учун ва нима мақсадда ишлатилиши тўғрисида билим ва тушунчалар бериб борилади. Катталарнинг меҳнати билан таништириш улар тўғрисида аниқ билим ва тасаввурлар бериш, меҳнатни ва меҳнат натижаларини кадрлашга ўргатиш, меҳнатга қизиқиш ва муҳаббат уйғотиш, меҳнат қилиш хоҳишини тарбиялаш ва ишнинг сифатли бажарилишига ўргатишни кўзлаб ҳам амалга оширилади.

Катталар меҳнати билан таништиришнинг асосий мазмуни қуйидагилардан иборат:

- ҳар бир киши меҳнатининг ижтимоий моҳияти;
- меҳнат аҳли ўртасидаги ижобий муносабат;
- ҳар қандай касб ҳам муҳим эканлигини тушунтириш;
- меҳнат фаолиятининг асосий таркибий қисмлари билан таништириш;
- меҳнатнинг мақсади, унинг ижтимоий аҳамияти;
- материалларни танлаш (меҳнат материаллари);
- жиҳозлаш (меҳнат фаолияти учун зарур бўлган асбобларни тайёрлаш).

Болалар катталар билан биргаликда меҳнат Қилишлари орқали меҳнат малака ва кўникмаларини тез ва осон эгаллаб оладилар, уларнинг катталар меҳнати тўғрисидаги билимлари бойийди, бундай меҳнат болаларга қувонч бағишлайди.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар қуйидаги

меҳнат турларига жалб қилинади, ўз-ўзига хизмат қилиш, хўжалик ва маиший меҳнат, табиат кучоғидаги меҳнат ва қўл меҳнати.

Ўз-ўзига хизмат қилиш - болалар меҳнатининг бир тури бўлиб, унда болалар илк ёшдан бошлаб мустақил овқатланиш, ювиниш, кийиниш ва ечинишга, ўйинчоқдарни йиғиштириб қўйишга ўргатилади, ўз-ўзига хизмат қилиш жараёнида болаларда мустақиллик, маълум мақсад билан ҳаракат қилиш каби сифатлар шаклланади. Болалар қўлларидан келган ишни мустақил бажаришга ўрганадилар. Ўз-ўзига хизмат болаларда оддий меҳнат турларига нисбатан қизиқиш уйғотади, ба-тартиблик, интизомли бўлишга, одобга ўргатади.

Болалар хўжалик-маиший меҳнатга болалар боғчасида ва оилада жалб этилади. Унинг мазмуни ҳар хил бўлади: хона ва боғча майдончасини, хонани йиғиштириш, идиш-товокдарни йиғиштириш, чой идишларини, кўғирчоқ кийимларини, майда нарсаларни ювиш, машғулотга керакли материалларни тайёрлаб қўйиш, машғулотдан кейин стол устидаги нарсаларни йиғиштириб олиш.

Табиатдаги меҳнат боланинг ҳар томонлама ривожланишида муҳим аҳамиятга эга бўлиб, ўсимлик ва ҳайвонлар, йил фасллари, жонсиз табиат тўғрисидаги билимлар манбаи, болаларда меҳнатсеварликни, табиатга эҳтиёткорона муносабатини тарбиялашда муҳим саналади. Қўл меҳнати машғулоти, ўйинларга, меҳнат фаолияти учун зарур бўлган ўйинчоқ ва қазилмаларни тайёрлаш бўйича болалар меҳнатидир.

Болаларнинг жамоа меҳнати дастлабки жамоатчилик асосларини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга. Жамоа меҳнатида биргаликда ҳаракат қилиш, ўзаро ёрдам, шу билан бирга меҳнат тақсимоти ҳам мужассамлашган бўлади. Биргаликдаги меҳнатни, масалан, хонани йиғиштиришда, табиатдаги меҳнатда ташкил этиш мумкин. Бу ерда болаларнинг иш-ҳаракатида ўзаро мутаносиблик бўлиши, яъни ҳар бола бир хилда чакқонлик

билан ҳаракат қилиши керак, бунинг натижасида маълум меҳнат муносабатлари юзага келади. Бундай вазиятда тарбиячининг болалар ўртасида тўғри муносабатни ўрнатишга қаратилган бевосита раҳбарлиги муҳим саналади.

Бундай раҳбарлик маълум изчилликда амалга оширилади:

1. Меҳнат малакаларини шакллантириш.
2. Болаларнинг умумий меҳнатини ташкил этиш.
3. Болаларнинг биргаликдаги меҳнатини ташкил этиш.

Болалар боғчасида меҳнат тарбиясининг вазифалари ва мазмуни муваффақиятли амалга ошириш учун керакли шарт-шароитлар яратилиши керак. Болалар меҳнати учун, аввало, жой, вақт, гигиеник шароитлар яратилмоғи лозим. озодлик, тоза ҳаво, керакли даражадаги ёруғлик. меҳнатнинг болалар имкониятини мувофиқ бўлиши, меҳнат вақтини болалар ёшга қараб тўғри белгилаш (кичик ёшли болалар учун 10—12 дақиқа, катта гуруҳ болалари учун 15—20 дақиқа). Болалар ҳаракатларини алмаштириб туришни ҳам эътиборга олиш керак. Болаларга тўғри меҳнат тарбияси беришда катталарнинг бир-бири билан ўзаро дўстона муносабатда бўлиши, ҳамкорликда ишлаши ижобий натижа беради. Айниқса, тарбиячининг ҳар қандай меҳнатга нисбатан виждонан муносабати, унинг ҳар хил касб эгаларига ҳурмат билан қараши катта аҳамиятга эгадир. Меҳнат таълими жараёнида ва уни ташкил этишнинг ҳамма шаклларида ҳар хил метод ва усуллардан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади, булар куйидагилар:

- ҳар бир меҳнат жараёнини намуна асосида тунунтириб бориш;
- бўлажак меҳнат фаолияти тўғрисида унинг маҳсулини кўрсатиш орқали суҳбат;
- тарбиячининг ҳикояси;
- болаларни мустақил ишлашларини машқ қилдириш:

— ўйин-машқлар ва дидактик ўйинлар.

Бутун меҳнат жараёнини ва унинг айрим қисмларини курсатиш, тушунтириш, эслатиш, назорат қилиш, ўз-ўзини назорат, бажарилган ишни баҳолаш, айниқса, зарур.

Меҳнат тарбияси масалалари боғчанинг йиллик режасида акс эттирилади ва тарбиячиларга меҳнат тарбиясини тўғри режалаштириш ва амалга оширишда ёрдам беради. Болалар боғчасида меҳнат тарбиясининг тўғри ташкил этиш ва унга раҳбарлик қилиш ёш авлодни ҳар томонлама тарбиялаш вазифаларини амалга оширишга ёрдам беради.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Болалар боғчасидаги меҳнат тарбияси.
2. Болаларни катталар меҳнати билан таништириш хусусида фикрларингиз.
3. Боғчада болалар меҳнатини ташкил этиш.

XVIII боб. МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР МЕҲНАТИ

Режа:

1. Мактабгача ёшдаги болалар меҳнатининг ўзига хос хусусияти.
2. Мактабгача ёшдаги болалар меҳнатининг тарбиявий аҳамияти.
3. Меҳнат тарбиясининг вазифаси ва воситалари.

Меҳнат тарбияси — ўсиб келаётган ёш авлодда меҳнатга кизиқишни шакллантириш, демократик ҳуқуқий жамиятни қуришда амалий иштирок этишга интилишни таркиб топтириш каби аниқ мақсадга қаратилган жараён бўлиб, меҳнатга ижобий муносабатни шакллантиришдан иборатдир.

Демак, меҳнат тарбияси болаларнинг меҳнат фаолиятига дойр билим, кўникма ва малакаларни ўз ичига олган меҳнат тажрибасини муваффақиятли ўзлаштириб олиши, уларда меҳнат ҳамда меҳнат аҳдига ҳурмат уйғотиш, шахсни ҳар томонлама камол топтиришга қаратилган. Шунинг учун ҳам ёш авлодга меҳнат тарбиясини бериш долзарб саналади. Зеро, меҳнат ҳар бир киши камолоти ва умуман, жамият равнақида ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Меҳнат жараёнида ҳар бир боланинг ёш хусусиятларини инобатга олиш муҳим. Мактабгача тарбия ёшидаги болалар меҳнатининг ўзига хос томонлари олимларнинг илмий ишларида кенг ёритилган. Меҳнат жараёнида кишининг ижтимоий онги таркиб топади. Меҳнат ёрдамида болаларда бир-бирларига ёрдам

килиш, биргаликда ишлаш, умуман, биргаликда фаолият юритиш кўникмалари шаклланади. Жамоа бўлиб ишлаш меҳнатда кучнинг ва жамоа куч-ғайратининг фойдасини тушуниш, бирлашишга интилиш туйғуларини тарбиялайди. Меҳнат инсон шахсининг психик ва ахлокий жиҳатдан шаклланишда муҳим аҳамият касб этади.

Меҳнатнинг ахлокий жиҳатдан қиммати унинг жамият учун аҳамияти билан белгиланади. Шунинг учун ҳам болаларга уларнинг қўлидан келадиган, ижтимоий аҳамиятли вазифаларни қўйиш муҳим саналади. Чунки ўз меҳнатининг ижтимоий аҳамиятини тушуниш ҳар бир боланинг жамият ҳаётига кириб бориши ва ўзини унинг фойдали аъзоси сифатида ҳис этишига имкон беради. Қолаверса, илк ёшлиқдан бошланадиган фуқаролик тарбиясининг асослари ҳам мана шунда. Ҳар бир бола, аввало, ўзини оила, боғча, мактабдаги меҳнат жараёнининг иштирокчиси, ўз меҳнатини умумий ишнинг бир қисми деб баҳолаши керак. Меҳнатни бундай ташкил этиш болаларда жамоа бўлиб фаолият юритишни ҳамда кўпчилик олдидан ўзини тута билишга ўргатади. Шунга кура болаларни "тарбиялашда жамоа меҳнат турлари, айниқса, муҳим саналади. Боланинг акдий ривожланишида меҳнатнинг аҳамияти катта: у олам, борлиқ атроф-муҳитни идрок этиш имконини беради. Демак, мактабгача тарбия ёшидан бошлаб меҳнат қилиш болаларни эстетик ҳамда жисмоний жиҳатдан ривожланишига олиб келади. Бу ўринда тарбиячи болаларни меҳнатга уларнинг жисмоний ва руҳий хусусиятларини инобатга олган ҳолда жалб қилиши зарур саналади. Тарбиячи болаларда меҳнат малакаларини таркиб топтиришда даставвал ишни материал ва асбобларни танлаш, улардан тўғри фойдаланиш, натижага эришиш малакаларини таркиб топтиришга эътибор қаратиши зарур. Шунингдек, болаларнинг боғчадаги меҳнатини уларнинг турмуши, ўйинлари билан боғлаш ҳамда меҳнат тарбиясини ҳар томонлама ривожланти-

риш вазифаларидан ажратиб қўймаслик алоҳида аҳамият касб этади. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг ёш ва жисмоний хусусиятларини инобатга олиб кўпроқ унумли меҳнатга жалб қилишдан кура катталар меҳнатининг ижтимоий хусусиятларини таъкидлаган ҳолда болаларни уларнинг меҳнати билан таништириб бориш тарбияда ижобий муносабатни таркиб топтиради. Демак, боланинг имкониятларини инобатга олиб мактабгача тарбия ёшидаги болалар меҳнатини ўйин билан, кичик ёшдаги мактаб болаларининг ўқишини эса уй юмушлари билан боғлаш зарур. Бу ўринда меҳнат тарбиясининг методларига таянган ҳолда болаларга топширикдарни бериш, бажариш усулларини кўрсатиш, ишни назорат қилиш, уларни меҳнатга жалб этиш ҳамда қизиқиш, қувонч билан ишлаш ва меҳнат сифатига эришишни таъминлашга олиб келади.

Демак меҳнатга қизиқиш, одатланиш, унинг зарурлигини тушуниш, меҳнат кўникма ва малакалари кундалик амалий ишларда ҳамда ҳар хил ижтимоий фаолиятда таркиб топади. Бундай муайян меҳнат туридан крбилият нишонлари ҳам вужудга келади.

Меҳнат тарбиясининг биринчи вазифаси меҳнатга психологик ва амалий тайёрликни таркиб топтиришдир. Ҳар бир инсон меҳнат қилмасдан, моддий бойликлар ишлаб чиқариш умумий жараёнида иштирок этмасдан яшай олмаслигини аниқ тушуниб етиш. Меҳнатнинг ижтимоий аҳамиятини тушунган киши яхши бажарилган ишдан қувонади, ишидан бахт топади, ишининг самарасини ҳис қилади. Бундай илҳомлантирувчи сабаблар натижасида меҳнат шахсни ҳар томонлама ривожлантириш воситасига айланади. Аксинча, фақат моддий бойлик тўплаш учунгина қилинадиган меҳнат кишини қашшоқлаштиради, шахснинг салбий сифатларини ҳосил қилади. Шунинг учун меҳнат тарбиясининг яна бир вазифаси — меҳнат фаолиятининг ижтимоий сабабларини таркиб топтиришдан иборатдир. Меҳнат тарбиясининг навбатдаги вазифаси ёш авлодда меҳнат

маданияти, кўникма ва малакаларини ҳосил қилиш, меҳнатга ҳурмат ҳамда унинг натижалари - ижтимоий ва шахсий мулкни эҳтиётлаш каби сифатларни таркиб топтириш; крбилият ва қизиқиш орқали ихтиёрий касбни танлаш мақсадида ёш авлодда меҳнат турига қизиқишни оширишдан.

Ёш авлоднинг меҳнат тарбияси вазифаларини амалга ошириш учун куйидаги воситаларда кенг фойдаланилади. Меҳнат фаолияти, унинг турлари, ташкил этишнинг илмий асослари билан кенг таништириш, ёш авлоднинг меҳнат тарбияси, кўлидан келадиган меҳнат турларини бажариш.

Демак, болалар меҳнати жисмоний камолот учун ҳам катта аҳамиятга*эга, мушакларнинг фаоллиги, жисмоний зўр бериш боланинг организмдаги барча системаларнинг иш фаолиятини оширади, меҳнатдаги ҳаракатлар, уларнинг мувофиқдиги, уйғунлиги, ихтиёрийлиги такомиллашиб боради. Меҳнатдаги мақсадга эришиш ижобий ҳиссий ҳолатни келтириб чиқаради, боланинг иш фаолиятини оширади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Мактабгача ёшдаги болалар меҳнати узига ҳосликлари нимада?
2. Мактабгача ёшдаги болалар меҳнатининг аҳамияти.
3. Меҳнат тарбиясининг вазифа, восита ва шакллари.

XIX боб. МАШҒУЛОТЛАР

Режа:

1. Машғулот ҳақида тушунча.
2. Болаларни мактабга тайёрлашда машғулотнинг аҳамияти.
3. Машғулотнинг турлари.
4. Машғулотнинг тузилиши.
5. Машғулотларда тарбиячининг етакчилик роли ва уни ўтказишга тайёргарлиги.

Машғулот болалар боғчасида болаларга таълим беришнинг асосий шаклидир. Машғулот — тарбиячининг болаларни керакли билим ва малакалардан умумий ҳолда хабардор қилишидир.

Тарбиячи болаларга таълим беришни кун давомида амалга оширади: уларнинг билимларини бойитади, маданий, гигиеник, хулқ маданияти, нутқи, саноқ-ҳисоб, ҳаракатлари каби турли-туман малака ва кўникмаларини шакллантириб боради. Аммо таълим беришда бош ролни машғулот эгаллайди. Машғулотлар болалар боғчасида таълимни ташкил этиш шаклидир. У мактабгача тарбия ёшидаги ҳамда болалар учун мажбурийдир, унда дастур мазмуни белгилаб берилган. Кун тартибида унга маълум ўрин ва вақт ажратилган. Машғулот тарбиячи раҳбарлигида ўтказилади, тарбиячи машғулотларда болаларни янги билимлардан хабардор қилади, болалар эгаллаб олган билимларини эса аниқдаб мустаҳкамлайди. Болаларнинг амалий машғулотларини ташкил этади. Ўқув материалининг мазмуни аста-секин мураккаблаштирилиб борилади. Демак, машғулот болаларни мактабга тайёрлашда катта аҳамиятга эга.

Машғулот орқали болалар ўқув малакасини эгалла олиб, ўз-ўзини яхши ташкил этадиган бўлиб қоладилап Уларда барқарор диққат, иродани, диқдатни жалб эти олиш каби қобилиятлар ривожланади. Айниқса, бола ларга билим беришни жамоа усулида олиб бориш кати аҳамиятга биргаликдаги фаолиятда болалар бита бирларига фаол таъсир этишади, ўз ташаббуси, то] пағонлигини намоён қилиш имконияти туғилади. Бола] лар ишига зўр беришни талаб этувчи вазифй кўйилганда биргаликда қайғуришади, жамоатчилш хдсси шаклланади. Экскурсиялар, расм қирқиб ёпишти-; риш, кўриш-ясаш ишларини биргаликда бажариш, умумий рақс-ўйинларини ижро этиш, бадий асарларни эшитиш, ўқишда пайдо бўлган биргаликдаги кечинма-лар болаларнинг бирлашган дўстона жамоасини яраН тишга ёрдам беради, бирга ишлаш, яшашга ўргатади.

Машғулотда таълим бериш орқали болаларда мак-] табдаги ўқишга қизиқиш тарбияланади, жавобгарлик ҳисси, ўзини тута олиш, меҳнат қилишга интилиш ода-1 ти, топширилган ишни бажариш каби сифатлар ҳосил қилинади.

Машғулот пайтида болаларда мустакил фикр юри-тиш малакаси таркиб топтиради, тарбиячиларга кулоқ солиш, ҳикоя қилинаётган воқеадаги асосий ғояларни] ажрата олиш, қисқача умумлаштириш каби малакаларни-ривожлантиришга катта эътибор берилади. Тайёрлов гуруҳларида машғулотлар орқали болаларда ташаббус-корлик ва мустакиллик билимга қизиқувчанлик, фаол тафаккур, такқослаш, умумлаштириш, хулосалар чиқариш каби малакалар тарбиялаб борилади. Машғулот жараёнида болаларда кузатувчанлик, жавоб-гарлик ҳисси такомиллаштириб борилади, уларда меҳнат қилиш малакаси ва хохиши тарбияланади. Болалар боғчасида кичкинтойларни теварак-атрофдаги ҳаёт та-биат билан таништириш, уларнинг нутқини, энг оддий математик тасаввурларни ўстириш машғулотлари, му-сика машғулотлари, тасвирий санъат машғулотлари,

кўриш — ясаш, жисмоний тарбия машғулотлари олиб борилади. Машғулотлар боладан акдий ва жисмоний кучларни талаб этади, яъни у боланинг фаоллиги билан боғлиқ бўлиб, бола маълум натижага эришиш учун ин-тилади. Бу эса боладан узок ихтиёрий диқдатни талаб этади.

Машғулотларни куннинг биринчи ярмида ўтказиш мақсадга мувофиқ, чунки биринчидан, бола эрталабки соатларда акдий вазифани яхши бажара олади, хона та-бийий ёруғлик билан яхши таъминланган бўлади. Ҳар бир ёш гуруҳида неча марта машғулот ўтказилиши, унинг мазмуни ва ҳар бир машғулот ёш гуруҳдари бўйича қанча давом этиши болалар боғчаси тарбия дас-турида уларнинг ёш хусусиятларини эътиборга олган ҳолда белгилаб берилган.

Болаларнинг билимларини синовчи машғулотлардан мақсад тарбиячи болалар дастурда белгиланган билим ва малакаларни ўзлаштириш даражасини билиб олади ва ўзининг кейинги иши мазмуни, методларини белги-лайди.

Комплекс машғулотлар болалар боғчаси тажрибасида кенг тарқалган бўлиб бундай машғулотлар болаларга ян-ги билим беради. Эгалланган билимлар мустаҳкамла-нади. Машғулотнинг тузилиши: болаларни уюштириш, асосий кием, якунловчи кием.

Болалар машғулотга қизиқиш ва фаоллик билан иш-тирок этиши учун машғулот мазмуни ва методикаси пухта ўйлаб олинishi керак. Болалар ўқув фаолиятини қанчалик пухта эгаллаб олсалар, тарбиячини эътибор билан тинглаб, ўйиндан машғулотга осонлик билан ўтадилар.

Тарбиячилар болаларни йиғиб, уларнинг машғулот-га тайёргарлиги: ташқи кўриниши, ўз жойига тўғри ўтириши, диққатини тўплаганини текширади. Машғулот муваффақиятли ўтиши учун болаларда қизиқишни уйғотиш, бунинг учун болаларнинг ёши, қизиқиши фаолиятига мое ҳар хил усулларни қўллаш керак. Ки-

чик гуруҳ болаларида машғулотга қизиқиш уйғоти учун болаларни қизиқтирадиган мазмундаги қутилмаган топишмоқлар, муаммоли усуллардан фойдаланилади. ^ «Қулоқ солинглари-чи, кимдир эшик қоқяпти? Бу қорбобо бизникига меҳмонга келди», деб машғулотни бошлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Тарбиячи катта гуруҳларда эса қандай машғулот ўтказилиши ҳақида болаларни олдиндан огоҳлантириб қўяди. Бу эса болаларни кейинги машғулотга бўлган қизиқишини орттиради. Масалан, ҳайвонот боғига, экскурсияга боришни болаларга бир ҳафта олдин айтиб қўяди ва уларга ҳайвонот боғини айланиб чиқишни, ота-онаси билан сайр қилганда қандай ҳайвонларни кўрганини ва улар қандай таассурот қолдирганини эслаб қолишни таклиф этади.

Болалар эса бу кунни зўр қизиқиш ва хурсандчилик билан кутишади.

Катта гуруҳ ва тайёрлов гуруҳларидаги болалар ўтказилаётган машғулотнинг зарур ва мажбурийлигини онгли равишда тушуниб унга тайёрланиб борадилар. Машғулот жараёнида болаларга янги билим берилади. Берилаётган топшириқ юзасидан йўл-йўриқ кўрсатилади. Топширикни бажаришда қийналган болаларга ёрдам ҳам берилади. Шунингдек, берилган топширикни ҳамма болалар томонидан тўлиқ бажарилишини таъминлаш учун тарбиячи турли хил метод ва усуллардан кенг фойдаланади.

Боғча ёшидаги болалар ўқишни ва ёзишни билмаганликлари учун ўтилган мавзунини қайтариб мустаҳкамлай олмайди. Шунга кўра болаларга берилган билимни мустаҳкамлаш тарбиячи такрорлаш ва машғулотлардан фойдаланиб боради. Бу жараёнда болаларга механик қайтариш ёки ёдлатишдан четлашиш керак. Чунки мазмунини англаб олинмаган материал тезда эсдан чиқади.

Машғулотда тарбиячининг болаларда қўядиган талаби, атбатта, уларнинг ёши ва имкониятига мос бўлиши

керак. Тарбиячи кичик гуруҳ болаларининг икки гуруҳга бўлиб машғулот олиб боради. Тарбиячи биринчи гуруҳ болалари билан машғулот ўтказганда иккинчи гуруҳ болаларига энага қараб туради.

Тарбиячи дастлабки машғулотлар жараёнида гуруҳ хонаси кўғирчоқ ва ўйинчоқлар билан таништириши керак. Кўғирчоқлар ёрдамида эса машғулот ўтказилади. Тарбиячи аввал болаларда машғулотга қизиқиш уйғотиб берса, кейин машғулотнинг ҳамма учун мажбурийлигини болалар онгига сингдириб боради. Ўтказилаётган машғулотлар аста-секин мураккаблаштирилиб болалар хулқига мослаб борилади. Болалар машғулот жараёнида ахлоқ-қбилаларининг эгатлаб борадилар. Тўғри ўтириш, тарбиячининг сўзини диққат билан эшитиш, чалғимаслик, тарбиячи сўрагандагина жавоб бериш, жавоб берганда ўрнидан туриш кабилар ўргатилади. Машғулотнинг сифати ва унинг натижаси тарбиячининг унга қандай тайёргарлик кўрганига ва педагогик маҳоратига боғлиқ.

Машғулотга тайёрланиш мазмунига куйидагилар кирди: машғулотни рёжаташтириш, керакли жиҳозларни олдиндан тайёрлаб қўйиш, болаларни машғулотга тайёрлаш.

Тарбиячи машғулотни бир бўлимдан битта эмас, батки бутун бир машғулотлар тизимини режалаштириб олиб борса, ижобий натижани қўлга киритиши табиий. Тарбиячи машғулотларни методик адабиётлардан кенг фойдаланилган ҳолда олиб бориш и керак. Агар машғулотлар мураккаброқ бўлса, тарбиячи, ачбалта, унга режа тузади. Режада машғулотнинг мазмуни тайёрланиш учун керак бўлган жиҳозлар, болачар билан олиб бориладиган дастлабки ишлар, машғулотнинг бориши ва тарбиячи фойдаланадиган методик усуллар кўрсатилади.

Ҳар бир боғчада методика кабинетлари мавжуд, унда «Болалар боғчасида таълим-тарбия дастури»нинг ҳамма бўлимлари бўйича методик қўлланмагар бўлади. Етишмаганини тарбиячи ўзи тайёрлайди, баъзан эса бу ишга

катта ва тайёрлов гуруҳдари болаларини жалб этади. Тарбиячи машғулот учун керакли материалларни бир кун илгари тайёрлайди.

Тарбиячи болалар боғчасида асосий шахе ҳисобланаиб, ёш авлоднинг тарбияланганлиги ва билиш даражаси унинг ғоявий, сиёсий ва илмий педагогик тайёргарлигига, жавобгарлик ҳиссига, салоҳиятига, педагогик маҳоратига боғлиқ. Одатда, боланинг ўқув фаолиятига бўлган муносабати ҳам унинг тарбиячи шахсига бўлган муносабати билан белгиланади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, тарбиячи машғулот жараёнида янги педагогик технология материалларидан ва тарбиянинг самарачи метод ва усулларидан фойдаланилса ҳамда боланинг руҳияти, ёш ва ўзига хос руҳий, физиологик хусусиятлари инобатга олинса, тарбиянинг самарадорлиги ортади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Машғулот нима ва унга қандай талаблар қўйилади?

2. Машғулот босқичлари.

3. Машғулот турлари ва уларнинг ўхшаш ҳамда фарқли томонлари.

XX боб. БИР ЁШГАЧА БЎЛГАН БОЛАЛАР ТАРБИЯСИ

Режа:

1. Бир ёшгача бўлган болалар тарбиясининг ўзига хос хусусиятлари.

2. Бир ёшгача бўлган болалар гуруҳининг моддий муҳитини ташкил этиш.

3. Бир ёшгача бўлган болачар гуруҳида кун тартибини ташкил этиш.

Бир ёшгача бўлган болачар ҳаётини тўғри ташкил этиш, болаларнинг физиологик эҳтиёжларини қондириш, уларни ҳар томонлама тарбиялаш ҳамда болачарнинг ёш хусусиятларига мувофиқ фаол ҳаракатни йўлга қўйиш учун илмий асосланган кун тартибини қўзда тутиш муҳим аҳамият касб этади. Бу ёшгача бўлган болачарнинг ёш даврлари куйидагича:

1. 2 ойдан, 5—6 ойгача.

2. 5—6 ойдан, 9 ойгача.

3. 9 ойдан 12 ойгача.

Ҳар бир ёш даврдаги болачар ҳаёт фаолияти ва ҳулқ-атворидаги баъзи хусусиятлари билан фарқланади. Болачарда биринчи ёшдан бошлаб факат органик эҳтиёж эмас, балки сенсомотор ҳаракат фаоллиги асосидаги катталар билан мулоқотда бўлиш эҳтиёжи намоён бўла бошлайди. Болачар каттачарнинг парвариси хамда улар билан мулоқотсиз яшай ёки тўлақонли ривожчана олмайдилар.

Болалар ҳаётининг биринчи ёш давридан бошлаб ўзига хос тарбиявий вазифалар ҳал этиб борилади. Бир ёшдаги барча ёш даврига мансуб болачар гуруҳда

биргаликдаги шароитда тарбияланиб борадилар. Болалар ҳаётини ташкил этишга оила вазибалари тарбиячи ва онагаларга юклатилади. Тарбиячи ва онагалар болаларни тарбиялаш жараёнида келишилган ҳолда ҳаракат қилиб, болалар парвариши ва тарбиясини аниқ амалга оширадилар. Табиячи болалар билан ўйинлар, ўйин- машғулотларни ташкил этади ва шу билан бирга болалар парваришига оид барча жараёнларда иштирок этади. Онага хонани тозалайди ва тарбиячига болалар ҳаётини тўғри ташкил этишга ёрдам беради.

Шунингдек, бир ёшгача бўлган болаларнинг моддий шароити ҳар бир болани ва барча болаларни биргаликда ўз вақтида ҳар томонлама, тўлақонли ривожлантириш ҳамда тарбиялашни таъминлашга қаратилган бўлиши шарт. Гуруҳ хоналари ўз ўрнига қараб ишлатилади. Айнан болаларнинг очиқ хавода ухлаши учун, умумий хона, овқатлантириш, бедорлик пайтида болалар билан ўйин машғулотлари ўтказиш учун мўлжаллангандир.

Режим бир ёшгача бўлган болалар ҳаётини тўғри ташкил этишнинг асосий воситасидир. Унинг ўзига хос томони шундаки, йил давомида 3 марта ўзгаради. Ой ўтган сари овқатлантириш микдори уйқу ва бедорликнинг алмашинуви камаяди, бедорликда бўлиш давомийлиги узаяди. Ясли ва ясли боғчаларга болаларни илк ёшдаги биринчи гуруҳга қабул қилиш эрталаб соат 6.30 дақиқадан 7-8 гача давом этади.

Болалар ҳаётининг биринчи йилида уларда хилма-хил хулқ шакллари таркиб топади.

Умуман, бир ёшгача болалар ҳаётини ташкил этишда кун тартиби катта ўринни эгаллайди. Шу билан бирга тўғри ташкил этилган кун тартибини болалар фаоллигисиз ташкил этиб бўлмайди. Болаларнинг бедорлигини ташкил этишда, уларнинг турли хулқ шаклларидаги эҳтиёжларини қондириш ҳамда боланинг муомала ҳаракатлари, буюмли ҳаракатлар, билиш тарбиялаш ва-

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

Бир ёшгача булган болалар тарбиясида, ўзига хос тарбиячи бўлишга бўлган болалар гуруҳининг молдий муҳим БИР ёшгача бўлган болалар учун кун тартиби.

биргаликдаги шароитда тарбияланиб борадилар. Болалар ҳаётини ташкил этишга оила вазифалари тарбиячи ва энагаларга юклатилади. Тарбиячи ва энагалар болаларни тарбиялаш жараёнида келишилган ҳолда ҳаракат қилиб, болалар парвариши ва тарбиясини аниқ амалга оширадилар. Табиячи болалар билан ўйинлар, ўйин- машғулотларни ташкил этади ва шу билан бирга болалар парваришига оид барча жараёнларда иштирок этади. Энага хонани тозалайди ва тарбиячига болалар ҳаётини тўғри ташкил этишга ёрдам беради.

Шунингдек, бир ёшгача бўлган болаларнинг моддий шароити ҳар бир болани ва барча болаларни биргаликда ўз вақтида ҳар томонлама, тўлақонли ривожлантириш ҳамда тарбиялашни таъминлашга қаратилган бўлиши шарт. Гуруҳ хонатари ўз ўрнига қараб ишлатилади. Айнан болаларнинг очиқ ҳавода ухлаши учун, умумий хона, овқатлантириш, бедорлик пайтида болалар билан ўйин машғулотлари ўтказиш учун мўлжаллангандир.

Режим бир ёшгача бўлган болалар ҳаётини тўғри ташкил этишнинг асосий воситасидир. Унинг ўзига хос томони шундаки, йил давомида 3 марта ўзгаради. Ой ўтган сари овқатлантириш микдори уйқу ва бедорликнинг алмашинуви камаяди, бедорликда бўлиш давомийлиги узаяди. Ясли ва ясли боғчаларга болаларни илк ёшдаги биринчи гуруҳга қабул қилиш эрталаб соат 6.30 дақиқадан 7—8 гача давом этади.

Болалар ҳаётининг биринчи йилида уларда хилма-хил хулқ шакллари таркиб топади.

Умуман, бир ёшгача болалар ҳаётини ташкил этишда кун тартиби катта ўринни эгаллайди. Шу билан бирга тўғри ташкил этилган кун тартибини болалар фаоллигисиз ташкил этиб бўлмайди. Болаларнинг бедорлигини ташкил этишда, уларнинг турли хулқ шаклларидаги эҳтиёжларини қондириш ҳамда боланинг муомала ҳаракатлари, буюмли ҳаракатлар, билиш тарбиялаш ва-

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Бир ёшгача бўлган болалар тарбиясидаги ўзига хосликларни ёшгача бўлган болалар гуруҳининг моддий шароити билан аниқлаш.
2. Бир ёшгача бўлган болалар учун кун тартиби.

XXI боб. ИККИ ЁШГАЧА БЎЛГАН БОЛАЛАР ТАРБИЯСИ

Режа:

1. Икки ёшгача бўлган болалар ҳаётини ташкил этишнинг ўзига хослиги.
2. Икки ёшгача бўлган болалар кун тартибини ташкил этиш.
3. Икки ёшгача бўлган болалар фаолиятини ташкил этиш йўллари.
4. Болалар тарбиясини йўлга қўйишда машғулотларнинг аҳамияти.

Икки ёшгача бўлган болалар ҳаётини ташкил этиш; аввало, болаларнинг ўзига хос хусусиятларни инобатга олиш, уларни ҳар томонлама ривожлантириш ҳамда турли тарбия воситаларини мақсадли қўллаш орқали амалга оширилади.

Икки ёшгача бўлган болалар ҳаётини ташкил этишда уларнинг мустақиллиги ва эркин фаолият уюштириш кўникмаларига таянилади. Икки ёшгача бўлган болалар ҳаракатда айрим мустақилликни намоён қилади, кўпинча кундалик турмуш буюмлари билан мулоқотда бўлиш усулларида хабардор, маданий-гигиеник малакаларга эга бўладилар, ҳар хил фаолият турлари, тенгқурлари ва тарбиячиларга қизиқиш билдирадилар.

Мактабгача тарбия муассасаларида болалар ҳаётини тўғри ташкил этишда тарбиячининг етакчилик роли муҳим аҳамият касб этади. Улар бу ишни календар режа асоида ҳамда «Учинчи мингйилликнинг боласи» таянч дастурига мувофиқ амалга оширадилар. Бу ёшдаги болалар ҳаётини ташкил этишнинг асосий воситалари

ўйин, машғулот, меҳнат, ҳаракат фаолияти болаларнинг бир-бири ва тарбиячи билан мулоқотидир. Бунда болалар ривожланиши билан улар фаолияти турлари мазмунан мураккаблашиб боради. Икки ёшгача бўлган болалар ҳаётида тўғри кун тартибини белгилаш муҳим саналади. Чунки кун тартиби болаларнинг ёш имкониятларидан келиб чиқадиган маълум давомийликка эгадир. Икки ёшгача бўлган болаларнинг бир фаолият туридан иккинчисига ўтишини тарбиячи уюштиради ва ўтказди. Тарбиячи болаларни гуруҳга қабул қилар экан, умумий қоидаларга риоя қилади, болалар боғчасига қатнаш яқинларидан маълум муддатга ажралиш демақдир. Болани боғчада қатнашга қизиқиш уйғотиш мақсадида тарбиячи ўйинчоқлар таклиф этади, мустақил ва осойишта ўйинларга жалб қилади. Машғулотдан олдин болаларни жисмоний ривожлантириш ва тетик кайфиятни яратишда жуда муҳим бўлган эрталабки бадантарбия ва маҳаллий шароитдан келиб чиқиб бошқа чинқирувчи тадбирлар ўтказилади. Нонушта вақтида тарбиячи болаларнинг иштаҳа билан ва тартибли овқатланишларини кузатиб боради. У ҳар бир бола тажрибаларини назарда тутиб, қандай овқатланиш кераклиги ҳақида тушунчалар бериб боради. Нонушадан сўнг икки ёшгача бўлган болача билан битта машғулот, ўрта гуруҳларда эса орасида қисқа танаффусли иккита машғулот, сўнгра сайр ўтказилади. Шунингдек, тарбиячи болаларга ёшлигидан бошлаб мустақил кийинишни, ювинишни ўргатиши, уларни мустақилликка ундаши ҳамда ҳаракатларнинг изчил тартибини ўргатиши, буларни доимо кичкинтойларга эслатиб туриши лозим. Икки ёшгача бўлган болалар билан ўтказиладиган машғулотлар асосан ўйин кўринишида ўтказилади. Болаларда тарбиячи таълим вазифаларини тўғридан-тўғри қўймайди, бааки улар ўйин давомида келиб чиқади. Таълим вазифалари ўйин ҳаракатлари жараёнида бажарилади. Бу ўринда тарбиячи болалар билан ва болаларнинг ўзаро мулоқотларининг ижобий та-

биати уларни маънавий ривожлантиришда ва тенгкурлари билан ўзаро муносабатларни шакллантиришда катта аҳамиятга эгадир. Куннинг иккинчи ярими мулоқот учун жуда қулайдир.

Тарбиячининг болалар билан мулоқоти ва болаларнинг ўзаро мулоқоти фаолиятининг барча турларида содир бўлиши туфайли, бунда кувноқ оҳангнинг сакданиши муҳимдир. Даставвач болалар ўртасидаги мулоқот ўйинчоқ баҳонасида юзага келиши мумкин. Болаларда бундай ҳамкорликдаги фаолият пайдо бўлганидан кейин уларда келишиб олиш зарурати юзага келади. Тарбиячи болалар мулоқотида хайрихоҳлик, мулойимликни қўллаб-қувватлайди, биргаликда ўйнаш қандай яхши эканига эътиборни қаратади. Айнан кичик гуруҳда оиладан богчага биринчи бор келаётган болалар мулоқотда худбинликка мойил бўладилар, ўзларига ёққан ўйинчоқни бировга бергиси келмайди, фақат ўзигагина эътибор берилишини талаб қилади. Тарбиячи аста-секин барча болаларни хушмуомала бўлишга бир-бирларига хайрихоҳ бўлишга ўргатади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Икки ёшгача бўлган болаларнинг ўзига хос жиҳатлари.
2. Икки ёшгача бўлган болачарнинг кун тартиби.
3. Икки ёшгача бўлган болалар фаолиятини ташкил этиш.
4. Болалар тарбиясини йўлга қўйишда машғулотнинг аҳамияти.

XXII боб. ИЖОДИЙ ЎЙИНЛАР, УЛАРНИНГ МАКТАБГАЧА ТАРБИЯ ЁШИ ДАВРИДАГИ ТАРАҚҚИЁТИ

Режа:

1. Ўйин болалар фаолиятининг асосий тури сифатида. *
2. Ўйиннинг болачар фаолияти сифатида ўзига хослиги.
3. Ижодий ўйинлар мазмуни ва унинг асосий хусусиятлари.
4. Боғча ёшидаги болаларда ижодий ўйиннинг тарбиявий аҳамияти.

Ўйин боғча ёшидаги болачарнинг асосий фаолияти бўлиб, у орқали бола шахе сифатида шаклланади. Ўйин боланинг келажакдаги ўқув, меҳнат фаолияти, кишиларга муносабатининг кай даражада шаклланиб боришини белгилайди. Ўйин қадим замонлардан бери педагог, психолог, файласуф, этнограф, санъатшунос олимлар диққатини ўзига тортиб келган. Ўйин ибТидоий жамоа тузуми давридаёқ юзага келган бўлиб, жамият ҳаётида меҳнатдан кейин туради ва унинг мазмунини белгилайди. Ибтидоий жамоа вакиллари ўз ўйинларида овчилик уруш, деҳқончилик ишларини акс эттирганлар.

Баъзи ҳолларда ўйин меҳнат килиш истаги орқали юзага келади. Бола ўз ўйинида олдин катталар меҳнатига тақлид қилади Кейинчалик уларнинг меҳнатида қатнашади. Ўйин ёш авлодни меҳнатга тайёрлайди. Болачар ўйинини бундай тушуниш биринчи марта К.Д. Ушинский томонидан таърифлаб берилган эди. У ўз асарларида болалар ўйинининг мазмуни улар-

нинг ҳаётдан олган таассуротлари билан белгиланиб, улар шахси шаклланишига таъсир этади, деб ёзади. Бу фикрни П.Ф. Легафт ҳам тасдиқлаб, болалар ўз ўйинларида теварак-атрофдан олган таассуротларини акс эттирадилар, дейди. Бундай фаолият боланинг ривожланишида катта аҳамиятга эгадир.

Ўйин катталар ҳаётида муайян ўрин тутар экан, у болалар учун алоҳида аҳамиятга эга эканини олим ва педагоглар ўзларининг кузатиш ва илмий тадқиқотлари орқали исботлаб бердилар.

Тарбиячилар болалар ўйинига раҳбарлик қилишда қуйидагиларга риоя қилишлари лозим:

1. Ўйин билан меҳнат ўртасида тўғри муносабат ўрнатиш.

2. Ўйинда болаларнинг бўлажак меҳнат аҳлига хос бўлган жисмоний ва руҳий сифатларини тарбиялаш.

Ўйин болаларни жисмоний томондан тарбиялаш системасида, боғчанинг таълим-тарбия ишида ахлоқий, меҳнат ва эстетик томондан тарбиялашда катта ўрин тутади.

Ўйинда ёш организмга хос бўлган талаб ва эҳтиёжлар қониктирилади. Ҳаётий фаоллик яратилади. Бирдамлик, тетиклик, қувноқлик тарбияланади. Ўйин таълим ва машғулотлар билан кундалик ҳаётдаги кузатишлар билан узвий боғлиқ бўлиб, жуда катта таълимий-тарбиявий аҳамиятга эга. Ўйинда акс эттирилган нарсани билиб олишга қизиқиш уйғонади, кўпинча ўйин болаларга янги билим бериш ва уларнинг фикрларини, билим доирасини кенгайтириш учун хизмат қилади. Болалар ўйинлари ўзининг ранг-баранглиги билан ажралиб туради. Улар ўз мазмуни ва ташкил этилишига кўра, қўлланиладиган буюмларнинг турлари келиб чиқишига кўра турличадир. Буларнинг барчаси болалар ўйинларини туркумлаштиришни фавқулодда но-зиклаштиради, бироқ ўйинларга раҳбарлик қилиш учун уларни, албатта, гуруҳлаш зарур. Педагогикада ўйинларни икки катта гуруҳга бўлиш жуда кенг

тарқалган ижодий ва қоидали ўйинлар. Ижодий ўйинларнинг мазмуни болаларнинг ўзлари ўйлаб топадилар ва уларда ўз таассуротларини, борлиқ ҳақидаги тушунчаларини ҳамда унга муносабатларини акс эттирадилар. Қоидали ўйинлар эса катталар томонидан яратилади ва бола ҳаётига олиб киритилади. Мазмуни қоидатарнинг мураккаблигига қараб, улар турли ёшдаги болаларга мўлжалланган бўлади. Тайёр қоидали ўйинларнинг катта гуруҳини халқ ўйинлари ташкил этади, уларнинг кўплари авлоддан-авлодга ўтиб, бизга етиб келган

Ўйинларнинг ҳар иккала гуруҳи ҳам ўзининг хилма-хил кўринишларига эга. Ижодий ўйинлар гуруҳини сюжетли ролли ўйинлар ташкил этади. Ўйинлар ўз мазмуни ва қоидалари, тарбиявий таъеирига кўра шартли равишда дидактик ўйинлар ва мусиқий ўйинларга бўлинади. Дидактик ўйинларда аввало, болаларнинг аклий фаолияти ривожланади, уларнинг билимлари чуқурлашади ва кенгайди, ҳаракатли ўйинларда болаларнинг турли ҳаракатлари такомиллашади, мусиқали ўйинларда эса мусиқий қобилиятлар ривожланади ва ҳоказо. Демак, ҳар бир ўйиннинг ўзига хос сифатлари мавжуд, бироқ улар қатор умумий хусусиятларга ҳам эга.

Ўйин — бу бола фаолиятининг тури. Шундай экан, бир фаолиятда бўлгани каби унга ҳам ўқотар ҳислатлар: мақсаднинг мавжудлиги, режали ҳаракатлар, натижанинг мавжуди кабилар ҳосдир. Н.К. Крупская болалар ривожланишига қараб, унинг ўйинда ўз олдига қўядиган мақсадининг табиати ҳам ўзгаришини болалар тақлиди ҳаракатлардан аста-секин ўйланган асосли мақсадларга ўтишларини кўрсатиб ўтган эди. Бола ўйиндаги мақсадига эришиши учун ўзига шериклар танлайди, зарур ўйинчокдарни топади, ўйин давомида муайян ҳаракат ва қилиқлар қилади. Бошқа фаолият турларида бўлгани сингари ўйин жараёнига боланинг бутун шахсияти, унинг психик билиш жараёнлари, иро-

даси, хиссиёти ва таъсирчанлиги, эҳтиёж ва кизиқишлари жалб этилади, ўйинда бола фаол ҳаракат қилади, гапиради, ўз билимларини қўллайди.

Ўйин ўзига хос хусусиятга эга. Ўйин боланинг шахсий ташаббусига кўра вужудга келадиган, ўзининг фаол ижодий йўсиндаги, юксак таъсирчанлик руҳи билан ажралиб турадиган эркин ва мустақил фаолиятдир. Ўйин эрталаб нонуштагача (15-20 дақиқа) бошланади ва нонуштадан кейин, машғулотлар ўртасида, очик хавода, уйқудан кейин ўтказилади. Эрталаб ролли ўйинлар, қуриш-ясаш, ҳаракатли ўйинларни ташкил қилиш тавсия этилади. Машғулот ўртасида ҳаракатли, қоидалар ўйинлар ҳам ўтказиб турилади.

Очик хаводаги ўйинларга эса югуриш, отиш, сирпаниш билан боғлиқ бўлган ўйинлар, қоидалар ўйинлар (ок теракми кўк терак, она бўри қабилар) киради.

Кундузги уйқудан кейинги ўйинларга қурилиш ўйинлари, эртақ бўйича сахналаштириладиган, ролли ўйинлар, дидактик ўйинлар ва ҳ.к. киради. Ижодий ўйинларга сюжетли — ролли ўйинлар, сахналаштирилган ўйинлар, кўриш ясашга доир ўйинлар киради. Ижодий ўйинларда болаларнинг теварак-атрофдан олган таъсиротлари акс этирилади. Ижодий ўйин болаларнинг мустақил ўйини бўлиб, унинг мазмунини болалар ўзлари ўйлаб топадилар. Бу ўйинда болаларнинг эркинлиги, мустақиллиги, ташкилотчилиги ва ижодкорлик қобилиятлари тўлалигича намоён бўлади.

Сюжетли - ролли ўйин ўз хусусиятига кўра акс этирувчи фаолиятдир. Теварак-атрофдаги каттачар ва тенгдошларининг ҳаёти ва фаолияти бу ўйин мазмуни учун манба бўлиб хизмат қилади. Ўйиннинг сюжети - ўз ҳаракати, муносабатлари билан боғланган воқеа, ҳодисалар ва уларнинг ҳаракатлари хурсандчилик ҳиссини пайдо қилади, шунинг учун болани қизиқтириб, унда яхши кайфият уйғотади, бола организмдаги фаолиятни яхшилайдди.

Ўйин боланинг акдий ривожланишида ҳам муҳим

аҳамият касб этади. Болалар ўйнашлари учун маълум воситалар ҳам керак. Масалан: болаларнинг ўз ҳаракатлари, ўйинчоқ ва бошқа материаллар. Болаларнинг кўп ҳаракатлари қуриш - яшаш билан боғлиқ бўлади. Улар соатлаб паровоз, пароход, электравоз курадилар, уларни аслига ўхшатишга уринадилар. Тарбия воситачарига ўйинчоқ ҳам киради. Ўйинчоқ бола ҳаракатини тўлдиради, ўйлаган образи ва фикрини амалга оширишга ёрдам беради. Масалан: кўлига кўғирчоқни кўтариб олган кизалоқ ўзини онадек сезади ва ҳақиқий оналар бажарадиган ишни бажаради, уни овқатлантиради, кийинтиради, ухлатади ва ҳ.к.

Болачар ўйин жараёнида баъзи бир нарсаларни хоҳдаган нарсачарининг номи билан атаб, худди ўша нарсаларини фараз қилиб жуда яхши ўйнайдилар. Масалан, қумни, «шакар», ўриндикни «машина» деб аташи мумкин.

Шундай қилиб, ўйин ижтимоий фаолият сифатида жамиятда муайян вазибаларни баджаради. Бола шахсини ривожланишига катта ҳисса қўшади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Ўйиннинг мактабгача ёшдаги бола ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти нимада?
2. Ўйинлар қайси жиҳатларига кўра гуруҳланади? Ҳар бир гуруҳ ўйинларига таъриф беринг.

**XXIII боб. МАКТАБГАЧА ТАРБИЯ ЁШИДАГИ
БОЛАЛАР БИЛАН ҚУРИЛИШ,
САҲНАЛАШТИРИЛГАН ВА ДИДАКТИК ЎЙИН
МАШҒУЛОТЛАРИНИ ОЛИБ БОРИШ**

Режа:

1. Қурилиш — яшаш ўйинларининг болаларни ҳар томонлама ривожлантиришдаги аҳамияти.
2. Саҳналаштирилган ўйинлар аҳамияти ва ўзига хос хусусияти.
3. Болаларни ахлоқий ривожлантиришда дидактик ўйинларнинг аҳамияти.

Қуриш материаллари билан ўтказиладиган ўйин ва машғулотлар тарбия воситаси бўлиб хизмат қилади. Болаларнинг қурилиш, буюм яшаш ўйинлари ролларга бўлиниб ўйналадиган ўйиннинг таркибий қисмидир. Бирор нарсани қуриш болаларни ўз фикрларини рўёбга чиқариш усули ҳисобланади.

Қурилиш ўйинининг бошловчиси тарбиячи бўлиши мумкин. Катта ёшдагиларнинг иштироки қурилиш ўйинларига ўз-ўзидан қизиқишни жалб қилиши мумкин. Бунда болаларнинг асосий диққатлари бирор нарсани қуриш жараёнига қаратилади. Болалар ўз мақсадлари учун маиший турмушдаги нарсалардан: ғўзалардан, яшиқлардан, шохчалардан табиий материаллардан эса кум, лой, сув қордан ҳам фойда танадилар. Болалар улғайгани сари ўзлари қилган қурилиш ишларидан кўнгиллари тўлмайди. Улар ўз ишларининг ҳақиқий қурилишига кўпроқ ўхшаш бўлишини истайдилар. Бунинг учун болаларга махсус қурилиш материаллари зарур бўлади.

Қурилиш материаллари турли хил геометрик шаклдан иборат бўлиши мумкин. Қурилиш ўйинлари болаларнинг меҳнат фаолиятига яқин бўлиб, уларни меҳнатга тайёрлайди. Қурилиш материаллари билан ўйналадиган ўйинлар болалар тафаккурини ривожлантиради, уларни қурилиш ишларининг ўзига хос хусусиятларини ажратиш, таҳлил ва синтез қилиш, солиштириш, ўхшаш ва фарқди томонларини аниқдашга мажбур этади. Вазифаларни тўғри хал қилишга ўргатади. Қурилиш материаллари билан ўйналадиган ўйинлар геометрик жисмларнинг хусусиятлари, улар билан ишлашда фазовий нисбатларни (узоқ-яқин, баланд-паст, ўнг-чап, узун-қиска, кенг-тор) амалда билиб олишга ёрдам беради.

Болалар қуриш - яшаш фаолияти жараёнида бир жамоа бўлиб бирлашадилар, натижада, уларнинг нутқи ривожланади. Қурилиш материаллари билан ўйнаш болаларнинг маънавий дунёсига ҳам таъсир этади: тарбиячи болалар билан бирон иншоотни кузата туриб давлатимизнинг халқ фаровонлиги тўғрисида ғамхўрлик кўрсатаётганлигини тушунтиради. Тарбиячи болаларни қуриш - яшашга ўргатиш учун тарбиячи турли хил усулларни қўллайди:

- тарбиячи болаларга қуриш - яшашдан олдин тушунтирган ҳолда қуриб кўрсатади:
- тарбиячи кўриб кўрсатган ишни ҳар бир қисмини таҳлил қилиб беради.
- тарбиячи тайёр қурилишни намуна сифатида кўрсатади ва уни тушунтириб беради.
- тарбиячи ўзи битказилмаган қурилишни болаларга қуриб битказишни таклиф қилади.
- болаларга хоҳдаган мавзуда ихтиёрий қурилишни таклиф қилади.

Саҳналаштирилган ўйинларнинг ўзига хослиги шундаки, болалар бирор бир эртақ ёки ҳикоя сюжети асосида маълум бир ролни бажарадилар.

Саҳналаштирилган ўйин болаларнинг эшитган

асарлар ёки эртақдан олган тасаввурларини мустақил ифодалаш ёки машқ қилиш имконини беради. Бу ўйинлар болаларда ирода, интизом, ўз ҳаракатларини бошқаларнинг ҳаракатига мувофиқ амалга ошириш каби сифатларни тарбиялашда самарали восита ҳисобланади. Сахналаштириш болаларни қайта сўзлашга ўргатиш усуллари билан биридир. Айрим болаларда қайта сўзлаб беришга хоҳиш ҳам қизиқиш ҳам бўлмайди, лекин унга ўйин усули киритилиши билан бола асардаги ролга кириб, ўша асар мазмунини жуда яхши айтиб беришга ҳаракат қилади. Бундай ўйинда бола ўзини ўша асардаги қаҳрамон ўрнида ҳис этиб, унинг сезги кечинмалари дунёсига чуқурроқ кириб боради. Бадиий асарларни қаҳрамонлар тилида сўзлаб бериш болалардаги ҳаёлни ривожлантиришга ёрдам беради ва асар қаҳрамонида мавжуд бўлган жасурлик, ўз-ўзига ишонч, мустақиллик каби характер каби сифатларини эгаллашга интилади.

Сахналаштирилган ўйинларда тарбиячи раҳбарлик қилади. Эртақ ёки ҳикоядаги мазмун болаларга яқин, уларнинг ёши ва қизиқишига мўъноси, тушунарли бўлиб бола унга киришиб кета олмагани, асардаги образ ва ҳаракатлар тўғри акс эттирилади. Сахналаштирилган ўйинга тайёрланиш учун маълум вақт ажратилади ва ҳар бир машғулотда аниқ бир масалалар ҳал этиб борилади.

Дидактик ўйинлар болалар боғчасида таълим-тарбия воситаси сифатида кенг қўлланилади. Дидактик ўйинлар бевосита таълим билан боғлиқ бўлиб, унга ёрдам беради. Дидактик ўйин - бу боғча ёшидаги болаларнинг ёш ва имкониятларига мўъноси келадиган таълим бериш методидир. Тарбиячи ўз тажрибасига таяниб, бу ўйиндан пассив болаларни жамоага аралаштириш, ҳар хил режалар, вазифаларни қўрқмасдан бажаришлари учун фойдаланади. Дидактик ўйинлар болаларнинг биргаликда ўйнаб, ўз манфаатларини жамоа манфаатлари билан уйғунлаштириши олиши бир-бирига қўмақлашиш ва уйғо-

тишнинг муваффақиятидан хурсанд бўлиш каби яхши муносабатларни таркиб топишига ёрдам беради. Ўйинлар шахснинг софдиллик, ростгўйлик каби ижобий ҳислатлари шаклланишига имкон беради. Дидактик ўйинлар болаларнинг амалий фаолияти саналади. Чунки унда болалар машғулотларда олган билимларидан фойдаланадилар. Шунинг учун ҳам дидактик ўйинлар болаларнинг акдий фаолиятларини кучайтиради, олган билимларидан ҳар хил усулда фойдаланишлари учун ҳаётий шароит яратиб беради.

Шунингдек, дидактик ўйинлар болаларни тевақатроф тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлашга ёрдам беради, ўз шахсий тажрибалари ва машғулотларда олган билимларини амалда қўллаш билишга ўргатади, улардаги фикрлаш қобилиятлари, ижодий кучлар, сенсор жараёни ривожлантиради, олган билимларини тартибга солади. Дидактик ўйинлар таълим жараёнини енгилроқ қизиқарлироқ ўтишига ёрдам беради. Болалар ёшларига мўъноси қизиқарли фаолият орқали ўйинда амалга ошириладиган акдий тарбия вазифасини жуда осонлик билан яхши ўзлаштириладилар. Дидактик ўйин катталар томонидан болаларни акдий ривожлантириш мақсадида яратилади. Унда ўйин элементлари қанча кўп бўлса, болаларга у шунча кўп қувонч бағишлайди. Дидактик ўйиннинг энг муҳим жиҳати уни ўтказишдан кўзда тутилмайдиган ғоядир.

Ўйин ғояси болаларда ўйинга қизиқиш уйғотади, кўпинча бу ғоя дидактик ўйиннинг бош сабаби бўлади. Масалан, қутичада нима бор? ким қандай кичқиради? ва шунга ўхшаш. Ҳар бир дидактик ўйин мазмунини ғоясидан келиб чиққан қоидалар бўлади. Унда қоиданинг мавжудлиги ҳаракат йўналишини ёки ўйиннинг боришини белгилаб беради, болаларнинг ҳулқини, ўзаро муносабатларини бошқариб, керак томонга йўналтириб туради. Қоида болалар ҳаракатини баҳоловчи мезон саналади. Дидактик ўйинларда амал қилувчи қоидалар ўйин ҳаракатларининг тўғри-

нотўғрилигини^аниқловчи ва уларга баҳо берувчи мезон саналади. Ўйин натижалари болаларнинг маънавий ва ахлоқий озуқа олганликлари билан белгиланади. Айниса, болаларнинг фахм-фаросати, топоғонлиги, диққат ва хотираеини намойиш қилади. Буларнинг ҳаммаси болаларнинг ўз кучига ишончини оширади, тўлдиради, улар бундан маънавий қониқиш ҳосил қиладилар. Дидактик ўйинни болаларнинг берган саволлари, таклифлари ва ташаббусларига қараб, ўйин жараёнида кутилмаганда кенгайтириш, унинг мазмунини бойитиш мумкин. Ўйинни белгиланган вақтда бошлаш ва тугатиш катта маҳоратдир. Ўйинни тарбиячи болаларда ўйинга қизиқиш уйғотган ҳолда тугатиши керак, токи болалар шу ўйинни яна давом эттиришни хоҳдасинлар. Дидактик ўйинлар гуруҳ хонаси, зал, майдонча, ўрмон, дала ва бошқа жойларда ўтказилиши мумкин. Бу ўйиннинг таъсирчанлигини, таассуротларнинг ҳар хиллигини, болаларнинг фаоллигини оширади. Шундай қилиб, дидактик ўйин мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим бериш воситаси бўлиб, уни муваффақиятли амалга оширишга ёрдам беради.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Дидактик ўйин қандай ўйин?
2. Саҳналаштирилган ўйинлар-чи?
3. Ўйиннинг таълим ва тарбиядаги аҳамияти нимада?

XXIX боб. БОЛАЛАР БОҒЧАСИДА ПЕДАГОГИК ЖАРАЁННИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Режа:

1. Педагогик жараённи ташкил этиш тамойиллари.
2. Педагогик жараённинг ташкил этилиши.
3. Болалар ҳаётини ташкил этишга қўйиладиган талаблар.

Физиология, гигиена, психология, педагогика соҳасида олиб борилган илмий тадқиқотлар натижасида болалар боғчаларида кичкинтойлар ҳаётини ташкил этишнинг қўйидаги тамойиллари ишлаб чиқилди:

1. Ҳар бир ёш гуруҳида болаларни жамоатчилик руҳида тарбиялаш ва уларнинг ҳар томонлама ривожланишини таъминлайдиган бир хил шарт-шароитлар яратиш.
2. Болаларни ёш гуруҳларига тақсимлашда ҳар бир гуруҳга фақат бир хил ёшдаги болаларни танлаш ва шунга қараб таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш.
3. Болаларнинг ҳар хил фаолият билан шугулланишлари ва бир-бирлари билан мулоқотга кириша олишлари учун зарур бўлган моддий муҳитни яратиш. Бунинг учун гуруҳ хонаси ва майдончани гигиеник, педагогик, эстетик талаблар даражасида керакли асбоб-анжомлар билан таъминлаш.
4. Болаларнинг ёшига мусоаб кун тартибига риоя қилиш ва унинг барқарорлигини таъминлаш.
5. Болштр шаҳеини шакллантирадиган фаолият турларини ташкил этиш ва бу фаолиятлар учун кун тартибидан маълум вақт ажратиш.

Болаларнинг ҳар хил фаолиятларини илмий асосланган тамойиллар асосида алмаштириб бориш болалар боғчасининг ҳар хил ёш гуруҳларида болалар ҳаётини тўғри ташкил этишни таъминлайди.

Болаларнинг ҳар томонлама ривожланишини таъминлашга қаратилган педагогик жараён мураккаб ва ранг-барангдир.

Тарбия масалалари таълим-тарбия ишининг ташкилий шакллари, болалар фаолиятининг ҳар хил турлари: машғулотларда таълим бериш орқали, ижодий ва қоидалар ўйинлар, болаларнинг мустақил фаолияти, уларнинг ўз меҳнати ва катталар меҳнати билан таништириш, ўз-ўзига хизмат қилиш, сайрлар, гигиеник тадбирлар орқали амалга оширилади.

Таълим-тарбия ишларини муваффақиятли амалга ошириш болалар боғчасидаги педагогик жараённинг ҳар бир фаолият турини тўғри ташкил этишга боғлиқдир.

Болалар боғчасининг педагогик жараёнида таълим муҳим аҳамият касб этади ва кундалик ҳаёт, ўйин, меҳнат, машғулотлар орқали амалга оширилади. Машғулотда таълим ва тарбия вазифалари ҳал этилади. Болалар теварак-атрофдаги ҳаёт ва табиат билан танишиш, нутқ ўстириш, савод ўргатиш, математика, жисмоний маданият, тасвирий фаолият, мусиқа бўйича энг оддий тасаввур ва билимларни, малака ҳамда кўникма системасини эгаллаб оладилар. Болалар эгаллаб олишлари керак бўлган билим, малака ва кўникмалар болалар боғчаси дастурида белгилаб берилган бўлиб, у болаларнинг умумий ривожланиши ва уларни мактаб таълимига тайёрлашда муҳим аҳамиятга эга. Машғулотларда таълим бериш дидактика тамойиллари асосида болаларнинг ёш ва ўзига хос хусусиятларини эътиборга олиб, маълум изчилликда олиб борилади, мазмун секин-аста мураккаблаштириб борилади. Натижада, у ривожлантирувчи ва тарбияловчи хусусиятга эга бўлади.

Дастурда ҳар бир ёш гуруҳида ҳафта давомида

ўтказиладиган машғулотлар сони ва ҳар бир машғулот қанча давом этиши белгилаб қўйилган. Тарбиячи мана шунга асосланиб, ўзининг ҳафталик машғулотлар жадвалини тузади, бу таълимнинг ҳамма бўлимлари бўйича белгиланган таълим-тарбия ишларини тўғри тақсимлаш ва бир хилда амалга оширишга имкон яратади. Машғулотлар жадвалини тузишда куйидаги талабларга риоя қилиш керак:

Дастурнинг ҳамма бўлимлари бўйича машғулотларни ҳафтага тенг тақсимлаш.

1. Ҳафтанинг биринчи ва охириги кунига осонроқ машғулотлар қўйилади.

2. Ҳафтанинг сешанба, чоршанба ва пайшанба кунларида болалардаги акдий фаолият тезлашади, шунинг учун бу кунларга мураккаброқ ишлар режалаштирилади.

3. Кун давомида биринчи бўлиб болалардан акдий зўр беришни кўпроқ талаб этадиган, кам ҳаракатли машғулотлар режалаштирилади (теварак-атрофдаги ҳаёт ва табиат билан таништириш, она тили, математика). Тасвирий фаолият, жисмоний тарбия, мусиқа ва шунга ўхшаш машғулотлар кейинроққа режалаштирилади.

4. Кун давомида машғулотлар куйидагича тартибда алмаштириб борилади: математика ва жисмоний тарбия, она тили ва тасвирий фаолият ва ҳ.к.

5. Машғулотларни бундай тақсимлаш болаларнинг дастур материаллини енгилроқ ўзлаштириб олишига имкон яратади.

Кун давомида бир неча марта: эрталабки қабул вақтида, эрталабки ва кечки сайрда болаларнинг мустақил фаолиятлари ташкил этилади. Болалар ўзларига таниш бўлган дидактик ва ҳаракатли ўйинларни ўйнайдилар, хоҳдаган расмларини чизадилар, хоҳдаган нарсаларини ясайдилар, китоблар, расмларни томоша қиладилар, хоҳдаган бадиий асарларини тинглайдилар.

Болаларнинг мустақил фаолияти улар учун дам олиш соати ҳисобланади, аммо иш билан бир вақтда болаларнинг ўз-ўзини ташкил эта билиш қобилияти

ўсишига, хулқ маданияти иродавий сифатларнинг тарбияланишига, жамоа муносабатларининг шаклланишига ёрдам беради. У ҳар хил фаолиятларда болалардаги ўзига хос ижодкорликнинг ривожланишига кенг имконият яратади. Шунинг учун болаларнинг мустақил фаолиятига ҳам тарбиячининг раҳбарлик қилиши талаб этилади: чунки хоҳлаган иши билан шуғулланишига имкон яратиш, керакли материал ва асбоб-ускуналар билан таъминлашда, тарбиячининг маслаҳати лозим бўлади.

Кун давомида системали равишда меҳнат фаолияти ташкил этилиб, болалар каттатарнинг меҳнати билан таништириб борилади. Бу иш машғулотларда, экскурсияларда, мақсадли сайрларда, болаларнинг катталар билан биргаликдаги меҳнати давомида амалга оширилади. Бунда болаларнинг асосий эътибори меҳнатнинг инсонлар учун фойдасига, унинг хилма-хиллигига, ишлаётганларнинг ахлоқий муносабатларига қаратилади.

Болаларнинг овқатланиши, машғулотга тайёрланиши, табиат бурчагида навбатчи вазифасини бажариш уларда топшириққа нисбатан жавобгарлик ҳиссини ривожлантиради, шу билан бирга ижтимоий ҳис ва муносабатларни шакллантиради.

Болалар ҳаёти куннинг биринчи ва иккинчи ярмидаги кун тартибига биноан ташкил этилади. Бунинг учун ҳамма зарур шарт-шароитларни яратиш зарур.

Кичкина гуруҳ болаларнинг кўп вақти гуруҳ хонасида ўтади. Яхши жиҳозланган хона, ўйинчоқ ва қўлланмаларни тўғри танлаш болаларнинг тўлақонли ҳаёт кечиришининг асосий шarti ҳисобланади. Гуруҳ хонасидаги ўйинчоқлар бу ёшдаги болаларнинг 2—3 та бўлиб ўйнашларини эътиборга олиб жойлаштирилиши, бир қанча ўйинлар учун ўйинчоқ бурчаги ташкил этилиши, унда яна қурилиш материаллари, ҳаракатланувчи ўйинчоқлар ҳам бўлиши керак, қолган ўйинчоқлар, расмлар, шкафларга болалар бемалол оладиган қилиб жойлаштирилиши лозим. Хонада болаларнинг полда

машина, аравачаларни бемалол юргиза олишлари ва йирик қурилиш материаллари билан ўйнашлари учун ҳам жой ажратилиши керак, ҳаракатларни ривожлантирувчи жиҳозлар бинонинг махсус хоналарида сақданади ва жисмоний тарбия машғулотларидагина олиб чиқилади. Майдончага қум яшиқлари, болаларнинг сакрашлари, тирмашиб чиқишлари учун керакли жиҳозлар, қорда, музда учишлари учун чаналар қўйилади.

II кичик гуруҳ. Моддий муҳит иккинчи гуруҳ болалари учун ҳам худди биринчи кичик гуруҳникидек ташкил этилади. Бундан ташқари, кузатиш ва меҳнат учун табиат бурчагига аквариумда балиқ, тўрларда қушлар ва майда ҳайвонлар жойлаштирилади. Гуруҳ хонасидан китоб жавони учун жой ажратилади. Боғча майдончасида спорт ўйинлари билан шуғулланиш учун махсус жой бўлади, у керакли анжомлар билан жиҳозлаб қўйилади.

Ўрта гуруҳ. Гуруҳда ухлаш хонаси, хожатхона ва ечиниш хонаси бўлиши керак.

Гуруҳ хонаси бир неча бўлимдан иборат бўлиши керак. Биринчи ўйин бўлимида қўғирчоқлар ҳамда керакли нарсалар жойлаштирилган шкаф бўлади. Иккинчи ўйин бўлимида қурилиш материаллари қўйиладиган шкаф ва улар билан ўйнаш учун жой ажратилади. **Шу** хонанинг яна бир қисмида болаларнинг бадиий фаолият билан мустақил шуғулланишлари учун керакли материаллар қўйилади. Китоб бурчаги ва стол усти босма ўйини билан шуғулланишлари учун ўйин бурчагида тинчроқ жойни ажратиш керак. Табиат бурчагини деразаларга яқинроққа жойлаштирган маъқул. Хона амалий санъат асарлари ва кўкаламзорлаштираувчи ўсимликлар билан безатилади.

Майдонча бошқа майдончалардан яшил, манзарали ўсимликлар билан тўсилиб, жисмоний машқлар ва спорт ўйинлар учун керакли асбоблар билан жиҳозланади.

Катта гуруҳ. Ўйин бўлимлари болаларнинг ёшига

мое ҳолда ўрта гуруҳ хонаси каби жиҳозланади. Гуруҳ хонасида яна машғулоти ўтказиладиган бўлим ажратилади ва у ерга тарбиячининг столи, экран, шкаф, тахта жойлаштирилади. Болаларнинг муваққил ўинашлари учун ҳамма керакли материаллар (столлар, ўйинчоқлар солинган кутичалар, витрина шкафи, токчалар ва бошқалар) бўлиши лозим. Табиат бурчаги, қўл меҳнати билан шуғулланиладиган бурчак, китоб бурчаги, тасвирий фаолият бурчаклари бўлиши керак.

Тайёрлов гуруҳи. Бу ердаги машғулоти ўтказиладиган бўлимда катта гуруҳдаги сингари болалар учун икки кишилик столлар қўйилади. Гуруҳ хонасидаги жиҳозлар зарурат туфайли шуғулланганда ўйинга жой бўшатиш мақсадида бошқа томонга- суриб қўядиган қилиб жойлаштирилади. Майдончада спорт ўйинлари ва ҳар хил ўйин учун жой ажратилади, гулхона ва полиз ташкил этилиб, у ерда болалар ўзлари гул ва сабзавотларни етиштирадilar.

Болалар ҳаётини ташкил этишга қўйиладиган талаблар. Куннинг биринчи ярмида болалар ҳаётини ташкил этиш. Болаларнинг боғчада 9—12 соат бўлиши кун тартибиде белгилаб қўйилган. Бунда эрталабки қабул муҳим роль ўйнайди. Тарбиячи болаларнинг боғчадаги вақти қизиқарли, сермазмун ўтишини таъминлайди.

Шундай қилиб, кун давомида болалар ҳаётини ташкил этишдаги талаблар қуйидагича:

1. Болаларнинг ҳамма фаолият турлари билан шуғулланишлари учун шарт-шароитлар яратиш.

2. Ҳар бир ёш гуруҳида фаолият турларини алмаштириб бориш.

3. Болаларнинг ҳаракат фаоллигини етарлича таъминлаш.

4. Машғулоти, ўйин, меҳнат, маиший фаолият ўртасида боғлиқдик ўрнатиш.

5. Болаларнинг олган билим, малака, қўникмаларини муваққил фаолиятларида қўллаш олишга ўргатиш.

6. Болани фаол бўлишга, ҳар доим бирон нарса билан машғул бўлишга ўргатиш.

7. Ҳар бир болани ижодий қобилиятлари, хоҳиш ва қизиқишларини диққат билан қузатиб бориш ва унинг янада ривожланиши учун шарт-шароит яратиш.

8. Болаларнинг бутун фаолиятига тарбиячининг раҳбарлиги.

9. Кун тартибига қатъий риоя қилиш.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1.- Мактабгача ёшдаги бола ҳаётини ташкил этишга қандай талаблар қўйилади?

2. Мактабгача муассаса тарбиячисининг кундалик фаолияти нималардан иборат?

3. Кун тартиби ва унга амал қилиш тўғрисида нималар дея оласиз?

XXV боб. БОЛА ТАРБИЯСИДА БОҒЧА ВА ОИЛА ҲАМКОРЛИГИ

Режа:

1. Бола тарбиясида оиланинг ўрни.
2. Оилада болани тўғри тарбиялашнинг шарт-шароитлари.
3. Мактабгача тарбия муассасасининг оила билан ҳамкорликцаги фаолияти.
4. Мактабгача тарбия муассасасининг ота-оналар билан ҳамкорликдаги ишининг шакл ва усуллар.

Ҳозирги ижтимоий ўзгаришлар оилавий тарбия масалаларига, айниқса, оилада фарзанд тарбиясига ҳамда оилатар шароитини яхшилаш, уларни моддий жиҳатдан таъминлашни кучайтиришга алоҳида диққат-эътибор қаратишни тақозо этмоқца. Ёш авлодни баркамол қилиб тарбиялашни таъминлашда яслилар ва боғчалар, мактаб-интернатлар ва бошқа шунга ўхшаш муассасалар кенгайтириш орқали оилаларга ҳар томонлама ёрдам бериш кўзда тутилмоқца. Шунингдек, мактаблар, болалар ва табиёт муассасатарини қуриш, улардаги шароитни яхшилаш иши мунтазам равишда амачга оширилиб борилмоқца.

Давлат болаларнинг ясида, боғчада тарбияланиши, умумтаълим мактабида, академик лицей ва касб-хунар коллежларида, олий ўқув юртларида билим олишлари учун сарфланадиган харажатларни йилдан-йилга кўпайтириб бормоқца.

Шунингдек, оналарга қулайлик туғдириш, уларни моддий шароитларини яхшилаш, бола тарбияси билан шуғулланишини таъминлаш учун катта имк^ачиятлар яратилмоқца. Масалан, мактабгача тарбия муассасалар

тармоғини кенгайтиришга **ва** ундаги моддий ва маънавий шароитни яхшилашга алоҳида эътибор қаратилмоқца. Бола туғилганда биринчи болага, иккинчи **ва** учинчи болага бериладиган суюнчи пулларини миқдори йилдан-йилга оширилиб бормоқца. Ёш болали оналарга 2 **ва** ундан ортиқ 12 ёшгача меҳнат таътилларини узайтирилиши, боласи 3 ёшга тўлгунга қадар пулли таътилларни жорий қилиниши ва ўз мутахассислиги бўйича иш стажи сақданиши, ёлғиз оналарга эса ҳар бир боласи учун бериладиган ойлик нафақа пули миқдорининг купайтирилиши; ота-оналарнинг болалари билан биргалиқда дам олишлари ва даволанишлари учун шарт-шароитларнинг яратилиши, шунингдек, боласини ўзи тарбиялаб, шу билан бирга ишламоқчи бўлган оналарга тўла бўлмаган иш куни, иш ҳафтаси, уйда ишлашлари учун шароит яратилиши, болалар касалланганда уни парвариш учун пул тўланадиган вақтнинг узайтирилиши шулар жумласидандир.

Демак, давлатимиз оила ва оилада фарзанд тарбияси вазифасини юқори баҳолайди ва бу ишни муваффақиятли амалга ошириш учун керакли шарт-шароитларни яратиб беради.

Айниқса, оилани мустаҳкамлаш, унинг шароитларини яхшилаш ва кишиларнинг турмуш фаровонлигини оширишга ҳамда оила, боғча, мактаб, меҳнат жамоалари ўртасидаги алоқани яхшилаш, ота-оналарнинг болалар тарбияси учун жавобгарлигини ошириш давр талабига айланмоқца.

Ота-оналар бола тарбиясига жиддий эътибор бериб ўз болаларини қандай инсонлар бўлиб етишиб чиқишига ва уларда қандай фазилатлар ҳосил қилинишини назардан четда қолдирмасликлари керак. Ота-она боласининг тарбиясини тўғри йўлга қўйиши учун уни яхши билиши ва тушуниши керак. Бунинг учун эса ота-онада педагогик билимлар мужассам бўлиши керак. Бу билимлар ота-оналарнинг болаларни ёш ва индивидуал хусусиятларини ўрганишга, хулқини

тўғри тахдил қилишга, унинг тарбияси учун тўғри йўлни танлашга ёрдам беради.

Шунинг учун ота-она бола тарбиясида, энг аввало, педагогик одобга риоя қилиши муҳим саналади.

Педагогик одобни нима ўзи? деган савол туғилиши табиий.

Педагогик одобни деганда бола билан бўлган муносабат жараёнидаги меъёрга риоя қилиш, яъни боланинг онгига, қалбига, шахсига таъсир этадиган тарбиявий чораларни, уларнинг ёш-хусусиятларини ва имкониятларини ҳисобга олиб, шароитига қараб танлай билишдир.

Педагогик одобни—болани тарбиялашдаги мохирлик бўлиб, буни тарбиячилар сингари ота-оналар ҳам билиши, ўрганиши лозимдир. Чунки ота-оналар ўз хулқи, феъл атворини ташкил эта билишлари ва боланинг қалбида, онгида нима кечаётганини сеза олишлари муҳим саналади.

Инсонни қандай шаклланиши ким бўлиб етишиши аввало, оиладаги тарбияга, ота-онанинг тарбиясига, салоҳиятига, масъулиятлилигига ва бола тарбиясининг умумий қонуниятларини яхши билиб, уларга қандай амал қилишига боғлиқ.

Лекин кўпчилик оилаларда бола тарбияси бўйича жуда мураккаб вазиятлар юзага келмоқда. Бундай вазиятлар ота-оналарнинг педагогик билимлардан хабарсиз эканликлари сабабли юзага келмоқда. Ота-оналарнинг кўпчилиги ахлоқ, ҳуқуқшунослик, психологик ва педагогик билимларни билмайдилар. Бу эса бола тарбиясида ноҳуш воқеаларга сабаб бўлмоқда. Шундай экан ота-оналарнинг дунёқарашини, тафаккурини ва уларнинг амалий фаолиятини кучайтирувчи, оилада боланинг хулқини ва уларнинг тарбиявий таъсирини тахдил қилишга ундовчи педагогик билимларни янада кенгроқ тарғиб қилиш муҳим саналади.

Мактабгача тарбия муассасасининг оила билан иш олиб бориш жараёнида аниқ мақсад кўзда тутилиши муҳим саналади.

Ота-оналар билан ҳамкорлик асосида амалга оши-

рилган ишларни тахдил қилиб, улар билан боғлиқ бўлган шакл ва усул асосида режали ҳамда изчил ишларни олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Ана шундай болалар боғчаси ходимларининг ота-оналар ва оилалар билан ҳамкорликдаги ишларининг кенг тарқалган шакл ва усуллари мавжуд; буларга:

а) ота-оналар ва оилалар билан яккама-якка ишлаш. Таълим-тарбия жараёнида бу тур катта аҳамият касб этиб, яхши натижаларни қўлга киритиш имконини беради. Бунда тарбиячи оила ва боланинг шахсий хусусиятларини ўрганиб, тарбиявий жараёнда инобатга олади. Бунинг натижасида тарбиячи ва ота-она ўртасида ўзаро ишонч, ҳурмат, дўстлик муносабатлари ўрнатилади;

б) ота-оналар билан жамоа тарзида ташкил қилинадиган ишлар. Булар ота-оналарнинг гуруҳи ва умумий мажлиси, ота-оналар мактаби, анжуманлар, шанбалиқлар, (болалар боғчаси ходимларининг ота-оналар билан биргаликда амалий фаолияти) савол ва жавоб кечалари;

в) кўрсатмалар ишлар. Ишнинг бу турини: кўргазмалар, фотомантажлар, болаларнинг ишларини намоиш қилиш, очиқ эшиклар куни, ота-оналар бурчаги, ота-оналар учун кутубхона, оилавий тарбиянинг турли муассасалари бўйича материаллар солинган папка ва шу қабиларни камраб олади;

г) боланинг оиласини бориб кўриш ва оила аъзолари билан яқиндан танишиш;

д) ота-оналарга педагогик таълим бериш ва бошқаларни кўрсатиш мумкин.

Ота-оналар ва оила билан ҳамкорликда олиб бориладиган иш шакллариининг айримларини қандай ташкил қилиш усулларига қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

1.Тарбиячининг оилани бориб кўриш. Бола яшаб турган оилани ўрганиши, ота-оналар билан яқин алоқа ўрнатиш ва уларга ёрдам, маслаҳатлар беришнинг самарали йулларидан биридир. Тарбиячи оилага текширувчи сифатида эмас, балки маслаҳатчи, дўст сифатида бола

тарбиясига ёрдам берувчи шахе сифатида боради. Тарбиячининг оилага боришидан асосий мақсади бола тарбияланаётган шароитни кўриш ва зарур булеа, ота-оналарга ёрдам кўрсатишдир.

Тарбиячи ҳар бир оилага ҳар гал боришдан аввал, ўз олдига аниқ мақсад қўйиш, қайси мавзуда суҳбатлашишни олдиндан белгилаб олиши лозим.

Демак, ота-оналарга бериладиган савол олдиндан пухта ўйланган бўлиши керак. Суҳбат шундай тузилиши керакки, тарбиячи билан ота-она бир-бирларини яхши тушунишлари ва улар ўртасида ишончли алоқа ўнатилиши керак.

2. Ота-оналар билан шахсий суҳбатлар. Оила билан шахсан ишлашнинг кенг тарқалган усулларидан бири суҳбат бўлиб, бу болаларни эрталаб қабул қилиш ва кечқурун жўнатиш пайтида ўтказиш мумкин. Бу суҳбат тарбиячи билан ота-оналарнинг бир-бирлари билан яқинроқ танишларига, уларга боланинг ҳаёти ҳақидаги маълумотлар билан хабардор қилишларига, унинг муваффақияти ва камчиликлари, ҳулқи, соғлиғидаги ўзгаришларни кузатишга ёрдам беради.

3. Гуруҳий маслаҳатлар ва мажлислар. Гуруҳий маслаҳатлар мавжуд маълумотлардан уларни хабардор қилиш эмас, балки оилавий тарбия тажриба алмашинувини назарда тутди. Ота-оналар билан мулоқот қилиш ота-оналарга жамоа бўлиб, гуруҳ бўлиб маслаҳатлар уюштиришнинг мазмунини аниқдашга ёрдам беради.

Ота-оналарнинг гуруҳий мажлисида ҳамма гуруҳ болатарининг ота-оналари, параллел гуруҳлар ота-оналари ва катта гуруҳ болаларининг ота-оналари таклиф этилади.

Умумий мажлисда ота-оналарни мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ривожлантириш ва тарбиялаш вазифали, шу йилги режалар, ота-оналар кўмитасининг фаолияти, оила тарбиясидаги илғор тажрибалар билан таънаштирилади.

Биринчи умумий мажлис ўқув йилининг бошида ўтказилса, иккинчи умумий мажлис ўқув йилининг охи-

рида ўтказилади. Бунда мактабгача тарбия муассасанинг ўтган йилдаги иш якунлари ҳақида маълумот берилади.

4. Ота-оналар ва мактабгача тарбия муассасалари ходимларининг биргаликдаги фаолияти. Ота-оналар боғча майдонини кўкаламзорлаштириш, участкадаги жиҳозларни ва қўлланмаларни таъмирлаш, хоналарни қишга тайёрлаш, соғломлаштириш ишларини ўтказишда ёрдам кўрсатишлари, янги ўқув йилига тайёргарлик вақтида санитария ишларида, болаларни саёҳатларга кузатиб боришларида иштирок этишлари лозим.

Агар ота-оналар орасида фотосуратчилар, курувчилар, рассомлар бор бўлса, улар мактабгача тарбия муассасаларига бевосита ёрдам беришлари керак.

5. Ота-оналар учун кечалар ва тўғарақлар уюштириш.

Мактабгача тарбия муассасаларида ота-оналар ва бошка оила аъзолари учун ўтказиладиган кечалар мавзули характерга эга бўлиб, «Бола лой, ота-она кулол», «Бола азиз, одоби ундан азиз» каби маюуларни танлаш мумкин.

6. Очик эшиклар куни. Очик эшиклар куни жамоанинг ўз календар йиллик режаси бўйича ҳар бир ёшдаги гуруҳнинг маълум режими бўйича одатдаги меҳнат кунидир. Бундай кунларни йилида 1—2 марта ўтказиш мумкин.

Хулоса шуки, мактабгача тарбия ёшидаги болаларни оилада тарбиялашни, ота-оналар билан ҳамкорликни бундан кейин янада такомиллаштириш йўлларини излаб топиш, оилавий тарбиянинг ижтимоий тарбия билан алоқасини мустаҳкамлаш.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Оиланинг жамиятда тутган ўрнини қандай изоҳлайсиз?
2. Оилада ота-онанинг вазифалари нималардан иборат?
3. Оилада бола тарбияси деганда нимани тушунасиз?
4. Оила ва боғча ҳамкорлигининг аҳамияти.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. — Т., Ўзбекистон. 1992.
2. Узбекистан Республикасининг Қонуни «Таълим тўғрисида».
3. И.А. Каримов. Баркамол авлод Ўзбекистон таракқиётининг пойдевори. — Т., Шарқ нашриёт - матбаа концерни, 1998.
4. И.А. Каримов. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. - Т., 1995.
5. И.А. Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида. — Т., 1997.
6. И.А. Каримов. Узбекистан келажаги буюк давлат. Т., 1998.
7. И.А. Каримов. Халқимизнинг йўли мустақиллик, озодлик ва туб ислохотлар йўлидир. — Т., 1996.
8. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. - Т., 1995.
9. И.А. Каримов. Ватан озодлиги — олий саодат. — Т., 1997.
10. Мактабгача тарбия муассаса тўғрисидаги Низом - 1995.
11. С. Юсупова. Мактабгача тарбия педагогикаси. Ўқув қўлланма — Т.: «Ўқитувчи». 1993.
12. Болалар боғчасида таълим дастури. — Т., 1993, 1999, 2000. Мактабгача тарбия справочниги. — Т., 1974.
13. Справочник по дошкольному воспитанию. — М., 1980.
14. Болалар боғчаси мудиралар учун. - Т., 1989.
15. Болалар боғчасининг катта тарбиячиси. — Т., 1991.
16. Общественное дошкольное воспитание на современном этапе. — М., 1981.
17. Мактабгача тарбия педагогикаси. П. Юсупова. — Т., «Ўқитувчи». 1993.
18. Р.А. Мавлонова, О.Т. Тўраева, У.М. Холикбердиев Педагогика. — Т., «Ўқитувчи». 2001.

19. А. Минавваров Педагогика. - Т., «Уқдгувчи». 1996.
20. Ю.П. Азларов Болаларни севши санъати. - Т., 1992.
21. З. Миртурсунов Ўзбек халқ педагогикаси - Т., 1973.
22. Мухаммад Пайғамбар қиссаси. Хадислар. - Т., 1991.
23. С. Ражабов Педагогика фанининг алломалари - Т., 1991.
24. Астровская. Мактабгача ёшдаги болаларнинг ахлокий тарбияси. - Т., «Уқдгувчи». 1977.
25. Я.А. Коменский Буюк дидактика. - Т., «Ўқитувчи», 1975.
26. В.П. Беспалко. Слагаемые педагогической технологии. - М., Педагогика, 1989.
27. К-Ҳошимов, С. Нишонова, М. Иномова. Педагогика тарихи. - Т., «Уқдгувчи». 1996.
28. М. Аҳмедов, О. Шоумаров. Ватан маҳалладан бошланади. Ҳаёт ва иқтисод. 1992.
29. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. - Т., «Ўқитувчи», 1993.
30. И. Саифназаров. Бозор иқтисодиёти ва шаҳе камолоти. — Т., 1996.
31. М. Иномова. Оилада болаларнинг маънавий-ахлокий тарбияси. - Т., Низомий номидаги ТДПУ. Махпират номидаги Ўрта Осиё халқлари тарихи институти. 1999.
32. М. Иномова. Оилада болаларни маънавий-ахлокий тарбиялашда миллий кадриятлардан фойдаланиш. - Т., «Фан», 1995.
33. Ўқувчиларни тарбиялашда оила, маҳалла, мактаб ҳамкорлиги концепцияси. - Т., «Ўқитувчи», 1998 .
34. Узбекистан педагогикаси антологияси. - Т., «Уқдгувчи» 1995.
35. И. Усмонов. Одобни ҳаётдан ўргандим. - Т., г «Уқдгувчи», 1995.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. — Т., Ўзбекистон. 1992.
2. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни «Таълим тўғрисида».
3. И.А.Каримов. Баркамол авлод Ўзбекистан тараккиётининг пойдевори. — Т., Шарқ нашриёт — матбаа концерни, 1998.
4. И.А.Каримов. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. — Т., 1995.
5. И.А.Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида. — Т., 1997.
6. И.А.Каримов. Ўзбекистон келажаги буюк давлат. Т., 1998.
7. И.А.Каримов. Халқимизнинг йўли мустақиллик, озодлик ва туб ислохотлар йўлидир. — Т., 1996.
8. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. — Т., 1995.
9. И.А.Каримов. Ватан озодлиги — олий саодат. — Т., 1997.
10. Мактабгача тарбия муассаса тўғрисидаги Низом — 1995.
11. С.Юсупова. Мактабгача тарбия педагогикаси. Ўқув қўлланма — Т.: «Ўқитувчи». 1993.
12. Болалар боғчасида таълим дастури. — Т., 1993, 1999, 2000. Мактабгача тарбия справочниги. — Т., 1974.
13. Справочник по дошкольному воспитанию. — М., 1980.
14. Болалар боғчаси мудиралар учун. — Т., 1989.
15. Болалар боғчасининг катта тарбиячиси. — Т., 1991.
16. Общественное дошкольное воспитание на современном этапе. — М., 1981.
17. Мактабгача тарбия педагогикаси. П. Юсупова. — Т., «Ўқитувчи». 1993.
18. Р.А.Мавлонова, О.Т.Тўраева, У.М.Холикбердиев Педагогика. — Т., «Ўқитувчи». 2001.

19. А.Минавваров Педагогика. — Т., «Ўқитувчи». 1996.
20. Ю.П.Азларов Болаларни севиш санъати. — Т., 1992.
21. З.Миртурсунов Ўзбек халқ педагогикаси — Т., 1973.
22. Мухаммад Пайғамбар қиссаси. Ҳадислар. — Т., 1991.
23. С.Ражабов Педагогика фанининг алломалари — Т., 1991.
24. Астровская. Мактабгача ёшдаги болаларнинг ахлоқий тарбияси. — Т., «Ўқитувчи». 1977.
25. Я.А.Коменский Буюк дидактика. — Т., «Ўқитувчи», 1975.
26. В.П.Беспалко. Слагаемые педагогической технологии. — М., Педагогика, 1989.
27. К.Ҳошимов, С.Нишонова, М.Иномова. Педагогика тарихи. — Т., «Ўқитувчи». 1996.
28. М.Ахмедов, О.Шоумаров. Ватан маҳалладан бошланади. Ҳаёт ва иқтисод. 1992.
29. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. — Т., «Ўқитувчи», 1993.
30. И.Саифназаров. Бозор иқтисодиёти ва шаҳе камолоти. — Т., 1996.
31. М.Иномова. Оилада болаларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси. — Т., Низомий номидаги ТДПУ. Махпират номидаги Ўрта Осиё халқлари тарихи институту. 1999.
32. М.Иномова. Оилада болаларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда миллий кадрлардан фойдаланиш. — Т., «Фан», 1995.
33. Ўқувчиларни тарбиялашда оила, маҳалла, мактаб ҳамкорлиги концепцияси. — Т., «Ўқитувчи», 1998 .
34. Ўзбекистан педагогикаси антологияси. — Т., «Ўқитувчи» 1995.
35. И.Усмонов. Одобни ҳаётдан ўргандим. — Т., „«Ўқитувчи», 1995.

МУНДАРИЖА

<i>I боб.</i> Мактабгача таълим педагогикаси фанининг мавзуси, услубияти ва баркамол инсонни тарбиялашдаги ўрни.....	3
<i>II боб.</i> Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели. Тарбиячи ва унга қўйилган ҳозирги замон талаблари.....	13
<i>III боб.</i> Мактабгача ёшдаги болаларни мафкура руҳида тарбиялаш усуллари.....	21
<i>IV боб.</i> Мактабгача тарбия муассасаси тарбиячиси...	29
<i>V боб.</i> Мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг ривожланиши ва тарбияси.....	36
<i>VI боб.</i> Мактабгача ёшдаги болаларни жисмоний тарбиялаш муаммолари.....	42
<i>VII боб.</i> Болалар жамоаси. Бола шахсини шакллантиришнинг муҳим шарт-шароитлари.....	50
<i>VIII боб.</i> Болалар жамоасини шакллантириш ва бола шахсидаги ахлокий сифатларни тарбиялаш. Шахе ва жамоа.....	55
<i>IX боб.</i> Ақдий тарбия ва таълим.....	59
<i>X боб.</i> Ақдий тарбия ва таълимнинг мазмуни, услублари.....	67
Дастурнинг яратилиш тарихи.....	67
<i>XI боб.</i> Сенсор тарбияси.....	72
<i>XII боб.</i> Ахлокий тарбия.....	77
<i>XIII боб.</i> Ахлокий тарбия методлари.....	^2
<i>XIV боб.</i> Болаларда ватанга мухаббат ва байналмилалликни тарбиялаш.....	^7
<i>XV боб.</i> Эстетик тарбия.....	91
<i>XVI боб.</i> Меҳнат тарбияси.....	95
<i>XVII боб.</i> Болаларни меҳнатда тарбиялаш ва улар меҳнатига раҳбарлик қилишнинг усул ва услубиятлари.....	10?
<i>XVIII боб.</i> Мактабгача ёшдаги болалар меҳнати.....	
<i>XIX боб.</i> Машғулотлар.....	
<i>XX боб.</i> Бир ёшгача бўлган болалар тарбияси.....	
<i>XXI боб.</i> Икки ёшгача бўлган болалар тарбияси.....	
<i>XXII боб.</i> Ижодий ўинлар, уларнинг мактабгача тарбия ёши давридаги таракқиёти.....	
<i>XXIII боб.</i> Мактабгача тарбия ёшидаги болалар би-	

лан қурилиш, сахналаштирилган ва дидактик ўин маъвулотларини олиб бориш.....;	^
<i>XXIV боб.</i> Болалар боғчасида педагогик жараеш ташкил этишнинг мақсади ва вазифалари	
<i>XXV боб.</i> Бола тарбиясида боғча ва оила ҳамкорлиги.....	^
Фойдаланилган адабиётлар.....	